خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە

- **سەرەتاییێک بۆ تێگەیشتنی هونەری شێوەکاری**
- **نووسەر: حەسەن سلێمان**
- **وەرگێڕان، پێشەکی و پەراوێز: نەژاد عزیز سورمێ**
- **نەخشەسازی: شکار عەفان**
- **تابلۆی بەرگ: هونەرمەند یۆژین دوبلاس**
- **بەرگ و دەرهێنانی هونەری: وەرگێڕ**
- **جێبەجێکردنی: کاروان محمد سینۆ**
- **چاپی یەکەم-بەغدا-** 1986
- **چاپی دووەم-کوردستان-**2005
- **چاپی سێیەم-کوردستان-** 2015
- **نرخ:** 5000 دینار
- **چاپخانە:** خانی (دهۆک)
- **لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (479)ی ساڵی (2015) پێدراوە.**

زنجیرەی کتێب (953)

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com
ئیمەیل: info.mukiryani.com

حەسەن سلێمان

سەرەتایێک بۆ تێگەیشتنی هونەری شێوەکاری

نەژاد عەزیز سورمێ
کردوویە بە کوردی و
پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە

چاپی سێیەم
2015

ناوەرۆک	لاپەڕە
هونەری شێوەکاری .. بۆ؟	9
سایکۆلۆژیەتی هێڵ	21
هونەر و سرووشت و مرۆڤ	26
لاکێشە و بازنەو چوار گۆشە	34
ڕێژەی زێڕین	48
هێڵە ئاسۆیی و شاولێییەکان و ستوون بوونیان	53
مەودای سێیەم	63
هێڵی چەماوە	72
ئاوازەکانی هێڵ	79
ئاهەنگ	88
گونجان	93
ململانێی نێوان پۆزەتیڤ و نێگەتیڤ	96
جوولانەوە لە هونەر و ژیاندا	111
بزاڤی پەرەسەندن لە زانست و هونەر و ژیاندا	145
جوولانەوە و شێوە ئۆرگانییەکان و پەیوەندی بە هونەرەوە	153

ناوەرۆک	لاپەڕە
جوولانەوەی بایۆلۆژی و کاری هونەری	169
ئاهنگ و هاوسەنگبوون لە جوولانەوەدا	184
جوولانەوە و قوتابخانە هونەرییە هاوچەرخەکان	190
جوولانەوە وەک دەروازەیەک بۆ تێگەیشتنی کاری هونەری	195
زمانی شێوەی هونەری	205
دەروازەیەک بۆ ڕەگەزی ململانێ لە کاری هونەریدا	211
هێڵ و بۆشایی	223
ساوی بۆشایی و ڕووەکان	239
گیروگرفتی بۆشایی و ڕوو لە قوتابخانە هونەرییە نوێیەکاندا	257
ڕەگەزی دەستخەڵەتدان و لێڵی لە کاری هونەریدا	275
پەیوەندی هونەرمەند	289
هونەر پێویستییەکی مرۆڤایەتییە	307
پەراوێز	325
پاشکۆی تابلۆکان	335

هونەری شێوەکاری . . بۆ؟

(1)

بەجیا باسکردنی هونەری شێوەکاری، ئەوە ناگەیەنێ ئەم هونەرە (بەگشت لقەکانییەوە)[1] لە لقەکانی دیکەی هونەر لێک دەکرێنەوە..

ئەوەندەی زیاتر پەیوەندی بەوەوە هەیە، کە بێجگە لەوەی بەر لە پەیدابوونی نووسینەوە هەیە، یەکەمین هۆی دەربڕینی ئادەمیزادی دێرینیش بووە لە پێش مێژووی پەیدابوونی نووسینەوە مابێتەوە و پێمان گەیشتبێ[2] و گەلێک لایەنی ژیانی ئەوان سەردەمە دێرینانەی پێشان دابێ، هەر ئەمەش سیماو ئادگارێکی دیکەی بەم هونەرە داوە، ڕۆڵێکی گرنگ لە شارستانییەتی مرۆڤایەتیدا ببینێ، بەوەی زمانی شێوە لە زمانی نووسین ڕاستگۆترە..!

خەڵکی کە دەئاخڤن یا دەنووسن تەواو ئاگایان لە زمان و قەڵەمی خۆیان دەبێ و ئەوە دەزانن گوێیان لێ دەگیرێ و دەخوێندرێنەوە بۆیە دەبینین زۆرشت دەشارنەوە، یا بە بەڵگە و هەنجەتی دوور لە ڕاستیەوە دای دەپۆشن.. یا هەر بەنهێنی دەیهێڵنەوە، بە تایبەتیش لە هەندێ لەو مەسەلانەی (پەیوەندیان بە ئایین و نەریتی ئەو کۆمەڵەوە هەیە، وەک بەشێک لە ئەرکی ڕێزلێنانی خوداوەند و بە

هەند هەڵگرتنی[3].
بەڵام نیگار کە بەزمانی هێڵ و ڕەنگەوە بۆمان دەدوێ، بواری ئەوەی تیا نییە، بەم جۆرە (هونەر تاقە مێژووی ڕاستگۆی مرۆڤە)[4] دیسان زمانی هونەریش زمانێکە گشت مرۆڤێکی ئەم گۆی زەوییە تێی دەگا، وەکی دی ئاشکرایە زمانی ئاسایی باوەکو هۆیەکی پێکگەیشتن و تێکگەیشتن بێ، هەر سنووردارە و لە بازنەیەکی دیاریکراودا ناچێتە دەرەوە و (هەر لە سنووری ئەو کۆمەڵە دەمێنێتەوە لە زمانەکە دەگا.. وەلێ کە بمانەوێ لەو سنوورە ڕەت بکات، دەبێ پەنا بۆ بەکارهێنانی تەکنیکی ئاڵۆزی وەرگێڕان ببەین.. چەندی هونەرە، لەگەڵ ئەوەی سیما نیشتمانییەکەی پێوە دەبێ، بەڵام زمانێکە هەموو مرۆڤایەتیش تێیدەگا..)[5].
لێرەدا هونەر بایەخێکی گرنگی دیکەشی دەبێ، بەوەی بێ سنوورە، ئەگەر لە پاڵ هەموو لقەکانی تری هونەریشەوە بەشداری لە شارستانییەتی مرۆڤایەتی کردبێ، سەبارەت بەو بێ سنوورییەشیەوە لە لقەکانی تری(وەکو ئەدەب) جیای دەکاتەوە، ئەوە ئەگەر باسی جیاوازی هۆیەکانی دەربڕین نەکەین، کە لە هونەری شێوەکاریدا زیاتر هێڵ و ڕەنگ و هەندێک پێوانەی ئەندازەیی دەور دەبینن، کەچی لە ئەدەبدا زمان و نووسین دەوری سەرەکیان هەیە. هەر بەو هۆیەشەوە هونەری شێوەکاری ڕۆڵێکی چاکی لە بەرەو پێشبردنی هونەری بیناسازی (ARCHITECTURE) دا دیوە، نەک وەک کلاوڕۆژنە و ڕوانگەیەک، بەڵکو هەمیشە لایەنی ئیستاتیکی زانستی ئەندازە بووە، بەمەش خزمەتێکی بەرچاوی مرۆڤایەتی کردووە و دەورێکی باڵایشی لە لایەنی سایکۆلۆژی و وەبەرنانی هەستی مرۆڤایەتی لە ئادەمیزاد دا دیوە و کاری لە ڕەفتاریدا کردووە... وەک ئەوەی بەشداری لە بەرهەم هێنان و پەرەسەندنی لایەنی جوانکاری شێوەی

زۆربەی زۆری ئەو کەلوپەل و شتومەکانە هەبووە کە مرۆڤ بەکاری دێنێ، لە جل و بگرە تا دەگاتە شێوەی هۆیەکانی بەرهەم هێنان و دامەزراوە پیشەسازی و بازرگانی و پەروەردەیی و هاتوچۆو.. تاد.
شان بەشانی لقەکانی دیکەی داهێنانی مرۆڤایەتیش بەشداری خەباتی مرۆڤی کردووە لە پێناوی ئازادی و وەدیهێنانی ژیانێکی ئاسوودەیی بێ چەوسانەوە، وێڕای ئەوەی بەدرێژایی مێژوویشەوە شایەدێکی ڕاستگۆی چاخەکان بووە، بەوەی ژیان و گوزەرانی و باری مرۆڤی بۆ بەرجەستە کردووین(6) ... مەگەر مرۆڤی ئەم سەردەمەمان بەهۆی ئەو وێنە و کۆڵراوانەی دیواری ئەشکەوتان و دۆزراوە ئارکیۆلۆژییەکان (زانستی شوێنەوارناسیی) نەبووایە، چی لە بارەی ئەوان شارستانییەتە پێشکەوتووانە دەزانی کە لە دێرزەمانەوە هەبوون، تەنانەت ئێستاش ڕۆژ بە ڕۆژ هەر بەهۆی بە دواداچوون و پشکنینی ئارکیۆلۆژی شتی تازەمان بۆ دەرکەوێ.

(2)

بە داخەوە دەڵێم لە لای ئێمە تاکو ئێستا کە باسی هونەری شێوەکاری دەکرێ لەوە زیاتر نییە، کۆمەڵێک تابلۆ یا چەند داتاشراوێک لە هۆڵێک پیشان دەدرێن و خەڵکی دێنە تەماشایان، کە دەشهێنە تەماشا، یەکسەر لە ڕوانگەیەکی ئەدەبی ڕووتەوە سەیری کارە هونەرییەکان دەکەن و هەر بەو جۆرەش لێکی دەدەنەوە، بەڕادەیەک بینەران ئەوەندەی خۆیان بە ناوونیشانی کارە هونەرییەکانی نێو کەتەلۆکی پێشانگاکە دەبەستنەوە، ئەوەندە بە تەنگ پێکهاتە و ڕەنگ و لایەنی پێکهاتن و جوانکاری دیکەوە نین تەنانەت کار دەگاتە ئەوەی هەندێ جار داوا لە هونەرمەند دەکەن مانای ئەم تابلۆ یا ئەو داتاشراویان بۆ لێک بداتەوە!!

ئەمەش زیاتر بە هۆی نەبوونی هۆشیاریی هونەرییەوەیە کە ئەویش بەرەنجامی چەند هۆیەکە، لە پێش هەمووشیانەوە شێوازی تەقلیدی پەروەردە و فێرکردنی هونەر لە قوتابخانە و خوێندنگاکان و بایەخ نەدان بە مێژوو و دەوری هونەر لە ژیان و شارستانییەتی مرۆڤایەتیدا. دیسان بە هەند هەڵنەگرتنی هونەرمەند وەک داهێنەرێک، جا ئەگەر هونەرمەند لە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکاندا مەڵبەندێکی گەشی تیشکاوێژی شارستانییەتی بێ و بەو چاوەوە سەیر بکرێ، لە کۆمەڵگای دواکەوتوودا وەکو کەسێکی دواکەوتوو لە ژیاندا دەژمێردرێ، ئەمەش لە خۆیدا کۆسپێکی ترە، هەر بەهۆی هونەرمەندەکان خۆیان (سەبارەت بە گەلێک هۆی جۆراوجۆر، دەوری پێشڕەوی خۆیان لە بیر دەچێتەوە و وەک پێویست هەست بە لێپرسینەوە ناکەن).. دەخاتە بەر بەرەو پێش چوونی هونەر، بەوەی بۆ زەوق و میزاجی چەند کەسانێک جەماوەری حەقیقی خۆیان دەدۆڕێنن و لە بۆچوون و ڕوانینی ئەو کەسانە نزیک دەبنەوە کە هونەر بە وەخت بردنەسەر و ئارەزوویەکی لابەلایی تێدەگەن. نەبوونی چاپکراوی بەردەستیش کە تایبەت بێ بە هونەر، وەکو ڕۆژنامە و گۆڤار بە کوردی، هەروەها نەبوونی ڕەخنەی هونەری، کۆسپێکی دیکەیە.

ئەمڕۆ زۆربەی ئەوسەرچاوانەی لەم هۆنەرە دەدوێن بەزمانی بێگانەن و لە هونەری ئەو نەتەوانە دەدوێن، ئەمەش بووە بە هۆی ئەوەی هونەرمەندانی کورد بخاتە ژێر کاریگەری هەندێ ڕێبازی هونەری ئەوروپا، کە بەهیچ شێوەیەک هونەری کوردی لە پاشەڕۆژدا سیمای ڕەسەنی خۆی تیا نادۆزێتەوە. دەبێ ئێمە بزانین کە (هونەری جیهانی) مانای ئەوە نییە هونەرمەند لە جەوهەری مەسەلە و واقیعی کۆمەڵگا و کولتووری خۆی نامۆ بێت و دوور بکەوێتەوە. ئەوەتا گەلێک هونەرمەندی ئەم ڕۆژهەڵاتە سوودیان لە ڕێبازە

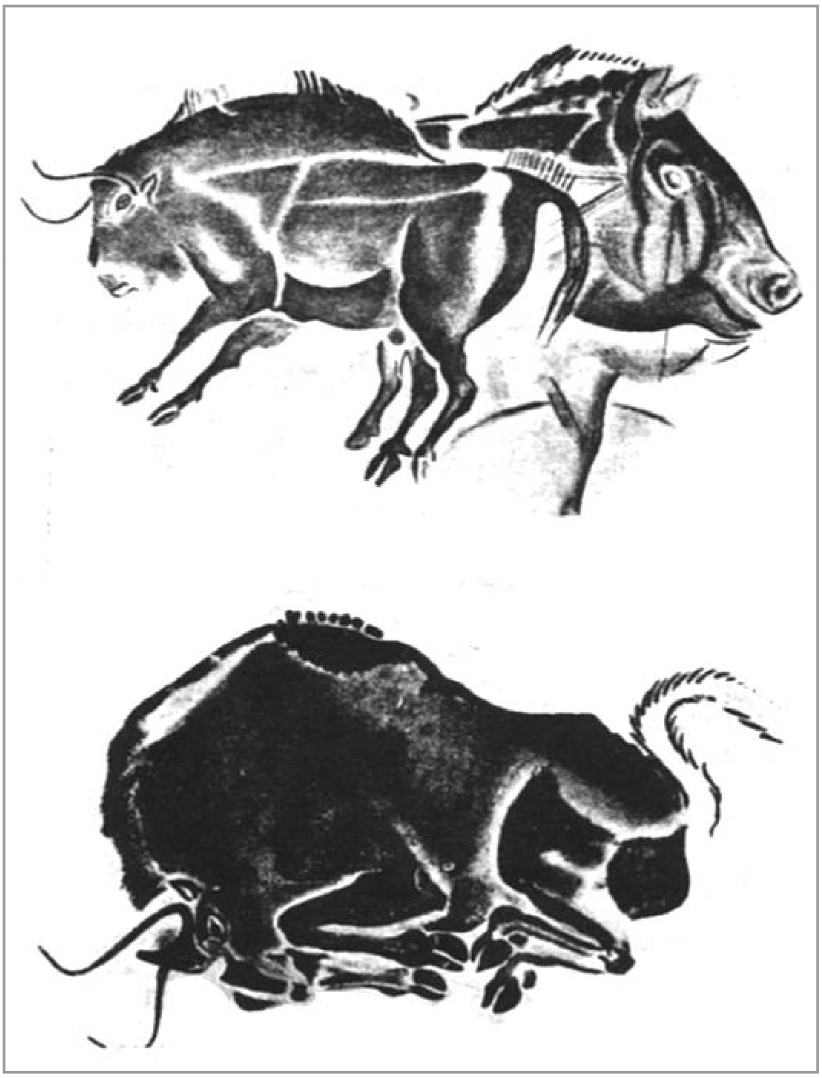

نموونەیەک لە دەسکردی ئادەمیزادی دێرین کە بەسەر دیواری ئەشکەوتانەوە ماوەتەوەو مێژووی وێنەکێشانی لە (15-20) هەزار ساڵ لەمەوبەر کەمترنییە.

هونەرییەکانی ئەورووپا وەرگرتووە، بەڵام لە سەر حیسابی ڕەسەنایەتی هونەری و مۆرکی واقیعی خۆیانەوە نەبووە، بۆ نموونە هونەری هیندی و ژاپۆنی..

(هونەرمەندی هیندی ئەگەر سوودیشی لە هونەری ئەورووپایی وەرگرتبێ مۆرکی تایبەتی و ناسراوی خۆی نەدۆڕاندووە، بەلای کەمەوە لە لایەنی ئەو زمانە شێوەییەی پێی ڕووبەڕووی جەماوەر دەبێتەوە. هونەرمەندی ژاپۆنیش هەر بەوجۆرە، لەگەڵ باروزروفی ژاپۆن و چۆکدادانی لە شەڕی دووەمی جیهانیداو سەپاندنی گەلێک ڕواڵەتی شارستانییەتی نوێی ڕۆژئاوا و خوێندنی هەزاران لاوی ژاپۆنی لە ئامۆژگا و ئەکادیمیای هونەرە جوانەکانی ڕۆژئاوا، لە مۆرکی کەلەپووری ناسراوی خۆیان جیانەبوونەتەوە)[7].

بەم جۆرە هونەرمەندی کورد لە هەلومەرجی ئێستادا کە زیاتر ئاو لە سەرچاوەی هونەری ڕۆژئاواوە دەخواتەوە، ئەگەر بیەوێ دڵسۆز بێت بۆ هونەرەکەی، پێویستە ئەوەی لە بەرچاوبێ چۆن دەگاتە سیما و مۆرکی تایبەتی هونەری کوردی بدۆزێتەوە کە پێیەوە بناسرێتەوە[8]، ئەوەی لەبەرچاو بێ بۆ کێ ڕەسم دەکا و لەوە وردبێتەوە ئەو ڕێبازە هونەرییانەی ئەورووپا چۆن و لە چ هەلومەرجێکدا سەریان هەڵداوە..

هونەرمەندی کورد بە مە زیاتر سیمای ڕەسەنی خۆی دەدۆزێتەوە و شایەدێکی ڕاستگۆی سەردەمەکەشی دەبێت و مێژوویەکیش بۆ هونەری گەلەکەی دروست دەکا کە نەوەکانی دواڕۆژ شانازی پێوە بکەن وەک ئەوەی ئێستاش ئەورووپای ڕۆژئاوا بگرە هەموو مرۆڤایەتیش شانازی بە هونەرمەندانی سەردەمی بووژانەوە (ڕێنیسانس)ەوە دەکەن.

(3)

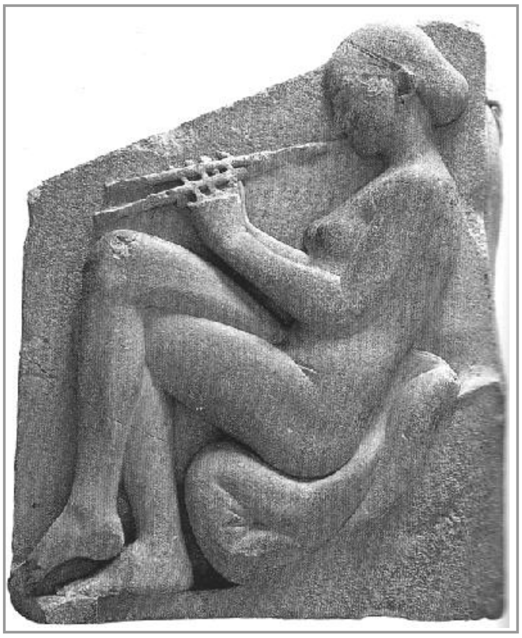

لەچاو باروزروفی هونەرمەندی کورد و بەتایبەتی نەبوونی رەخنەی هونەری، بە بەراورد لەگەڵ لقەکانی تری هونەر، بۆ وێنە شیعر، هونەری کوردی بەرەو پێش چووە، ئەو بەرەو پێشچوونەشی لەسەردەستی کۆمەڵێک هونەرمەند بووە چ لە کوردستان یا لە دەرەوە. وەکی دی لەتەک ئەمەدا سەرچاوەیەکی چاپکراوی ئەوتۆمان نییە بە کوردی لەبارەی ئەم هونەرە چ وەک مێژوو یا یەکالاکردنەوە و تێگەیشتنی چەمکی تەکنیکی و توێژینەوەی رێبازەکانی.

بۆیە بە بڕوای من هەر هەوڵێک لەم ڕوانگەیەوە بدرێ بە نووسین بێ یا وەرگێڕان لە دوو سەرەوە سوودی دەبێ:

یەکەمیان وەکو بابەتەکە (ناوەرۆکی بابەتەکە) خۆی کە کتێبخانەی کوردی پێویستی پێی هەیە، دووەمیشیان وەک هۆیەک بۆ چەسپاندنی گەلێک زاراوەی وا کە سبەی ڕۆژێ سوودێکی زۆری بۆ قاموسی کوردی و زمانەکەمان بەگشتی دەبێ. لێرەدا دەتوانین لە قۆناخی یەکەمدا بەو ئەنجامە بگەین نەک هەر بە تەنیا لە رێگای هونەر، بگرە بەهۆی گەلێک لایەنی تریشەوە کە ڕۆشنبیری کوردی

پێویستی پێیان هەیە، وەکو فەلسەفە و زانستی دەروونناسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و زیندەوەرزانی و ئەندازە و ئەستێرەناسی و..تاد.

ئەم هەوڵە بچکۆلانەی منیش هەر لەم گۆشەنیگایەوە بووە.. هەرچی چۆنێکە وەرگێڕانی کتێبێکی وا دەشێ کارێکی ئاسان نەبێ، هەرچی نەبێ بەهۆی ئەوەی نووسین و وەرگێڕانی لەم بابەتە یا هەر نەبووە، یا کە هەیشبووبێ، بەو چەشنە نەبووە زمانەکەمانی لێ ڕاهێنرابێ و زاراوە پێویستییەکانی چەسپاندبێ وەک ئەوەی لە زمانەکانی تر چەسپێنراون. لە کۆتاییدا ئەوەی دەبێ بگوترێ، ئەمەی بەردەستتان بریتییە لە کتێبێک کە دەقە ئەسلییەکەی بە سێ بەش بڵاوکراوەتەوە، هەر بەشێکیان لە دوو تویی کتێبێکی قەوارە نیو بەتاڵ دایە.. کە ئەمانەن:

* بەشی یەکەم (کتێبی یەکەم) بەناوی **(سيكولوجية الخطوط)**ە و 16ی مایسی ساڵی 1967 لەلایەن **(دار الكاتب العربي للطباعة و النشر)** لە میسر بڵاوکراوتەوە.

* کتێبی دووەم **(الحركة في الفن و الحياة)** ساڵی 1969 هەر لە هەمان دەزگا بڵاوبووەتەوە.

*کتێبی سێیەم **(لغة الشكل الفني)** ساڵی 1970 لە دەزگای **(الهيئة المصرية العامة للتاليف و النشر)** دا بڵاوکراوەتەوە.

ئەم سێ بەرهەمەش کە دەکاتە ئەم کتێبەی بەردەستتان گەلێ کاری هونەری و وێنەی ڕوونکردنەوەیان تێدایە کە زۆربەیان لەبەر لێڵی و کاڵییەوە لە چاپ دەرنەدەچوون بۆیە ماوەیەکی زۆر خەریکی پەیداکردنیان بووم زۆریشم پەیدا کردن بەڵام هەندێکیان بەداخەوە پەیدا نەبوون و بەناچاری دامنانەوە.

هونەری ژاپۆنی کە قوتابخانەو ڕێبازە هونەریە تازەکان نەیانتوانی مۆرکی ڕەسەنی بگۆڕن

دیسان هەوڵم داوە:

1- لەبەر زۆری وێنەکان چاو لە هەندێکیان بپۆشم، بەتایبەتیش ئەو وێنانەی زانیومە کار ناکەنە سەر ناوەڕۆکی باسەکان.

2- زیاتر وشەی کوردی بەکار بهێنم، ئەوانەی کە بەڕاستم زانیون چونکە لەو باوەڕەدام ئەگەر ئەمڕۆش نامۆ بن دەگونجێ لە دواڕۆژدا وەکو هەر وشەیەکی دیکەی باو و ڕەسەن جێی خۆیان بگرن.

3- ئەو زاراوە و ناوانەی تێیان دابووە و نووسەر ڕوونی نەکردوونەتەوە و من بە پێویستم زانیون بۆ خوێنەری کورد ڕوونیان بکەمەوە، لەبەشی پەراوێز (کە لە پاشکۆی کتێبەکەدایە) ڕوونم کردوونەتەوە. بەتایبەتیش کورتەی ژیاننامەی ئەو هونەرمەندانەی ناویان لە کتێبەکەدا هاتووە. بێجگە لەو پەراوێزانەی لە شوێنی خۆیاندا هاتوون.

4- لەلایەنی دەربڕینەوە، زیاتر لەو قاڵبە نزیک ببمەوە کە دەربڕینی کوردی بەبەردا دەبڕێ، ئەمەش هەندێ جار بووە بەهۆی پاش و پێش خستنێک بە گوێرەی ڕستەی تێکستە ئەسڵییەکە.

هیوادارم توانیبێتم مەبەستی نووسەر بگەیەنم.

5- وێنەی تابلۆ ڕەنگاوڕەنگەکان وەرگێڕ هەڵیبژاردون و دایناون و تایبەتن بەو هونەرمەندانەی باسیان لە کتێبەکەدا هاتووە.

حوزەیرانی 1984

پەراوێز

1- مەبەست لە لقەکانی هونەری شێوەکاری: وێنەکێشان Painting و بیناسازی Archi-tecture و سەنگتراشی sculpture بە هەر سێ جۆرەکانییەوە، هەروەها هونەری نەخش و نیگار Decoretive

2- لەم سی چل ساڵەی دواییدا لە یەکێک لە ئەشکەوتەکانی هەرێمی باکووری ئیسپانیادا هەندێ وێنەی ئاژەڵان دۆزراونەتەوە کە هی سەردەمی چەرخی بەردینن.

3- بڕوانە حەسەن سلێمان - الفنان ذلک الانسان- گۆڤاری (الفنون)ی میسری ژمارە3ی هاوینی ساڵی 1971 ل64.

4- هەمان سەرچاوەی پێشوو- ل72 .

5- بڕوانە: گرۆمۆڤ و کاجان - وظیفە الفن الاجتماعیە- وەرگێڕانی (عدنان مدانات) دار ابن خلدون ل 121 .

6-کاری هونەرمەندانی وەکو داڤنیشی و مایکل ئەنجیلۆ و ڕامبرانت و بڕۆژیل و گۆیا و دێلاکرواو کۆربێ و ڤان کوخ و پیکاسۆ و دەیانی دی گەواهی ئەوە دەدەن.

7- بڕوانە – جمال قطب- الاصاله و عناصر التذوق الفنی

– گۆڤاری الدوحە ژمارە 60 - 1980.

8- ئەم مەسەلەیە باسێکی دوور و درێژ هەڵدەگرێ کە لێرەدا جێگای نابێتەوە، بەلام ئەوەی پێویستە بگوترێ ئەوەیە، ئێمە بە هیچ جۆرێک مەبەستمان لەوە نییە هونەری کوردی لە هونەری مرۆڤایەتی بکەینەوە. یا پێمان وابێ هونەرمەندی کورد سوود لە تاقیکردنەوە دەوڵەمەندەکانی هونەری ڕۆژئاوا وەرنەگرێ! ئەوەندەی بەتەنگ ئەوەوەین هیوامان بەوە بێ لە پاشەڕۆژدا هونەری کوردیش لەنێو هونەری ڕۆژهەڵاتدا بناسرێتەوە و سەنگ و بەهای خۆی بدرێتێ.

تێبینی:

وێنەکانی لەگەڵ ئەو پێشەکییە داندراون بە پێی پێویست خۆم دامناون.

وەرگێڕ

بەشی یەکەم

سایکۆلۆژییێتی هێڵ

نووسەر ئەم بەشەی پێشکەش بە د.عەبدولحەمید یونس کردووە

بەشی یەکەم
سایکۆلۆژییەتی هێڵ

بەرایی

وێنە(1)

ئەگەر هەندێ لە نووسینەکانی دەوری بەرێ هەڵبوێرین، وەک تێڕامانەکانی لیناردۆ (داڤنیشی) لەبارەی - ئەو بەرزی و نزمییەی لە پەیوەندی هێڵە جۆراوجۆرەکان و بەرزی و نزمییەکانیانەوە پەیدا دەبێ- دەبینین تێگەیشتن و هەڵسەنگاندنی وێنە لە سەدەکانی ڕابوردوودا بە چەمکی ئەدەبی و فەلسەفییەوە بەسترابووەوە، بەڵکو ئێستاش هەندێ نووسین لە قاوخی ئەو چەمکە ناچنە دەرەوە.

ئەمەش سەبارەت بە جێگیربوونی ئەو بڕوایەی لەهۆشی خەڵکیدا بووە بەوەی هەر وێنەیەک یا دەبێ هەواڵێک بگەیەنێ یاخود چیرۆکێک بگێڕێتەوە.
هەرچەندە ئەمەش ماوەی چەند سەدەیەک یەکێک بووە لە فەرمانەکانی وێنە، بەڵام تاکە فەرمانی هونەر نەبووە.
بارەکە لاسەنگتریش بوو کە فەیلەسووفەکان تێورەکانی خۆیانیان لەبارەی (بوون)ەوە بنیات دەنا، پاشان هەوڵیان دەدا دەرگا و بەرهەڵێک بۆ ئەو تیۆرانە ببیننەوە تا بەسەر فەلسەفەی جوانیی بسەپێنن.
هەڵبەت لێرەدا ئەو ماوەیەمان نییە لە تیۆرەکانی فەلسەفەی جوانی و پەیوەندی بە چەشە وەرگرتنی هونەرییەوە بدوێین. بەڵام گرنگ ئەوەیە دەستنیشانی ئەو هۆیانە بکەین کە یارمەتی گۆڕینی ڕێبازی تێگەیشتن و تێڕامانی خەڵکی داوە بەرامبەر بەکاری هونەری، لەکاتێکدا هونەرمەند وەختی گرتنی ڕێبازێک لە کێشانی وێنەی شتێکدا، وای دەردەخست کە "خۆی وای هەست پێدەکا". چەند هۆیەکیش ڕێگایان لە دانانی دەستوورێک بۆ زمانی شێوە خۆش کرد، بەجۆرێک وای لێهات هونەرمەند و ئەوەی کە چێژبشی لێ وەردەگرێ بگەڕێنەوە سەریان، بەبێ ئەوەی بە چەند مەسەلەیەکی باوەڕپێکراوی بژمێرن.
دیارترینی ئەو هۆیانەش ئەمانە بوون:
1- نووسینەکانی مارکس - ئەنگلز و لێدوانیان لەدیاردە و شتەکان بە چەمکێکی زانستیانە، وەکو لێدوان دەربارەی هۆ و ئامانج و فەرمان و ماددەی بەکارهێنراو و بەستنەوەی ئەمانەش هەمووی بە واقیعی ماتریالی و مێژووییەوە.

2- لەلایەکی دیکەوە نووسینەکانی (رسکن) کە لەو بڕوایەدابوو شتێک هەیە پێی دەڵێن دەستخەڵەتدانی هەست، واتە ئێمە شتەکان وەک خۆمان بە بوونەوەری زیندوو دەبینین یا خۆمان دەقەبەریان دەکەین و وا هەست دەکەین لە سرووشت داین و تەنانەت خۆمان لە بنەچەی کارێکی هونەری ڕووتیشدا دەبینین.
من دان بە ڕاستی ئەو بۆچوونانە دادەنێم، بەڵام ئەو نەیتوانیوە بەڵگەیەکی زانستی بە تیۆرەکەی بدات.
بەم چەشنە دەست براو پەردە لەسەر نهێنی کاری داهێنانی هونەرییەوە لابرا، تا ئەوەی کۆمەڵێک لە هونەرمەندە پێشەنگەکان لە ساڵی 1919 دا ئامۆژگایەکیان لەئەڵمانیادا کێل کردەوە. هاتن مشتومڕیان لەسەر زمانی شێوەدا کرد و هەوڵیان دەدا بگەنە ئەوەی گرێ کوێرەکانی بکەنەوەو دەستوورێکی بۆ دابنێن.
جا ئەگەر ئێمەش باسی ئەو زمانە و ئەوان مەسەلانە دەکەین، لەم بەرچاوخستنەدا تەنیا بە بیروڕای ئەو پێشەنگە مەزنانە ناوەستین، لەوانیش پرۆفیسۆر ئاتان و پاشانیش هونەرمەندان پۆڵ کلێ و[1] کاندنسکی و [2] نووسینەکانی هاربرد ڕید [3] لە ئینگلستان و ئەزنفان لە فەڕەنساو هەروەها هی ویلنسکی و ڕوجر فرای.
من خۆم بە بیروباوەڕی ئەوانە نابەستمەوە، من لە بواری ئەو بیروڕایانەوە ڕوانین و ئەزموونی تایبەتی خۆم دەردەبڕم، بەتایبەتیش ئایدیالیزمی ئەوان پێشەنگانە ژیربێژێتی (مەنتیقی) لاواز کردبوون و نووسینەکانیانی لە چوارچێوەیەکی تەمومژاویدا گیر کردبوو.

•

هونەرو سرووشت و مرۆڤ

هەروەک ئەو زمانەی کە ئێستا لە پێکهاتووەکانی دەدوێین پێشان خۆی لەو دیوی لاسایی کردنەوەی سرووشتدا دزیبووەوە، یا بەواتایەکی تر، خۆی لە پشت لاسایی کردنەوەی هونەرمەند نابوو کە واقیعی بینراوی دەردەخستەوە.

ئەم زمانەیش لەلایەنی ئاهەنگ و هاوسەنگییەوە، تا ڕادەیەکی زۆر پاڵی بە یاسایەکانی سرووشتەوە دابوو، چونکە بە هەستی مرۆڤەوە دەنووسێ، کە ئەم هەستەیش هەزاران ساڵە بە ئەزموونی بەر هەستییەوە پێی ڕاهاتووە، دیسان بەرەنجامی یاسای ئاهەنگ و هاوسەنگ بوونیشە کە فیسیۆلۆژیەتی ئادەمیزاد و گشت بوونەوەرێکی زیندووی لەسەر بنیات دەنرێ و تەنانەت بە یاساکانی هاوسەنگبوون و ئاهەنگی ئەستێرەکانی ئاسمان و پەیوەندی ناوەخۆی ئەوانیشەوە بەستراوەتەوە.

سەرەتایش لەگەڵیدا هاتنەوەو گونجان، یا بڵێین هەست و نەستی

مرۆڤانەی پابەندی ئەو یاسایانە بوو، ئینجا پاشان ئادەمیزاد پێی زانین و دۆزینیەوە، لێرەدا پێویستە ئەوەیش لەبەر چاوبگرین کە جیاوازییەکی زۆر لە نێوان لێکۆڵینەوەی بنەماکانی هونەر و شوێنکەوتنی تەواو و چوونە ژێرباری چەند یاسایەکی دیاریکراوو ئەو ئاگادارکردنەوانەدا هەیە کە هەمیشە (کلێ) بەر لەوەی دەست بە باسەکانی بکا دەیدرکاندن، بەوەی ترسی لەوەیە قوتابییەکانی بکەونە بەر داوی ئەکادیمیەتێکی تازەوە کە ببێتە هۆی ڕاگرتنی بیرو هەستیان.

کەچی ئەم ئاگادارکردنەوەیە بێهوودە بوو، پێشبینییەکەیشی ڕاست دەرچوو، وای لێهات گەلێک هونەرمەند بەم ئەکادیمییەتە تازەیەوە بەسترانەوە.

هەرچۆنێک بێ، با ئاشنای ئەو زمانە ببین کە بە سرووشت و یاساکانییەوە بەستراوەتەوە، سەربەستیشین لەوەی بەکارمان هێنا یاخود ڕەتمان کردەوە.

خۆبەستنەوەی لە ئەندازەبەدەریش بەهیچ جۆرێک نامانگەیەنێتە ئەوەی لە وێنەیەک بگەین یا وێنەیەک بکێشین، بەڵام دەشێ یارمەتی ئەوە بدات قووڵتر لە کاری هونەری بگەین. کەسایەتی هونەرمەندیش لەوەدایە، چۆن ئەو یاسایانە هەڵدەبژێرێ و کارە هونەرییەکەی لەسەر بنیات دەنێ، جیاوازی ئەو یاسایانەش لە هونەرمەندێکەوە بۆ یەکێکی دی جیاوازییەکی بەرفرەیە، بەڵام لە نێوان دوو کاری هونەریدا بەرتەسکترە، کە هەردووکیش دەسکردی هەمان هونەرمەند بن.

•

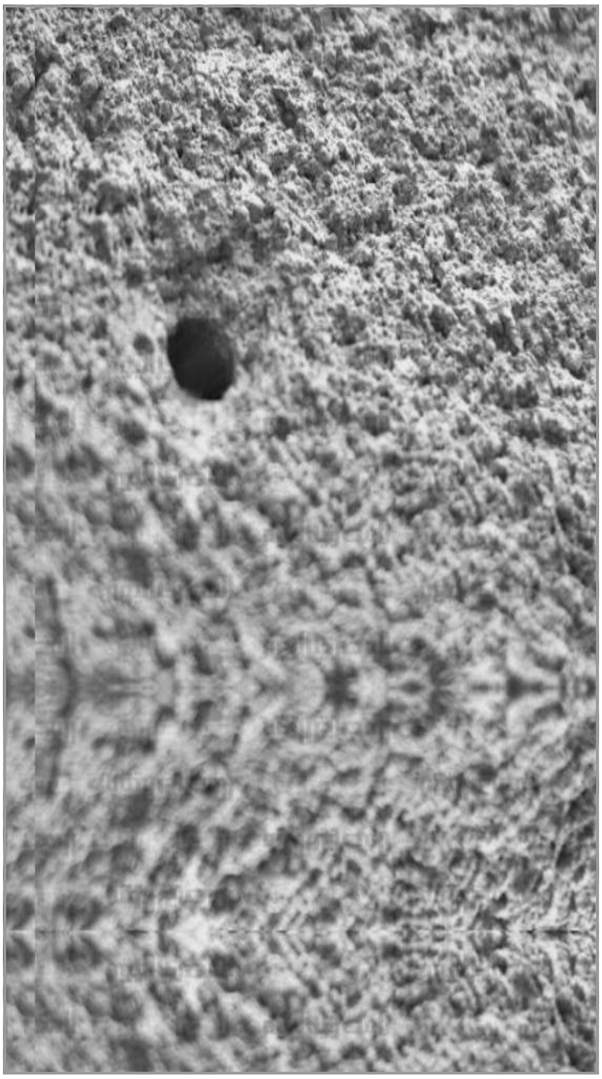

وثيقه(2)

پنت

با لە سادەترین شتی ئەم سرووشتە بدوێین. پنت (خاڵ ونوختەیشی پێدەگوترێ- وەرگێڕ)- یا چەند- پەڵەیەکی بچووک.

وێنە(3)

کێ لە ئێمە پنتێکی لەنێو لمدا نەدیوە کە بەرەبەرە گەورە بووە و تا بووەتە پیاوێک یاخود ئاژەڵێک بەرەو ڕووتەوە دێ. (بڕوانە وێنە-3)

کێ لە ئێمە لەو دڵۆپانە ورد نەبووەتەوە کە بەسەر مینای پەنجەرەدا دێنە خوارێ، یا پۆلە کۆتری نەدیوە لە شینایی ئاسماندا دەبن بە چەند پنتێکی ڕەش و تا بەتەواوی لێدەچنەوە.

یا لە پەنجەرەوە دەڕوانینە چەند پنتێکی بزێو، دەڕوانینە ڕێبواران کە خەریکی کۆششن.

ئەمانە بەشێکن لە ڕوانینە هەمیشەییەکانماندا بە درێژایی ڕۆژ، دەسکەوتی هونەرمەندیش لەسەرجەمی ئەو ڕوانینە بەردەوامانەی ژیانمانەوە پێک دێ.

جا کاتێ ئەو هونەرمەندە پنتێک یا پەڵەیەک دەخاتە سەر کاغەز، ئەو پنتە یا مانایەکی هێماییمان دەداتێ، یاخود ڕوانینێکی بیناییمان بۆ ڕەنگ دەداتەوە. بەڵام لە هەمان کاتیشدا یاسایەکی ئەندازەییمان بۆ دەسەلمێنێ، فەرمانیشی بە گوێرەی تابلۆوە بەلای چاکە دایە، چونکە بەڕێکەوت نەکەوتووەتە جێگای خۆی بۆ ئەوەی بوونەوەرێک یا فۆرمێک دەربڕێ کە مانایەکی هەواڵئامێزی بەخۆوە گرتبێ.

هەرچی لە ژیانیشماندا کە لەوێنەی هەمەچەشنەدا دەیبینین لە هۆشی ناوەوەمانی دا دەکەین (خزن)، هەرکە دەشیبینین سووک و ئاسان بە هێمایەک یا چەمکێکی دەبەستینەوە، وەلێ ئەو هێما و

چەمکانە لەوانە نین بێنە دی ئەگەر ئەو پنتە یا ئەو پنتانە یاسایەکی ئەندازەیی یا ماتماتیکی لە پەیوەندیان بە ڕووبەری لاپەڕەکەوە دیاری نەکردبن، ئەگەر وا نەبێ ئەو پنتانە ناتوانن هیچ هەستێکی حەسانەوەمان بدەنێ یا مانایەکی دیاریکراومان پێ ڕابگەیەنن لەپچڕپچڕی و یەک ئەنواییەوە بەدەر. (بڕوانە وێنەی -4).

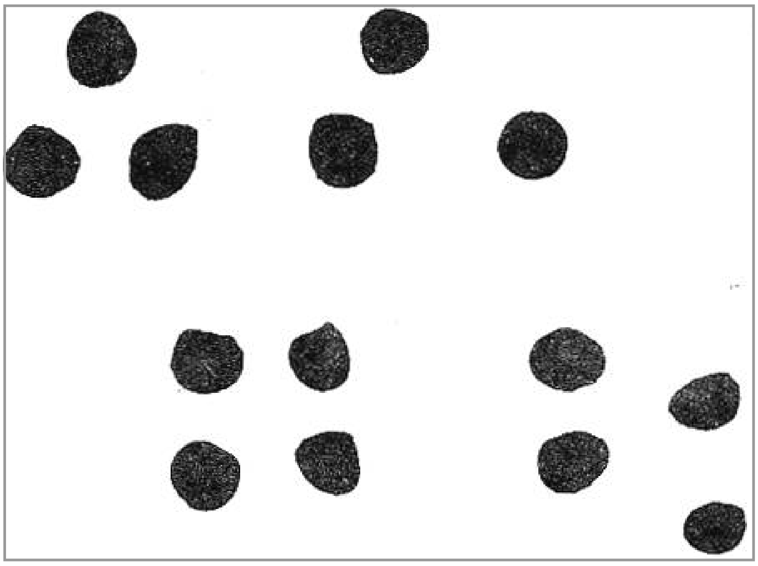

وێنە(4)

سایکۆلۆژیەتی پنت

وێنە(5)

1- دەشێ پنت کونێک بێ (بڕوانە وێنەی -2).
2- دەشێ پنت قەبارەیەک بێ (بڕوانە وێنە - 5).
3- لەوانەیە ڕووبەڕێک بێ.

4- دەشێ منالّیی شتێک بێ.

5- دەگونجێ ئاوابوونی شتێک بێ.

6- یاخود چەند هێزێک بێت، لە ئەنجامی هێزی دیکەی ناوەندی ڕاونەرەوە لێک پچڕابێ.

7- دەشێ پنت مەڵبەندێک بێ و چەند هێزێکی تێدا کۆببێتەوە، بەواتا ببێت بە مەڵبەندی کۆکردنەوەی ڕووکاری هێڵەکان، لەم بارەیدا پنت فەرمانێکی پاشڤەبڕی* (سلبی) دەبێ، ئەو هێز و ڕووکارانەی دەوروبەریشی ڕۆڵێکی پێشڤەبڕیان (ئیجابی) دەبێ. (بڕوانە وێنەی- 6).

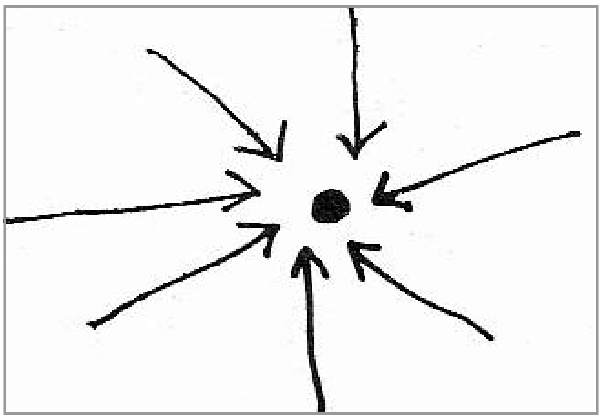

وێنە 6

*(پاشڤەبڕ بە «سلبی»و پێشڤەبڕم بە «ئیجابی» بەکارهێناوە بەپێی شوێن و لێوەشانەویشەوە هەندێ جار نێگەتیڤ و پۆزەتیفم بەکار هێناوە-وەرگێڕ).

8- لەوانەیشە پنت ببێ بە مەڵبەندێکی پڕشنگدان، لێرەدا بەهایەکی پێشڤەبڕی دەبێ، بەڵام ئەو زەمینەی لێی دەردەقوڵێ و هەروەها بۆشاییی دەوروبەری دەبن بە چەند هێزێکی پاشڤەبڕ. (بڕوانە وێنەی -7).

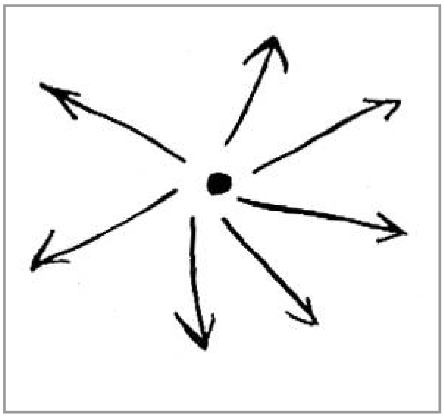

وێنە(7)
مەڵبەندی پڕشنگدان
(لێرەدا پنت هێزێکی پاشڤەبڕە)

لاكێشه و بازنه و چوارگۆشه

وتمان (پنت) دەشێ ڕووبەرێک بێ یاخود منالّیی شتێک، له پاشانیش لەوانەیە بازنەیەک یا چوارگۆشه یا لاکێشەیەک بێ.

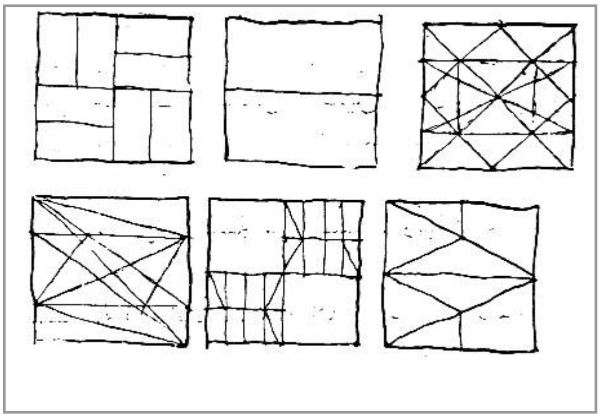

چوارگۆشه

زۆر جار شێوەی جیاجیا و هەمەچەشن له سرووشتدا دەبینین، لەگەڵ ئەوەی هەندێ جار ئەو شێوانه لەبارەی پێکهاتنیانەوە به ئالّۆزی دەردەکەون، بەلاّم ئێمە هەرزوو بەهۆی فۆرمی گشتییانەوە دەتوانین شێوەکانیان دیاری بکەین. ئەوجا دێین لێی دەدوێین تا دەستنیشانی ئەوە بکەین که تا چ ڕادەیەک بەدلّمانه و

پێی دڵخۆش دەبین، یاخود چەندمان لەبەر دەبێزرێ و لێی دوور دەکەوینەوە. لێرەدا دەبێ هەڵوەستەیەکی بۆ بکەین و لەخۆمان بپرسین:

داخۆ شێوەی جوان بەچی ڕا دیارە؟

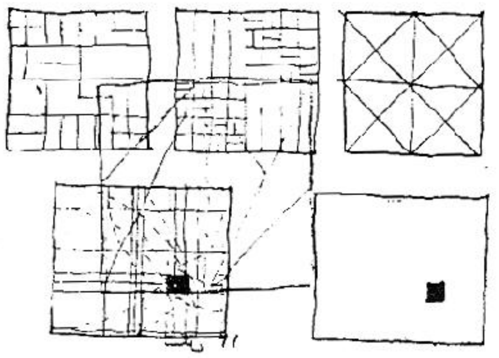

وێنە(9)

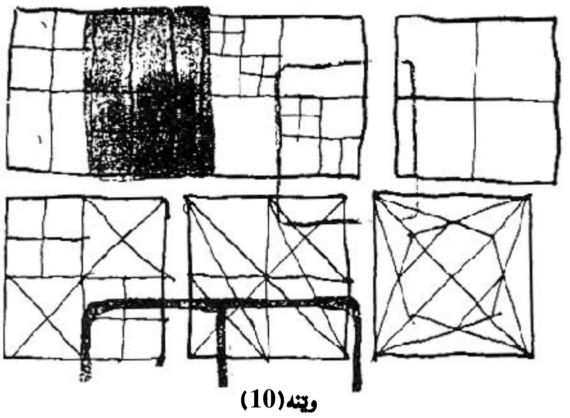

وێنە(10)

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەش کە گەلێک جار لەخۆمانی دەکەین، ئەوەی دەوێ بگەڕێینەوە سەر شتە داکراوەکانی مێشکمان.

کەواتە با دەست پێبکەین و لە شتێکی ساکار بدوێین، با ئەو شتە سادەیە (چوارگۆشە) بێ.

بێگومان چوارگۆشە نیشانەی سەقامگیری و ڕەخسیوییە، چونکە

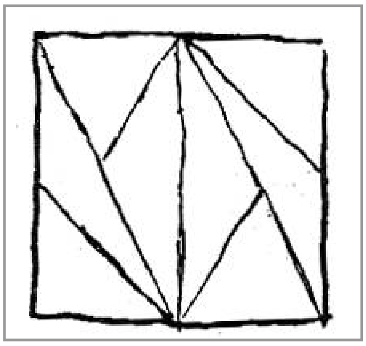

وێنە(11)

لایەکانی یەکسانن و گۆشەکانیشی وەستاون، چوارگۆشە هەم زادەی بازنەیە و هەم پێشیەوە بەندە، بەڵام چەندی چوارگۆشەیە لە گرووپی (ڕاستەهێڵ)انە.

جا ئەگەر ئەو پەیوەندییە هێڵئامێزانەی کەلەوانەیە وێنەی (11،10،9،8)ی لێ بخولقێنین، کەلا بخەین و هەردوولایشمان درێژ کردنەوە، بەواتا چوارگۆشەیەکی دیکەمان لە تەنیشت

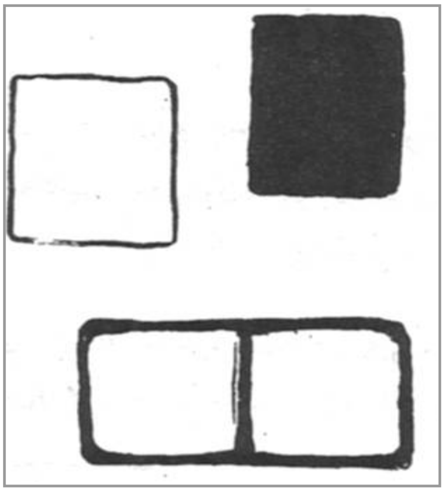

وێنە(12)

چوارگۆشەکە دانا، لاکێشەیەکی لێ پێکدێ، لەهەمان کاتیشدا دەکرێ پەیوەندە شێوەی زیاتریشی لێ پەیدا بکەین و دەربهێنین.

لەوکاتەدا فۆڕمەکە، جوانتر و دەوڵەمەندتریش دەبێ- بڕوانە وێنە (12)، چونکە حەتمەن بە گوێرەی پەیوەندی (بەش) بە (گشت)ـەوە کەرت و پارچەی دەوڵەمەندتری تێدا دەبێ.

کاتێک (پانی)یش لەگەڵ دەرهاوردەیەکی ئەندازەیی (درێژی) دا یەکسان دەبێ، وەک نیوە، یا سێیەک، یاخود چواریەک، ئیدی ئێمە لەو ڕیزگەرییە دوور دەکەوینەوە کە لە یەکسانبوونی درێژی و پانی شێوەدا پەیدابووە، بەڵام لاکێشەکەمان ڕاستەوخۆ لە وێنەی دوو یا سێ چوارگۆشەی تەک یەک دێتە بەرچاو.

بازنه

بازنەیش وەک چوارگۆشە، فۆڕمێکی بنچینەییە و سیفەتی تەواوی خۆی هەیە، دەبێ ئەوەیش لەبەرچاوبگرین کە ڕووکەشی ستاتیکی، تەنانەت شێوەیشی بەهۆی چێوەی دەوروبەرییەوە کاری تێدەکرێ. ئێمە ناتوانین بلێین، چێوە، بازنەکە دیاری دەکا، چونکە ئەوی ڕاستییە ئەوەیە، ڕووبەرەکانی لە بۆشایی دەوروبەری جیا دەکاتەوە، لەبەر ئەوەی هێڵی دەرەوەی نرخێکی سەقامگرتووی نییە.

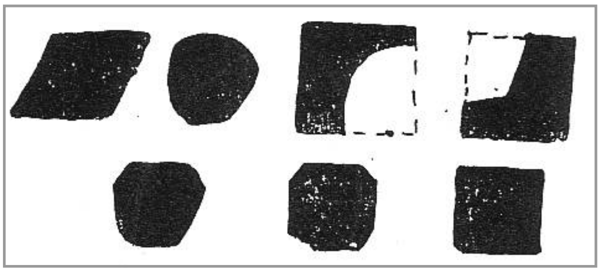

وێنە(13)

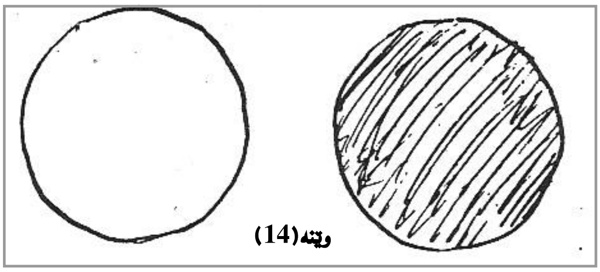

وێنە(14)

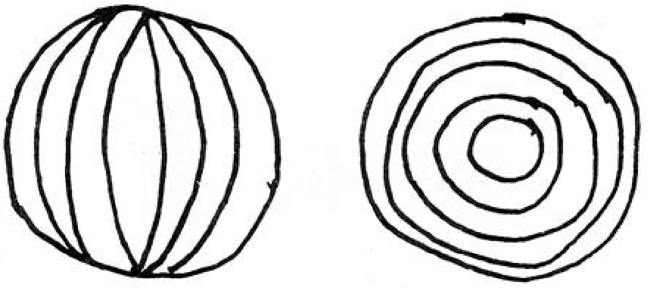

وێنە(15)

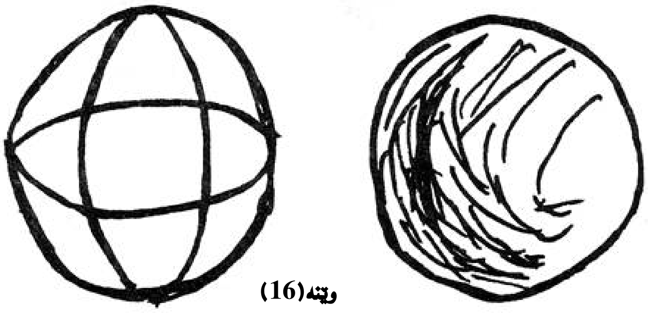

وێنە(16)

بەڵکو هەمیشە وامان لێدەکا هەست بە جوولانەوەی بکەین (بڕوانە وێنە 16،15).

بازنە لە پێکهاتنی ئەندازەییدا هەژارە، بۆیە ئێمە لەگەڵێک وێنەدا دەبینین کە ئەگەر هونەرمەند ناچار بوو بازنەیەک دابنێ، تەماشا دەکەی سەبارەت بە نابەروێکی شێوەیەوە دەیشکێنێتەوە وەک ئەوەی بەشێکی لە پشت ڕووبەرێک یاخود فۆڕمێکی دیکە دەشارێتەوە، کەچی لەگەڵ ئەوەی ڕووکەشێکی هەژاریشی هەیە، بەڵام دەوڵەمەندیشە، چونکە توانستی دروستکردن و

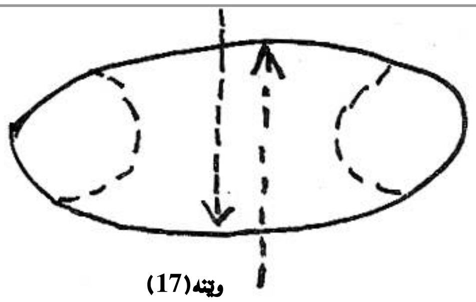

وێنە(17)

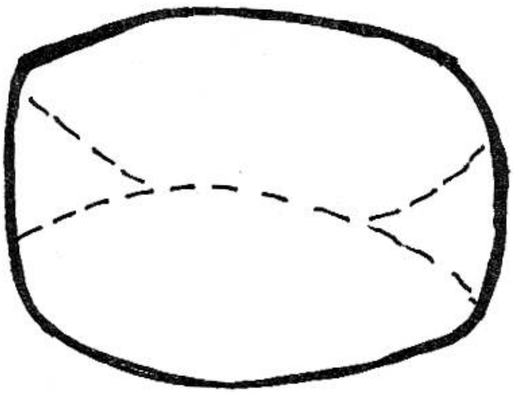

وێنە(18)

دەرهاوردنی زۆرە، هەر بۆ نموونە شێوەی هێلکەیی یەکێکە لە دەرهاوردەکانی بازنە کە نەختێک لەخۆی ئاڵۆزترە، لەبەر ئەوەی بەرەنجامی گەلێک تەوەرەیە(بڕوانە وێنە 17، 18).

شێوەی هێلکەییش لەبەرچاوماندا ئاسوودەترین شێوەی بازنەییە، چونکە لەو شێوە ئەندازەییە بەدەرە کە چاومان پێی ڕاهاتووە و

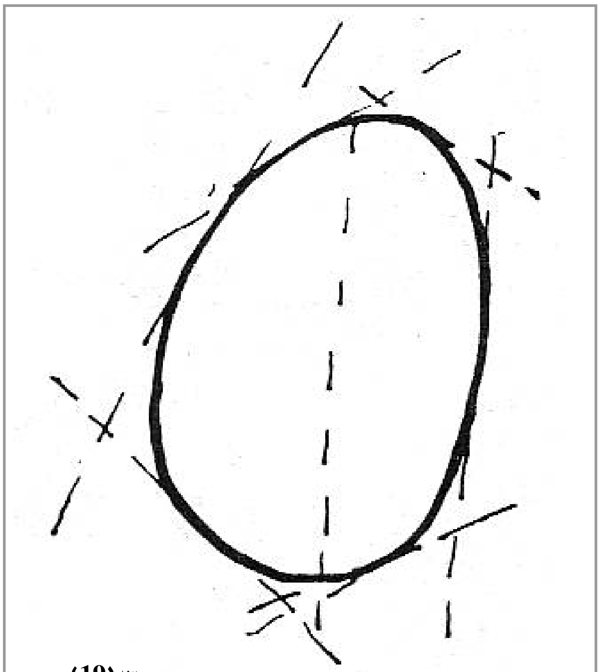

وێنە(19)

پەیوەندیشی پێمانەوە زێترە بەوەی لەشێوەی ئەندامێکی لەشمان دەکا (بڕوانە وێنە - 19).

بە کورتی شێوەی بازنەیی و دەرهاوردەکانی بناغەی گشت بوونەوەرێکی ئۆرگانی زیندووی ئەم بوونەن، دانەوێڵە و بەروبووم و گوڵ و گوڵاڵە و هێلکەشەیتانۆکە، گشتیان بۆ سەر بازنە و دەرهاوردەکانی (مشتق) دەگەڕێنەوە، کە لەوەیشدا زیاتر بە خانە و ئاوڵەمە (جنین) و سێکسەوەمان دەبەستێتەوە. (بڕوانە وێنەی 20، 21، 22، 23، 24، 25،26، 27).

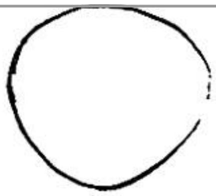

وێنە(20)

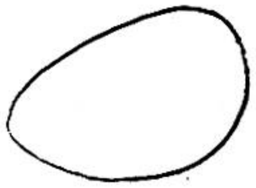

وێنە(21)

وێنە(22)

وێنە(23)

وێنە(24)

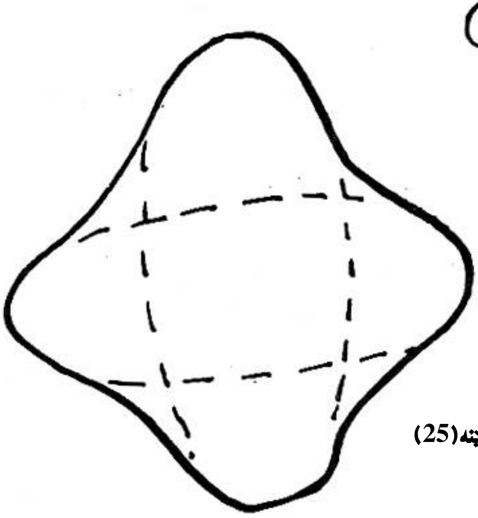

وێنە(25)

هەروەها لەشێوەکانی دیکەش زیاترمان لێخۆش دێت و پێی ئاسوودە دەبین، ئەوەتا بەبێ وەستاندن و بێ ئەوەی سەرەتا و کۆتاییشی لێک بکەینەوە و نیگامان بەسەرچوارچێوەی دەرەوەیدا تێدەپەڕێ (بڕوانە وێنە 28).

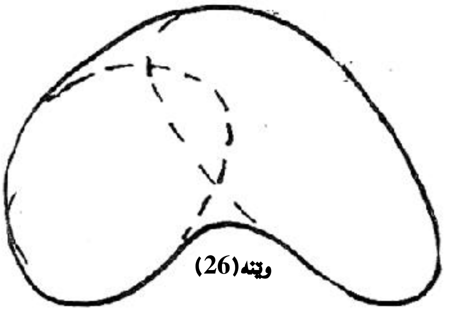

وێنە(26)

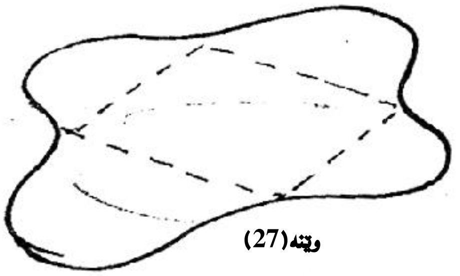

وێنە(27)

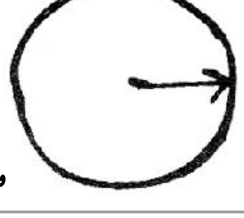

وێنە(28)

لاكێشە

هەر كاغەزێكی وێنە و نیگاركێشان بگری لاكێشەیە، چونكە وەكو وتمان چوارگۆشە لەلایەک بە گوێرەی دەرهاوردەكانییەوە سنووردارە، لەلایەكی دی ئەو پەیوەندییانەی وەبەریشمان دێنێ سنووردار دەبن، وەكی دی لەلاكێشەدا بۆ بەكارهێنانی ڕووبەر، سەربەستییەكی تەواومان هەیە، بەدرێژیی بێ یاخود پانی، چۆنمان بۆ بلوێ یان چۆنی بابەتەكە بیەوێ.

كاتێ ئەندازیارێكیش نەخشەی خانوویەک دەكێشێ، ئەگەر كون و كەلەبەری لاكێشەی تیا بەكاربێنێ بە ئاسانی دەتوانێ شان و شەوكەتێكی پێ بدا، چونكە:

پەنجەرەی لاكێشە، لەچوارگۆشە زیاتر هاوسەنگی بە هێڵە ئاسۆییەكانەوە دەدا، خۆ ئەگەر شایەد ئەندازیارەكە ناچار بوو چوارگۆشە یاخود شێوەیەكی لە چوارگۆشە نزیک بەكار بێنێ، سەیر دەكەین هەوڵ دەدا، بەهۆی چەند هێڵێک كە دەیانكاتە چەند لاكێشەیەک زەقیەكەی دەمرێنێ و لەو فۆرمە (كە فۆرمی چوارگۆشەیە) دووری دەخاتەوە.

لە ڕێكخستنی ژووریشدا خوانی لاكێشە لە هی چوارگۆشە

چاکترە، چونکە دەتوانین بە ئاسانی وا بکەین لای درێژایی (گەورەتری) لەگەڵ یەکێک لە چوار دیواری ژوورەکە تەریب بن.

زۆربەی هەرە زۆری کتێبانیش لاکێشەیە، ئەمەش نەک هەر سوودی لە هاوڕێژەبووندا هەیە، بەڵکو لە فەرمانیشدا، چونکە کتێبی لاکێشە بەتایبەتیش ئەگەر گەورە بێ گرتنی ئاسانتر دەبێ تەنانەت ئەگەر بەکراوەییش بێ. (بڕوانە وێنەی -29).

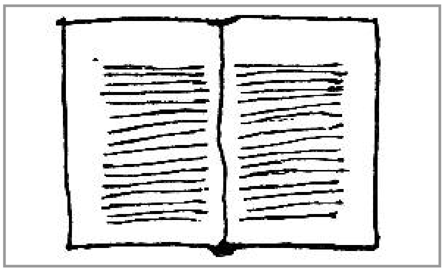
وێنە(29)

دیسان نزیکترین شێوەش کە (ڕێژەی زێڕین Golden Section) دابین دەکا لاکێشەیە، هیچ لاکێشەیەکیش نییە پێی ئاسوودە بین ئەگەر پابەندی ئەو ڕێژەیە نەبێ، (بڕوانە وێنەی 30،31،32).

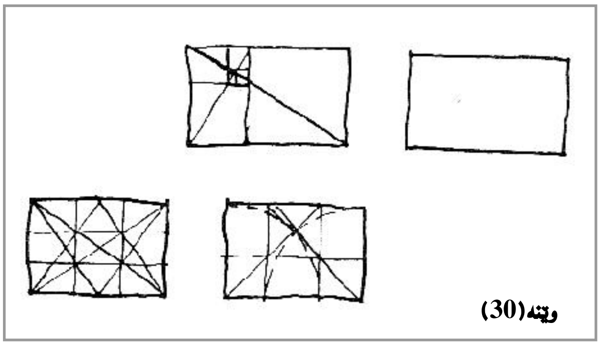
وێنە(30)

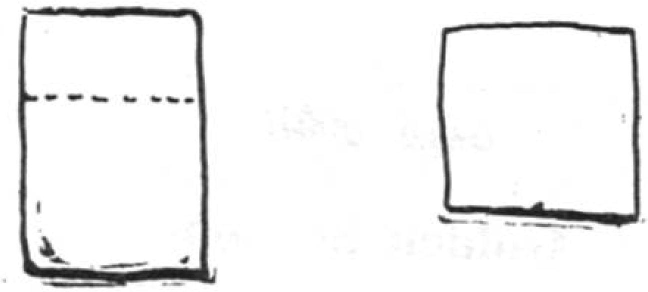

وێنە(31)

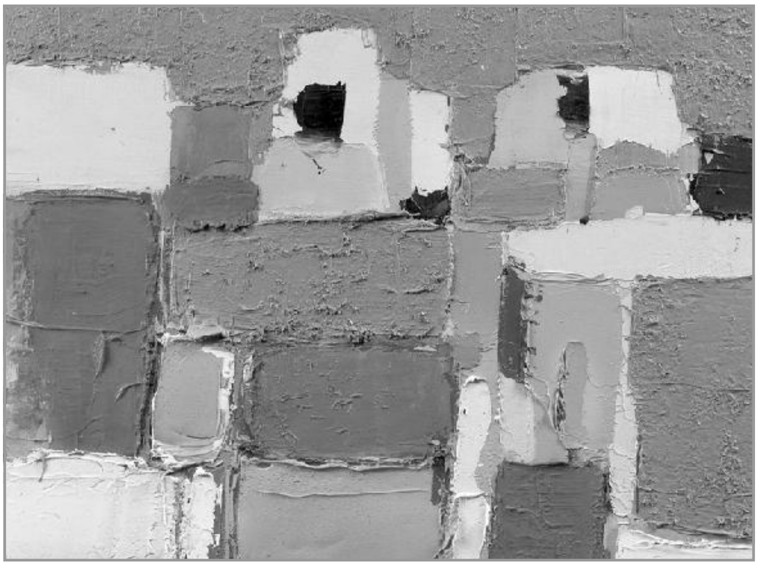

وێنە(32) تابلۆیەک هونەرمەند هەستی خۆی بە لاکێشەوە دەربڕیوە

ڕێژەی زێڕین

Golden Section

کە نیگارکێش دەست بە وێنەیەک دەکا، هەوڵ دەدا ڕووبەرەکە بۆ چەند ڕێژەیەکی سەرەتایی دابەش بکا، هەمیشەش دەبینین هەندێ لەو هێڵانە لەگەڵ (لا)یەکی وێنەکەدا تەریب یاخود شاوڵی دەبن.

بەدرێژایی مێژووی هونەر نیگارکێشەکان لە دانانی هێڵی ئاسۆیی نێوەڕاستی ڕووبەر دوورکەوتوونەتەوە و پەسندیان نەکردووە و خۆیان لێدزیوەتەوە.

ئەو شوێنەی هێڵە ئاسۆییەکەیشی لێ دەکێشرێ زۆر شت لە وێنەکەدا دیار دەکا، ساکارترینیان ئەوەیە، کە لەسەریەتی "ڕووبەر" بکاتە دوو بەش، ئاسمان و زەوی، هەربەوپێیەوەش فەرمانی هەر بەشێکی دەستنیشان دەکا و ئەم چەمکەیش دیاری دەکا کە وێنەکە پێشانی دەدا.

دەبێ سەرنجی ئەوەیش بدەین کە ئەگەر هاتوو چوارگۆشەیەکمان کرد بە دووبەشی یەکسان، هەمیشە بەشەکەی سەرەوە لە بەشی خوارەوە گەورەتر دەردەکەوێ، هەستی ئەوەیشمان وەبەر دەنێ کە بەشی سەرەوە جێی لە بەشی خوارەوە تەنگ کردووە.

جا ئەگەر هاتوو لەو هێڵە ستوونی و ئاسۆییانە دواین کە ڕووبەرێک دابەش دەکەن، پێویستە باسی ڕێژە یاخود کەرتی زێڕین Golden Section بکەین.

ئێمە بە گوێرەی توانا تەقەللا دەدەین بە هەندی نەگرین بۆ ئەوەی خوێنەر لەوەدا بەسەهو نەچێ کە لەم یاسایە بەدەر هیچ یاسایەکی تر نییە بەراوردی جوانی چەند ڕووبەرێکمان بۆ بکا، هەر چەندی ئێمە دان بەوەشدا دەنێین، لە زۆربەی کارە هونەرییەکاندا وێنە بێ یا بیناسازی، لە ژێر ڕکێفی ئەم ڕێژەیەدان.

ڕێژەی زێڕینیش لە ڕێژەی (5/3 بۆ 8/5 بۆ 13/8) دا دەرناچێ، یانی ڕێژەی ئەو پەیوەندییانەی کە لە دەرهاوردە ئەندازەییە سادەکاندا دوور دەکەونەوە، بۆ نموونە (2/1 بۆ 4/2 بۆ 8/4 بۆ 16/8 و....تاد). (بڕوانە وێنە 33)

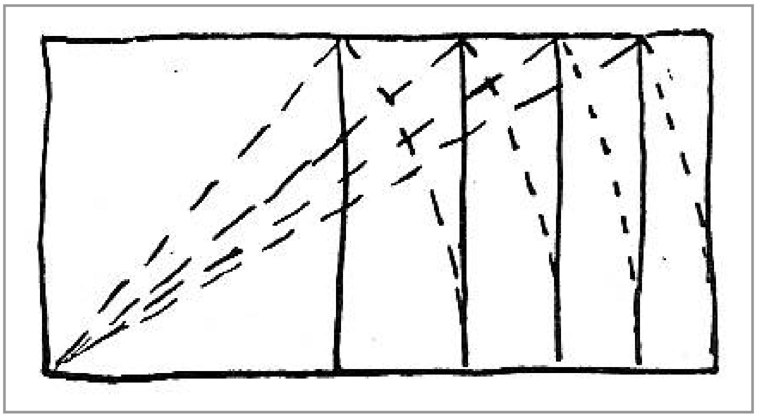

وێنە(33)

دیسان ڕێژەی زێڕین لە شیکردنەوەی کاری هونەرمەندە بەناوبانگەکانیشدا بەکەڵکمان دێ، لەگەڵ ئەوەی تاکە دەستووری نێو پەیوەندییە یەکخراوەکانیش نییە چاکتر ئەوەیە توێژەر یاخود قوتابی، بەپێی توانا لە هەموو پەیوەندییەکانی ژیانی ڕۆژانە خوردبێتەوە کە تێیان هەڵدەنگوێ، نەک هەر بەتەنیا لەکارە هونەرییە نەمرەکان و دروستکراوە بیناسازییە مەزنەکان ڕابمێنێ، دەبێ لە شتە سادەکانی دەوروپشتمانەوە بدوێ و لێی وردبێتەوە، وەک پەیوەندی درێژی بە پانییەوە، لە زۆربەی کتێب و دەرگایان دا، هەروەها سرنجدانی دابەشبوونی نووسین لەدوو توێی کتێبدا، یا ڕێژەی دەرگاکە و تێگرتنی مینایەکی لاکێشە.

ئەم شتانە کە یاسای گەورەشمان نادەنێ بەلام زەینمان ڕوونتر دەکەن و هێزی سرنجدانمان لەو پەیوەندیانەدا پتر دەکەن کە لە پاشانیش بە ئاسانی چێژیان لێ وەردەگرین، ئەمەش سەرەنجامی ستوون بوونی هێڵی شاوڵییە بەسەر ئاسۆییدا، ئەو پەیوەندییانەی هونەرمەندی ئەبستراکتی (مۆندریان) [4]. وێنەکانی لەسەر بنیات دەنا. بڕوانە وێنەی[34]. یا ئەو پەیوەندییە ئەندازەییانەی دەرهاوردەی سادەیان هەیە و لە کۆکردنەوەی هەندێ تەڵیشەداری دەرگایەکی ئیسلامیی کۆندا دەردەکەوێ.

بە قووڵی تێوەڕامانی شتە سادەکانی ژیانی ڕۆژانەمان، تاقە دەروازەیەکە بۆ پەروەردەکردنی هەستی هونەریمان. (بڕوانە وێنە 35،36).

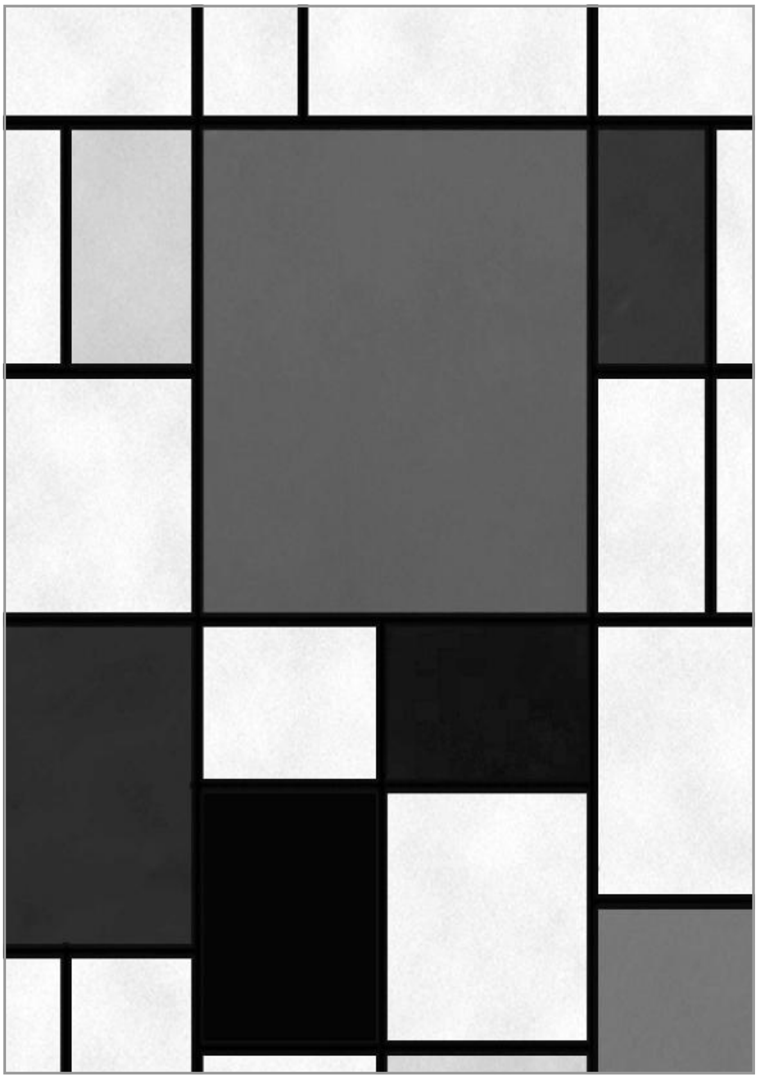

وێنە(34) تابلۆیەکی ئەبستراکتی-هونەرمەند پیت مۆندریان

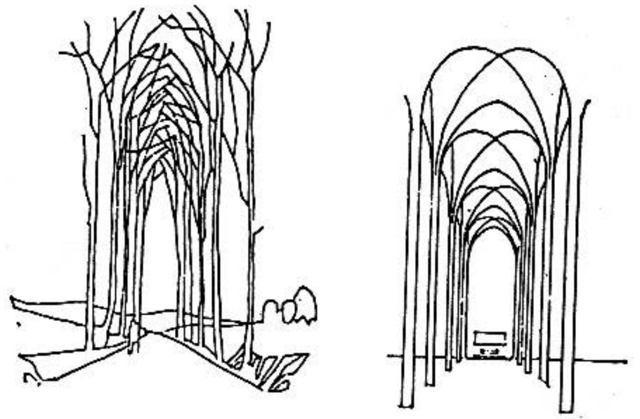

کاتدرایەکی قووتی   چەند درەختێک

وێنە(35)

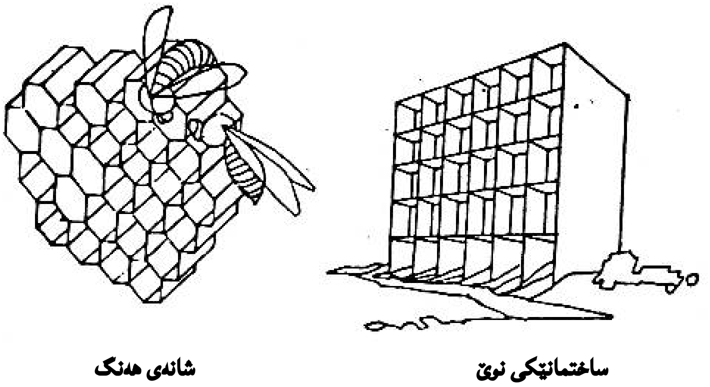

ساختمانێکی نوێ   شانەی هەنگ

وێنە(36)

هێڵە ئاسۆیی و شاوڵییەکان و ستوون بوونیان

ئەوەی تاقیکردنەوە سایکۆلۆژییەکانمان پشتی پێ دەبەستێ، هەستکردنمانە بە ستوونی و ئاسۆیی (بڕوانە وێنە 37).

هێڵی ستوونی هەستی هێزی هەڵکشاومان دەداتێ و وامان لێدەکا هەست بەهەمان ئەو ژیان و نەشونمایە بکەین کە لە ڕووەکاندا دەیبینین و هەست بەسەرکەشییەک دەکەین. هێڵی ئاسۆییش سیفەتی زیندووی پتر تێدایە. لەکاتێکدا هێڵی ئاسۆیی هەمیشە لەگەڵ پاڵدانەوە و نووستن و حەسانەوە و مردنەوە پێڵوز دەکرێ.

کاتێ دوو هێڵیش لە یەک کاتدا دەبینین، یەکیان ستوونی و ئەوی دی ئاسۆیی، ستوونییەکە درێژتر دیار دەبێ.

دیسان هەر هێڵێکی ئاسۆیی دەگری ڕاکشانی خاک و ئاومان

بەخەیاڵدا دێنێ، لەگەڵ ئەم لێک بەستنەوەیەشدا هێڵەکە کورت دەبێتەوە، بەڵام ئێمە کەیفمان زیاتر بە هێڵی ستوونی دێ، چونکە بەرەو ڕووی یاسای کێشی زەوییەوە ڕادەوەستێ، سەرنجیش دەدەین لە دیمەنەکانی سرووشتیشدا هێڵە ستوونییەکان لە هێڵە ئاسۆییەکان خێراترن، دیسان هەر بەهۆی هێڵە ستونییەکانیشەوە زێتر درک بە شتان دەکەین، کێشەی بیناسازیش، کێشەی هێڵە ستوونییەکانە.

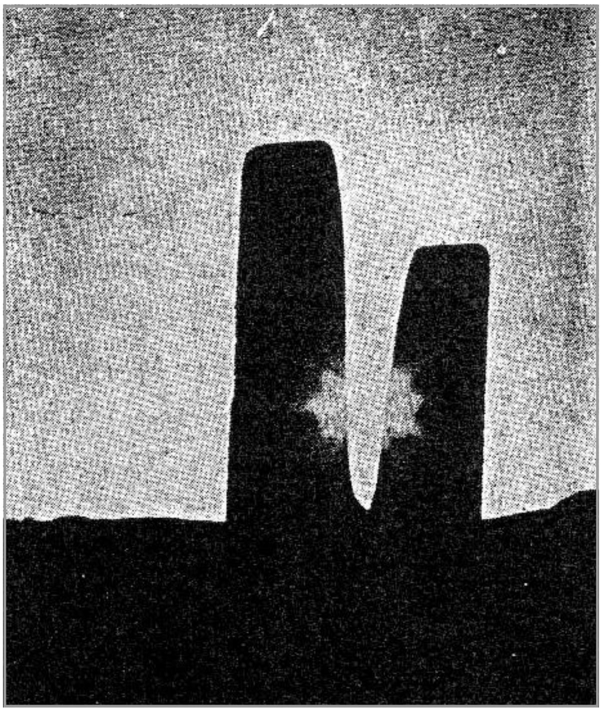

وێنە(37)

وێنە(38)

کە هێڵێکی ستوونی لەسەر کاغەزێکدا دەکێشین لە ویستی بیناسازەکە زیاترە، کە ئەمەیش بە درێژایی مێژووەوە هەروابووە بۆ گەیشتنی بە دابینکردنی ئارەزووەکانی، ئەویش ساختمانەکە بەرز بکاتەوە بێ ئەوەی گوێبداتە سەنگی مادده بەکارهێنراوەکان و کێشی زەوی، (بڕوانە وێنە 38).

جوانیی بینای ساختمانیش بەوە بەندە، کە ئێمە تا چەند هەست بە هێزی ڕەگداکوتانییەوە دەکەین. (بڕوانە وێنە 39).

بینا لە تەیمانەیەکی چڕی نەخشە ستوونی و ئاسۆییەکانیەوە پێک دێ کە یەک لەگەڵ ئەوی دی ستوون دەبن و بەگژیەکدا دەچن.. ئەم هێڵانەش لەگەڵ چەشنێکی دیکەی هێڵە ستوونییەکان

وێنە(39)

وێنە(40)

جیاوازن، وەک دارتێلی کارەبا و تەلەفۆن، چونکە ئەو هێڵانە ئەگەر هێڵی ستوونیشن و بەرەو رووی هێڵی (زەوی)یش راوەدەستن، بەڵام هەستی رەگداکوتانمان وەبەر ناهێنن، سەبارەت بە رێکبوونیشیانەوە هەست بە ونبوون ناکەین، وەک ئەو هەستەی پەڵەگیای پەرت و بڵاوی نێو پارچە زەوییەک وەبەرمان دێنێ، چونکە ئەوان هێڵی رووتن و هێزی ململانێیان دەبەردا نییە. (بڕوانە وێنەی 40).

ئەگەر بهاتبایە ئەو هێڵانە وێنەی شوورەیەکی رێکخراوو بەیەکەوە بەسترابووانەوە ئەوا بە بەبینینیان ئاسوودەتر دەبووین، لەوەی کە دارتێلی پەرش و بڵاوو لێک دوور ببینین، چونکە نزیکی دارتێلەکان لەیەکتری و پێکەوە بەسترانیان ئاهەنگێکی (ئیقاعی) بەردەوامان دەداتێ.

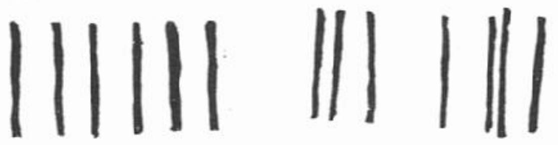

وێنه(41)

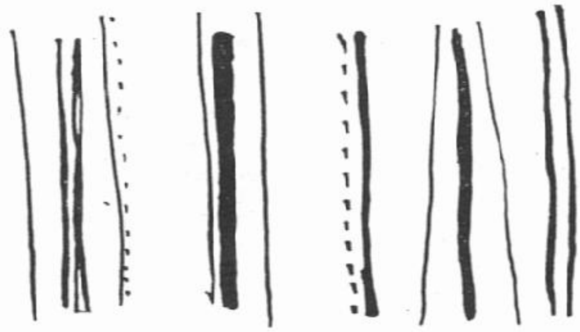

وێنه(42)

وەلێ ئەوەندەش هەیە کە ئەو ئاهەنگە، ئاهەنگێکی وەرس کەرە، لەبەر ئەوەی یەک هەوایە، گرنگترین شتیش کە مۆسیقا بە نیگار دەدا، دەوڵەمەندیی هەمەڕەنگی و جۆراوجۆری هێڵەکان و پەیوەندییان بە یەکترییەوە، هێڵی ئەستوور بە هی باریک و هی خاو بە گوێرەی هێڵی پتەو و هێڵی تۆخ و پەیوەندی بەهی کاڵ و هی کورت بە هی درێژەوە.

لەگەڵ ساکاری نەخشەی وێنە (41 و 42) سەرنج دەدەین وێنە (42) لە وێنە (41) دەوڵەمەندترە، سەبارەت بەوەی هێڵەکانی جۆراوجۆرن.

ئێمە کە تەماشای نیگارێک دەکەین، نابێ چەمکی بینراوی تەنیا لە ڕێگای هێڵەکانییەوە ببینین و باوەڕی پێ بکەین، وەک ئەوەی دارتێلی کارەبا و تەلەفۆن دەبینین، بەڵکو پێویستە لە هەمانکاتیشدا هەست بە بەهای شێوەکاریی خودی خۆشی بکەین وەکو ئامرازێک لە داهێنانی هەیکەلێکی ئاهەنگاوی تەبا..

بەم جۆرە ئەو خاڵانەی کە لەم بەشە و هەموو بەشەکانی دیکەی ئەم کتێبەدا باسمان لێکردووە، لەو مەبەستەبەدەر نییە کەلە تێڕامان و لێدوانی کاری هونەری یارمەتی خوێنەر دەدا.

نەخشە وپێکهاتنی وێنەش بەتەنیا پابەندی هێڵە ئەندازەییە وشکەکان نییە، کە چەند ڕاهێنانێکی جەبری وەکو (س=ص) سنووریان بۆ دادەنێ، بەڵکو ئەو شتانەش دەگرێتەوە کە بەهۆی پشکنین و تێڕوانین و لێ خوردبوونەوەی بەردەوام هەستیان پێدەکەین و هەستی جوانیشمان بەهۆی تاقیکردنەوە و توێژینەوە گەشە پێدەدەین. سکێچی بەرکەماڵی تابلۆش تەنیا پشت بە زانینەوە نابەستێ، بەڵکو پشت بەو هەستەش دەبەستێ کە دەرەنجامی ئەو درێژی و پانییەیە. هونەرمەند لەکاتی لێکۆڵینەوەی سرووشتدا لێی خورد دەبێتەوە.

خۆبەستنەوەی هونەرمەندی دێرین بە سرووشت نرخ و بەهایەکی کلاسیکی نەمری بەکارەکانی داوە، بۆ نموونە بەهای جوانی هەیکەلەکەی وێنە(43) تەنیا لەو هاوسەنگبوون و جوانییەیدا نییە بەڵکو لەو هەستە ناسکەدایە لۆچی قوماشە شۆڕبووەوەکەی تراشیوە، کە دژ بە جوولانەوەی لەشە هەڵکشاوەکەیە. ئەوە

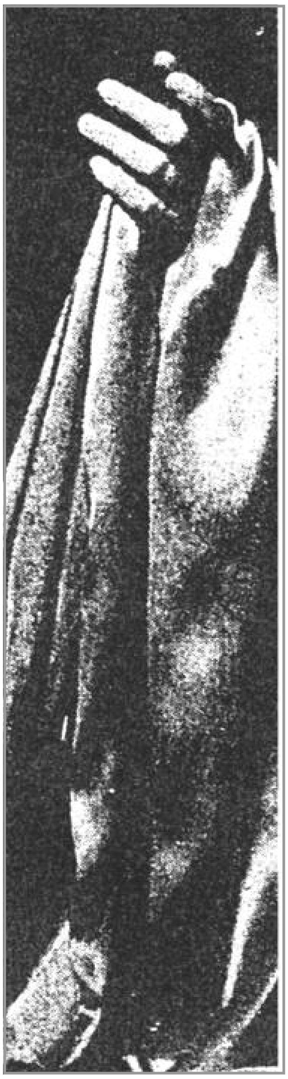

وێنه(44)

وێنه(43)

هەستی ناسکی سرووشتە توانیویەتی بگاتە ئەوەی ناکۆکی نێوان لەشی لووسی ئافرەتەکە و کورنیشکی هێڵە سانایییەکانی کە لەزەوییەوە کێل دەبنەوە و دەستیشی لە ژێر لۆچە نیمچە ڕێکەکانی قوماشەکە بەرز کردۆتەوە و نایەڵێ شۆر بێتەوە، لەکاتێکدا لەدەستی بەردەبێتەوە.

ئینجا ئەگەر بمانەوێ بزانین هەستی هونەرمەندی دێرین تا چ ڕادەیەک بە سرووشت گەیشتووە و ڕاستگۆیانە دەری بڕیوە با سەیری وێنە (44) بکەین، دەستێک نایەڵێ لۆچی قوماشەکە شۆڕببێتەوە، ئینجا بێین لەگەڵ لۆچی قوماشی هەیکەلەکەی وێنە (43)ی بەراورد بکەین.

•

مەودای سێیەم

هێڵی ئاسۆیی بە مەودای یەکەم دادەندرێ، هێڵی ستوونیش کە لەگەڵ هێڵی ئاسۆییدا شاوڵ دەبن بە مەودای دووەم. بەڵام ئەو هێڵانەی لەنێو وێنەکەدا لار دەبنەوە و قەوارەیان لە پنتی نەمانی سەر ڕەوتی ئاسۆ لێ دەچنەوە، پێی دەڵێن مەودای سێیەم. (بڕوانە وێنە 45).

لەگەڵ لێچوونەوەی قەبارەی نێو وێنەکەیش، ماوەو قەبارەو ململانێی نێوان ڕووناهی و سێبەری سەر (تەن)ە کێشراوەکان کەم دەبنەوە، هەروەها هەستکردن بە (چڕی و کێشیش کەم دەبێتەوە). (بڕوانە وێنەی 46).

فەرمان و بەهای مەودای سێیەم ئەوەیە، پەیوەندی نێوان (کات) و (ماوە) دیاری دەکا و دەبێ بە پێوەری گشتیشیان (بڕوانە وێنە 46)، لەم وێنەیەدا دەتوانین ماوەی کاتیی و درێژیشی دیاری بکەین کە دالآنەکە بڕیوبەتی تا بەوسەری گوزەرەکە گەیشتووە.

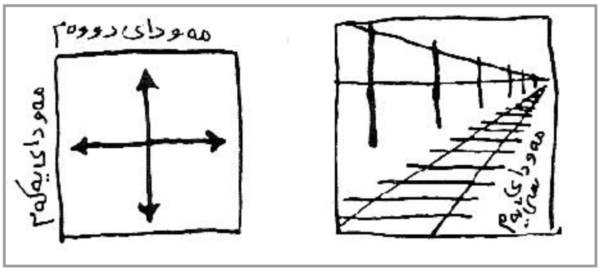

وێنە(45)

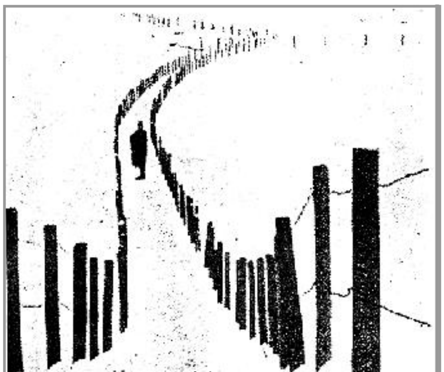

وێنە(46)

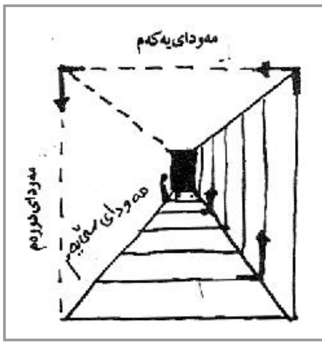

ئەبستراکتی
وێنە(46)

سایكۆلۆژیەتی مەودای سێیەم

پلە بە پلە لەبەرزییەوە بۆ نشێوی.
پلە بە پلە لە بەهێزییەوە بۆ لاوازی.
پلە بە پلە لە توندوتیژییەوە بۆ هێمنی.
پلە بە پلە لە قورساییەوە بۆ سووكی.
پلە بە پلە لە پتەوییەوە بۆ خاوی.
(بڕوانە وێنە 46).

دەشێ مەودای سێیەم ماوەیەكی ساتەوەختی بێ، لەوانەشە ماوەیەكی بەدرێژی بێ یا هێڵێكی ئەندازەیی، دەشێ بەردەوامی بارستەیەكی ڕووەو ئاسۆمان بداتێ، كەواتە دەگونجێ هەستی بەردەوامبوونمان بەرەو نەبوون و دیماهی نەهاتن پێ بدات.

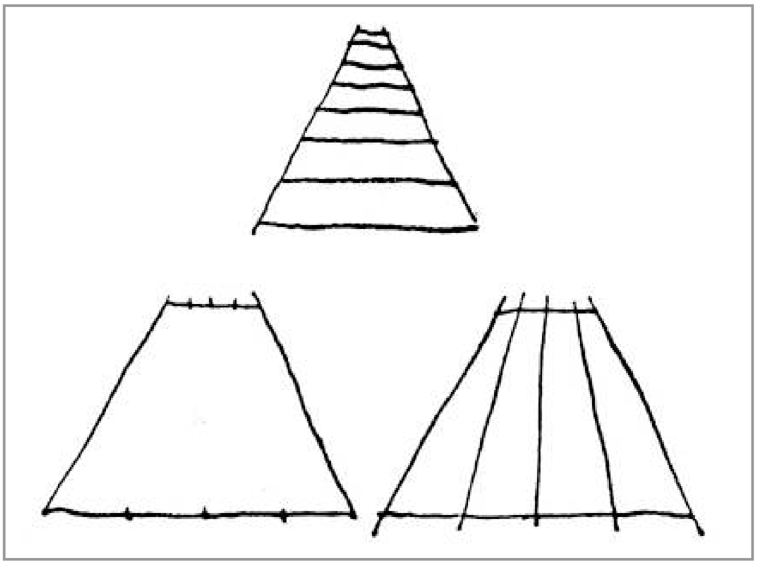

وێنە(47)

یا لەوانەیە تەکاندانی هێزێک بێ کە بەهۆی بەردەوامییەوە بێهێز ببێ.

مەودای سێیەم لەوانەیە ماوەیەک دەرببڕێ، کەواتە ڕەگەزی ئەو مەودایە بەواتە کات یان ماوە، دەگونجێ لەگەڵ بارستەیەکی دووردا ببن بە لایەکی ململانێ، لایەکەی تریشی ئەو بارستەیەیە کە لە پێشەوەی وێنە (47)دایە، چونکە بارستایی و ماوە هاوڕێژەیەکی پێچەوانەیی پێک دێنن.

هێڵە ستوونییەکانیش لەگەڵ ماوەدا هەر بەو چەشنەن (بڕوانە وێنە47، 48).

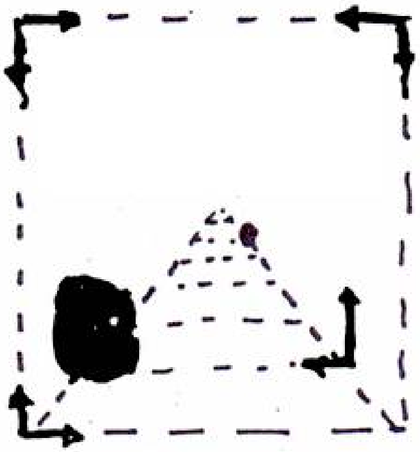

وێنە(48)
بارستە گەورەکەی لای دەستەچەپ = بە بارستە بچووکەکە ئەوەی کە لە پاشکۆی وێنەکەدایە، دەستەراست + ڕەگەزی کات و ماوە.

وێنە(49) هێلی شەمەندەفەر

هێـڵـی ئـاسۆ بـەرزی و ڕێژەی شتـەکـان دیاری دەکا (بڕوانـە وێنـە 48، 50). بـەرزی شتـەکـانـیش ماوە دیـاری دەکا (بڕوانـە وێنـە 46، 48، 50).

مـەوداکـان لـەگـەڵ ماوەدا هاوڕێژەیەکی پێچەوانەیی پێک دێنن، هێڵە ئاسۆییەکانیش لەگەڵ ماوەدا هەربەوجۆرەن.

مـەودای سێیـەم وەکو حەقیـقـەتێکی دەسخەڵـەتدانی بینـایی و واقیعی کات و ماوەیە.

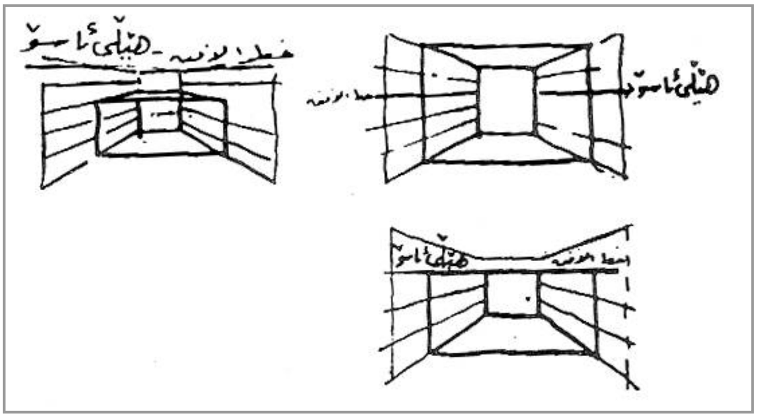

وێنە(50)

سایکۆلۆژیەتی هێڵ

هێڵ هەرگیز بۆشایی دەرنابڕێ، (بڕوانە وێنە 51).

هێڵ دەربڕی جەمسەرانە.

هێڵ وەک بنکەیەکە، سەرەتایە.

هێڵ ناکۆکانیش لێک جودا دەکاتەوە، "بوون و مردن، شەو و ڕۆژ".

هێڵ دەربڕی لێوارانە، (دەربڕی کەندەڵان).

هێڵ وەک هاوسەنگبوونێکی سایکۆلۆژی، واتە وەک هێمایەک بۆ گۆڕینی ڕەنگ "لێککردنەوەی دوو ڕەنگ". یا هێمایەکە، خواست و ناخواست، دیار و نادیار، بوون و نەبوون، دیماهی هاتوو و بێ پایان "هێڵی ئاسۆ" لێک دەکاتەوە.

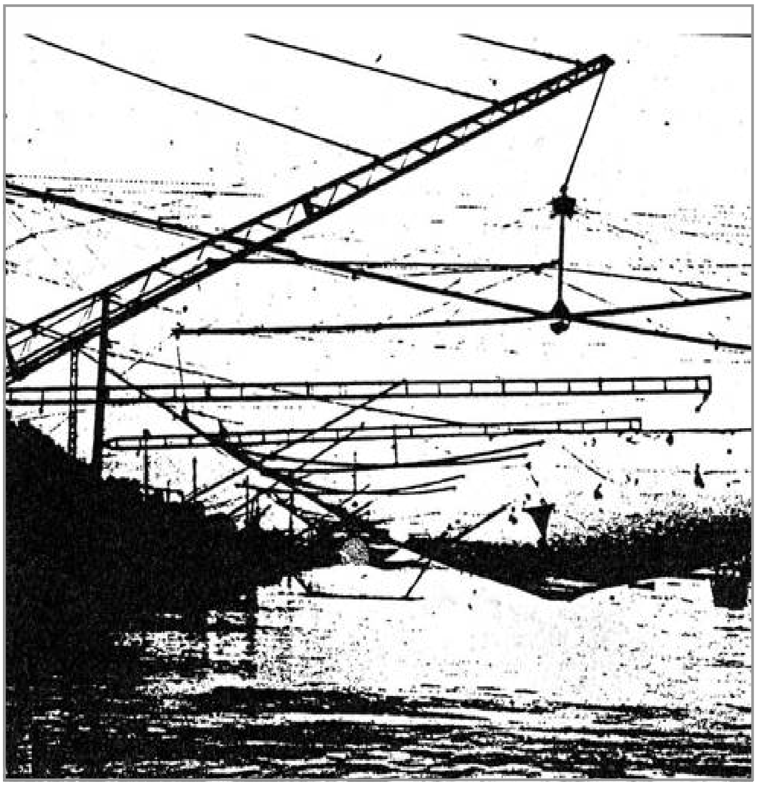

وێنە(51)

هێڵ ڕابەری بینایە. وەک ڕێژەیەکی ئەندازەیی و وەک پێناسەکردنی سادەترین شت.

هێڵ تەواوبوونی فۆرم Form دەچەسپێنێ.

هێڵ ئابلوقەی بۆشایی دەدا، بە واتا بۆی دەبێتە چوارچێوە (ڕۆخەکانی پەنجەرە).

وێنە(52)

هێڵ وەک ئـەنجامی پاڵەپەستۆو تەکانـدان، (بڕوانە وێنە 52) بەواتا ئەنجامی شتێکە لە جوولانەوەدا، یا جوولانەوەی شتێک (وێنە 52).

هێڵ بـەردەوامی جـوولانـەوەیـە بـە مـانـای ڕووتـی جـوولانـەوە و (هێڵ) بەوەی لەگەڵ ڕێچکەی جوولانەوەدا یەکسانە.

هێڵ وەک تەکاندانی وزەیەکی چالاک (وێنە 52).

هێڵ وەک دەرپەڕینی پنتێک (وێنە 52).

ئـەگەر هـەمـوو ئـەو واتـا فـەلسـەفی و ڕەمزییـانـە بخـەینە لاوە، دەبینین زۆر لە بنیاتنراوەکانی دەستی مرۆڤ، لە ڕووخساردا

ناوەرۆکێکی هێڵئامێزیان هەیە وەکو (ئانتێنی ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و تێل و تێلدڕ و سیمی کارەبا و ژێی ئامێرە مۆسیقییەکان و وەکو ژێی قانوون و پیانۆ).

ئێمە هێڵ لە هەموو شتێک، لەهەموو شوێنێکدا دەبینین، لە ڕێگەوبانان، لە کارگەکاندا، لە ئێستگەی شەمەندەفەر (وێنە 49) تەنانەت لەسەربانی ماڵان وەک تەنافی جل هەڵخستن.

هەرچی چۆنێکە دەبێ هێڵ وەک ڕووکاری چەند هێزێک سەیر بکرێ، کە لە چەند پنتێکدا یەکتری دەبڕن، بەگوێرەی وێنەکە و ئەو هێڵانەی بەگۆشەی وەستاو لە سەر یەکتر ستوون دەبن بایەخی خۆیان هەیە، بارێکی مات بوون و سرەوتن پێک دێنن.

بەڵام ئەو هێڵانەی کە بەوەدا دەشکێنەوە وەکو بڵێی دژ بە هەر چوارلای وێنەکە وەستاون، وێنەکە دابەشی چەند ڕووبەرێکی لێک لادراو و بەرامبەر یەک دەکەن، هەمیشەش لەناو ڕووبەرێکی پڕبوودا هەستی جووڵانەوەمان وەبەر دێنێ.

•

هێڵی چەماوە

بەرلەوەی بچینە ناوباسەکەوە، دەمانەوێ خوێنەر ئەوە بزانێ کە لێخوردبوونەوە و تێڕامانی سرووشت لەم قسەو باسانە گرنگترن، چونکە ئێمە هێڵی چەماوە لە زۆر شتدا دەبینین کە لە ژیانی رۆژانەماندا تێی هەڵدەنگوین، وەکو گەڵاو گوڵی درەختان- وێنە (53 و54) کاسە و پەرداخ- و منارە و گومبەزی مزگەوتەکان و ساختمانە ئیسلامییەکان یا نووسین - (وێنە 55) چاکتر و بە سوودتریش بوو ئەگەر خوێنەر چاوی خۆی لێڕاهێنابووایە و سەرنجی ئەو جیاوازییە ساکارانەی بدابووایە کە لە نێوان چەماوەیی هێڵەکان و گشت شتەکانی دەوروپشتی دان، کە چۆن چەماوەیی هێڵی دەرەوەی مەسینەیەک لەگەڵ هی چادانێکدا جیاوازە، (بڕوانە وێنە 56، 57).

ئەوەی یارمەتی ئەوەشمان دەدا لە هێڵی چەماوە بگەین و هەستی پێ بکەین ئەوەیە: مرۆ قەڵەمێک بەدەستەوە بگرێ و هەوڵبدا چەند هێڵێکی چەماوەی لێکجودا بکێشێ.. یا زنجیرێ، پەتێ، فرێ بداتە سەر ڕوویەکی سپی و لە کوڕنیشکی چەماوەکانەوە ڕابمێنێ کە لە ئاکامی ئەو فڕێدانەدا دروست دەبن. وێنە (58، 59، 60).

وێنە(53)

وێنە(54)

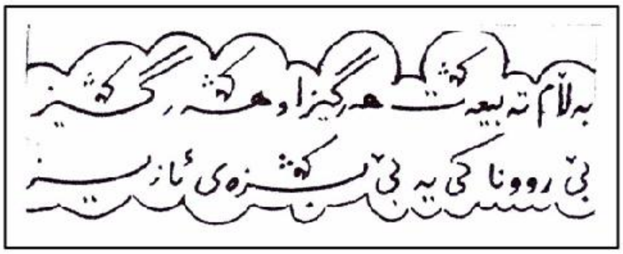

وێنە(55) هێڵی چەماوە لە (نووسین)دا.

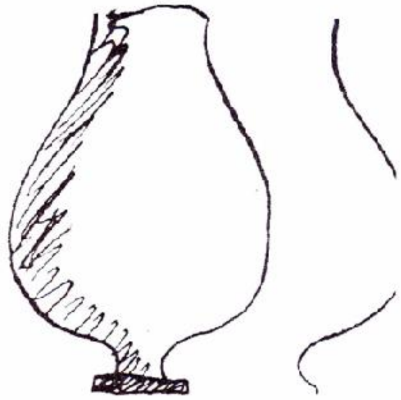

وێنە(56)

وێنە(57)

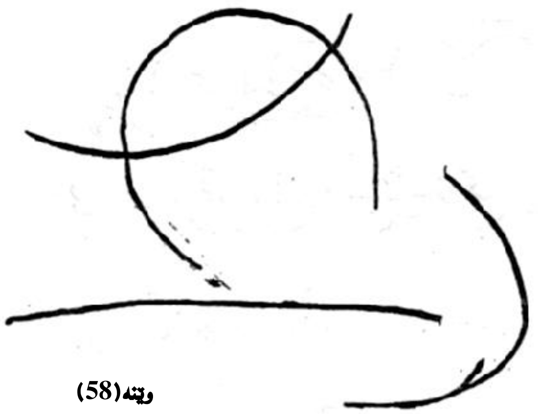

وێنه(58)

وێنه(59)

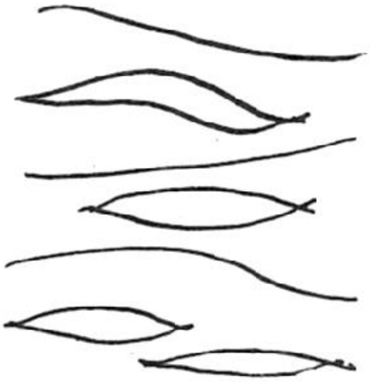

وێنه(60)

شێوە چەماوەکان

باشترین نموونەی لێککردنەوەی چەماوەکان ئەوەیە لە سرووشتدا دەیبینین، بۆ نموونە: گردۆڵکە لماوییەکان هەروەها ئێسقان و هێلکە شەیتانۆکە.

ئینجا مرۆڤ بۆ پەرەپێدانی ڕوانین و حوکمە خۆکارەکانی خۆی لەو شتانەی سرووشت وردبێتەوە، باشترە لەوەی پابەندی کۆمەڵێک یاسای دیاریکراو بێ. چەماوەیش لە شێوە بیناسازییەکانی مزگەوت و کلیسە کۆنەکان بەچاکی دەردەکەوێ.

کاتێ ئێمە باسی هێڵ دەکەین. ڕاستان بێ یا چەماوە، هەریەکە و بەتەنیا، مانای ئەوە نییە لێک دابڕاون، چونکە هەریەکیان بایەخ و سیفەتی خۆی هەیە کە وامان لێدەکا بەیەک چاو سەیریان

وێنە(61)

وێنە(62)

بکەین، بەهای جوانی هەر یەکێکیشیان لەسەر ئەوەکەی تر بنیات نراوە. هێڵە ڕاستە تیژەکان وشکەڵانی و هێز و چۆڵنشینی و دێهاتیەتی وەخۆ هەڵدەگرن. بەڵام کە زۆر دەبن ناسازی و پچڕپچڕی دەگەیەنن.

هێڵی چەماوەیش واتای شیرینی و مێینەتی دەگەیەنێ، بەڵام هێڵی چەماوە کە لە ڕادەبەدەر نەرم و نۆڵ بێ، ئەوا ئەویش پچڕ پچڕ دەردەکەوێ.

پەرەسەندنی خەتی عەرەبیش بەپێی سەردەم و کۆمەڵگاکانەوە باشترین بەڵگەی ئەمەن، (بڕوانە وێنە 61، 62)، وەک چەند چەماوەیەکی هونەری (بارۆک)[5] و (ڕکۆکۆ)[6] دەبینین کە لە ئاستی پێویست دەرچوون، سەیر دەکەین وایان لێهاتووە نەخشەکانیان بێهێزی نواندووە.

بە کورتی جوانی نەخشەکێشان لە پەیوەندی هێڵی ڕاست بە هێڵی چەماوەوەو ڕادەی لێک نزیکیانەوە دێت. (بڕوانە وێنە 61). ئەم دوو هێڵە بە جۆرێک پێک دەبەسترێنەوە، وەک پێکەوە بەسترانی هێز و شووشی.

کە هێڵی ڕاستیش هێز بەخۆیەوە دەگرێ، هێڵی چەماوەیش لە پاڵ ڕێکوپێکی و شووشییەوە، نەرم و نۆڵیشی تێدایە. وێنەش چەندی لە ڕوو پتر یان چەند ڕووبەرێکی لە ڕوخسار و مەودادا وێکچووی تێدابێ، نەخشەی وێنەکە بێ هێزتر دێتەبەرچاو، بە پێچەوانەوەش، چەندی ڕووبەرەکان لێک جیاوازبن، نەخشەکە ئەوەندە دەوڵەمەندتر دەبێ.

●

ئاوازەکانی هێڵ

چاکترین سەرەتا بۆ تێگەیشتنی ئاوازی هێڵ ئەوەیە پنتێک لەبەرچاوی خۆمان بگرین کە دەجوولێتەوەو شوێنەوارێ لە پاش خۆیدا بەجێ دێلێ، کە لە ئاکامی ئەمەشدا هێڵێک درێژ دەبێتەوە.
ئا ئەم ڕێگایە، باشترین ڕێگایەکە بۆ لێدوانی هێڵی کێشراو، هەر بەمەشەوە نرخێکی بزێو و زیندوو بە نیگارەکە دەدەین، کە هێڵەکە چۆن لار دەبێتەوە و بە توندی تەکان دەدا. چۆن دەشکێتەوە و پاشان ڕاگیر دەبێ تا جارێکی دی تەکان بداتەوە. یا چۆن سووک بە ئەسپایی بەسەر ڕووی کاغەز تێدەپەڕێ. (بڕوانە وێنە63، 64، 65، 66).

وێنە(63)

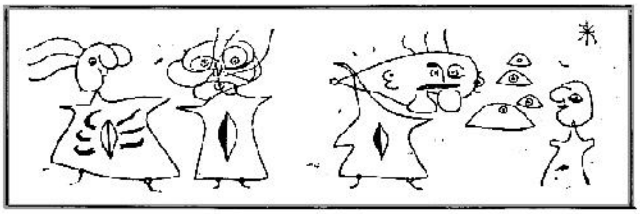

وێنە(64) کارێکی هونەرمەند خوان میرۆ

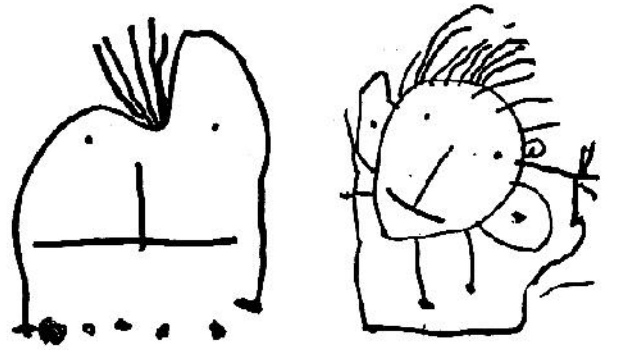

وێنە(65) نموونەی دەسکردی منداڵێ.

هێڵیش لەسەر کاغەزدا چەندی جووڵانەوەی تێدا زیندوو بێ و ژیانی تێدا بێ، ئەوا توانا و هەستیاری و بەهرەی هونەرمەند بەدەردەخا هەر چەندیش هێڵ هەستی بێ تاقەتی و سرەوتن و سارد و سڕیمان وەبەر بێنێ، وەکو بڵێی مردووبێ، هەرگیز ناتوانرێ ببزوێنرێ.

لە ڕاستیشدا بێ ئەوەی بینەر هەستی پێ بکا چاوی لەگەڵ هێڵەکەدا دەگەڕێ و پەیوەندییەکانی دەدۆزێتەوە، بەرزی و نزمی،

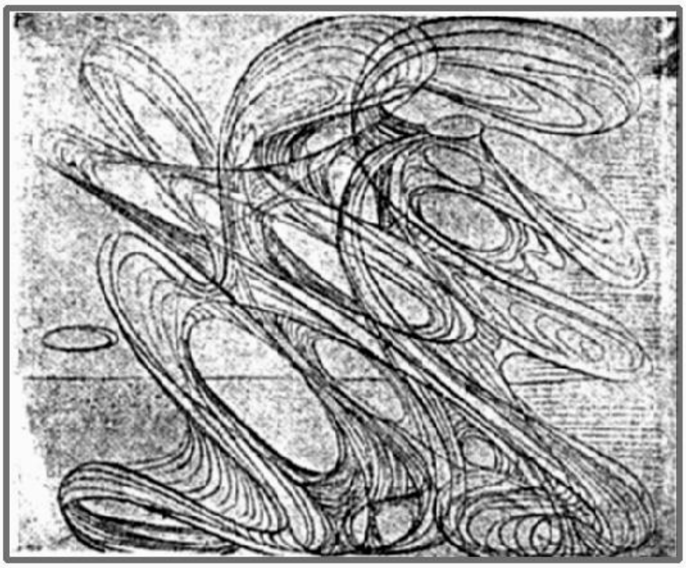

وێنە(66)«ڕەشەبا» دەسکردی هونەرمەندێکی سوریالی.

وێنە(67) هێڵێکی چالاک کە ئازادانە ڕێ دەکات.

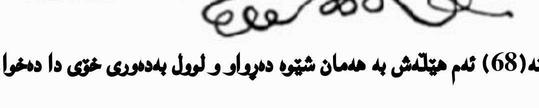

وێنە(68) ئەم هێڵەش بە هەمان شێوە دەڕواو و لوول بەدەوری خۆی دا دەخوا.

وێنە(69) هەمان هێڵ، بەڵام لە هێڵێکی دیکە دەئاڵێ.

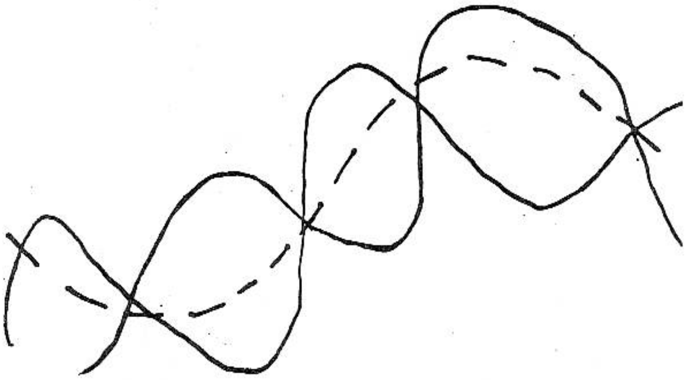

- وێنە(70) دوو هێڵی ناسەرەکی لە تارماییە هێڵێکی چالاکەوە دەئاڵێن.

وێنە(71) هێڵێک کە هەموو سیفەتی وێنەی(74)ی تێدایە، بەڵام
لێرەدا هەست بە ڕووبەریش دەکەین.

وێنە(72) لێرەشدا هەمان هێڵی وێنە (74) بەڵام
بەهۆی فۆرمێکی ترەوە پەیدا دەبێ.

وێنە(73) هێڵێکی چالاک. بەڵام
جووڵانەوەکەی بەهۆی ئەو پنتە چەسپاوانە
دیاری کراوە، ئەو پنتانە وەکو پنتی ڕاگیربوونن
بۆی کە جارێکی تر تەکانی تیا بداتەوە.

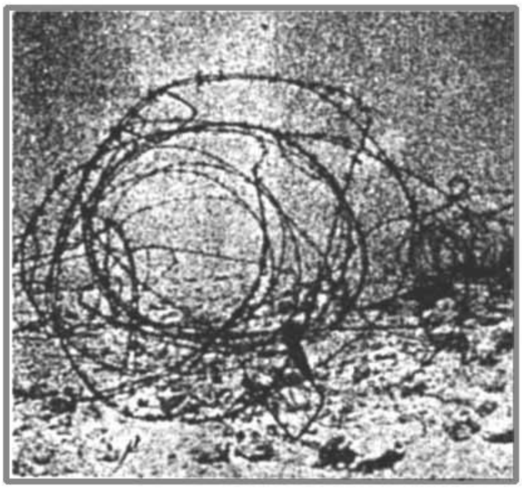

وێنە(74)

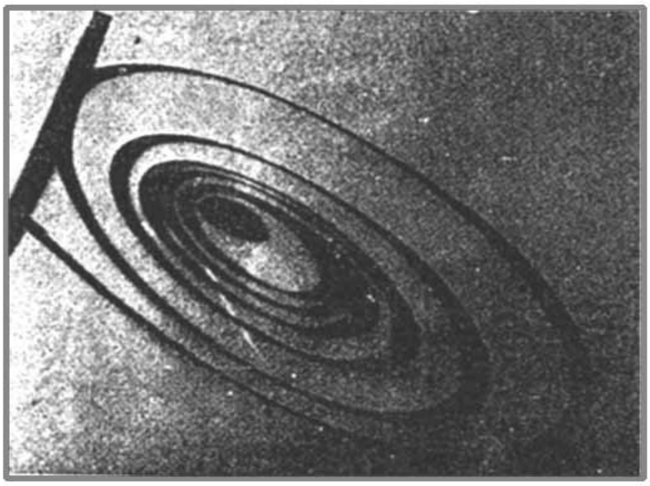

وێنە(75)

وینه(76)

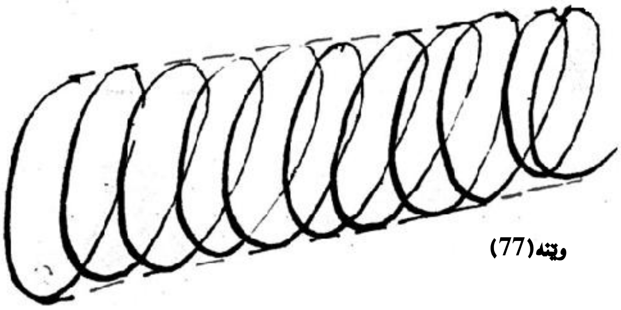

وینه(77)

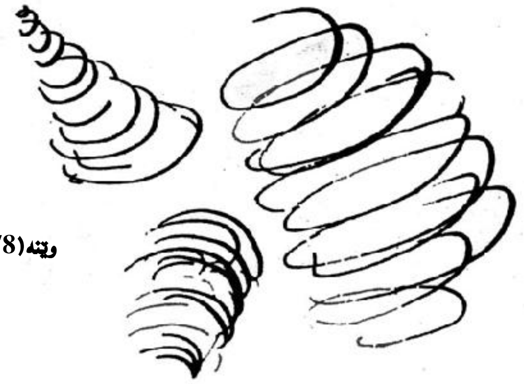

وینه(78)

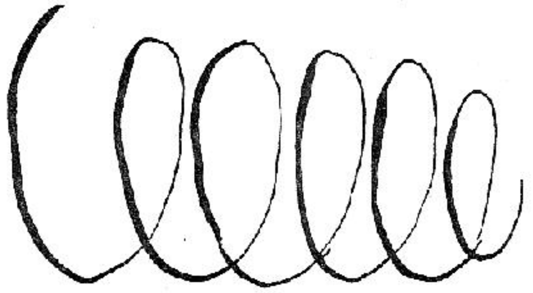

وێنە(79) هێڵی لوول و بە پێچ هەمیشە هەستی قەبارەمان وەبەر دێنێ، بەڵام قەبارەیەکی بۆش

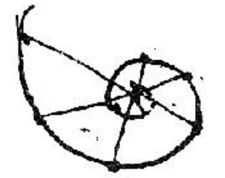

وێنە(80) پنتی ڕاگیربوون و تەکاندان، لەم بارەدا یەکە، سەرەتایش، کۆتاییە.

وەستان و جوولانەوەی، تەکاندان و پنتی ڕاگیربوونی.
کورت و کرمانج چاو دەگەڕێ، ئاواز و بەرزی و نزمییەکانی دەدۆزێتەوە، ئینجا بڕیاری تەبایی و ناتەبایی پەیوەندییەکان دەدا کە داخۆ شتێک دەڵێ یان ئەوەتا لاڵە.

•

ئاهەنگ

بەهیچ جۆرێک لە جێی خۆیدا نییە ئێمە چەند یاسایەک بۆ دیاریکردنی (ئاهەنگ)ی هێڵ و تەبایی بەشەکانی دابنێین. چونکە ئاهەنگ لە وێنەدا پابەندی ئاهەنگی هونەرەکانی ترەو بەپێکهاتنی گشتی فسیۆلۆژی و ئەو ئاهەنگە گشتییەوە بەندە کە بە چەشنێکی ڕوون و ئاشکرا لە ژیانی ڕۆژانەماندا بەرەو ڕوومان دەبێتەوە.

زۆر جاریش بێ ئەوەی هەستی پێ بکەین یاخود هوردی بکەینەوە، وشەی ئاهەنگ (ئیقاع)مان بەسەر زاردا دێ، بۆ نموونە بە تیپێکی هەڵپەرکێ دەڵێین، تیپەکە ڕێکیی ئاهەنگ دەپارێزێ، یان گوێ بۆ ئەو ئاهەنگە ڕێکوپێکە ڕادەدێرین کە شەمەندەفەرێک بە هەموو خێراییەکی دەڕوا و پێکی دێنێ.

لە سەمادا سەرنج دەدەین ئەوەی ئاهەنگ ڕێک دەخا ئەوە

دەردەخا کە داخۆ سەماکەران یا سەماکەر لە پێ بزاوتندا ئاهەنگی سەماکە ڕادەگرن. یان دەنگی تەپڵ و بانجۆکە کە بە تاوتاوی نەگۆڕەوە دێن؟

بەڵام لە شەمەندەفەرەکەدا، لە ئاکامی دووبارەبوونەوەی دەنگی پێچکەکانیەتی کە بە بەر هێڵە ئاسنەکان دەکەون و بە نێو بۆشایی نێوانیانەوە دەگەنە گوێ، جا چونکە ئەو بۆشاییانە نەگۆڕن و لە مەودایشدا یەکسانن، کەواتە ئەوەی ئاهەنگ دیاری دەکا ئەوەیە:

مەودای بۆشاییەکان چەسپاوە و میلە ئاسنەکانیش لە یەک کانن و درێژی بۆشاییەکانیش نەگۆڕە و خێرایی شەمەندەفەرەکەش، وەکی دی لەباری یەکەمدا، ئەوەی کە ئاهەنگ دیاری دەکا بەرهەستیی نەگۆڕی مۆسیقاژەنەکەیە کە بە شوولێک و بەکاتێکی چەسپاو لە تەپڵەکە دەدا و نایگۆڕێ.

لەمەدا دەردەکەوێ (ئاهەنگ) لە ئەنجامی دووبارەبوونەوەی شتێکی دیاریکراو دایە، بە چەشنێکی چەسپاو یاخود نیمچە چەسپاو. هەندێ جار ڕوون و دیارە وەکو مۆسیقای سەما، یا نەخشی قوماش و کاغەزی دیواران، زۆر جاریش وایە لەو دیو پێکهاتەی گشتی کاری هونەری دایە، وەک لە سەمفۆنیادا، یا تابلۆی هونەرمەندێکی نەمر، هەستی پێدەکرێ.

ئاهەنگ لەگەلێک لایەنی چالاکییەکانی مرۆڤدا دەور دەبینێ، وەک وەرزش و گۆرانی گوتنی بە کۆراڵ یا تیپی هاژوانی بەلەم، یا ڕۆیشتنی سەربازان و هەویر شێلانی ئافرەت.

شوفێری ئۆتۆمبێلیش تێکچوونی مەکینەی ئۆتۆمبێلەکەی بەهۆی ناسازی ئاهەنگی ئەو دەنگە هەست پێدەکا کە لە مەکینەکەوە دێ، سەعاتسازیش هەر بەهەمان پێودانگ هەست بە نەسازی سەعات دەکا.

ئاهەنگ لە ژیانیشدا، یەک بەوی دیکە بەستراوەتەوە، بۆ نموونە دەگێڕنەوە دەنگی مەکینەی پاپۆرێک ئاهەنگی مۆسیقای شیعری (هەواڵە خۆشەکانیان چۆن گەیاند)ی وەبەر (براونینگ)ی شاعیر هێنا.

پێکهاتنی فسیۆلۆژی جوولانەوەی لەشی ئادەمیزادیش کارێکی زۆر دەکاتە سەرئاهەنگی زۆربەی چالاکییە جۆراوجۆرەکانی، بۆ

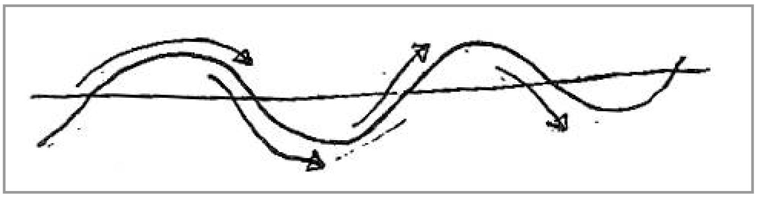

وێنە(81)

ئەوەی ئاهەنگ لەم هێڵەدا دیاری دەکات، ئەوەی پەیوەندیی نێوان بەرزی و نزمی یيە، واتا ماوە کاتیەکانن کە هەمیشە ئاهەنگ دیاری دەکەن.

نموونە: با پێوەری ساتەوەختی هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوە بێنینەوە، زۆر بە ئاسانی بۆمان دەردەکەوێ کە ڕۆیشتن تەنیا بە کەلێنی قاچمانەوە بەند نییە بەڵکو پابەندی ئەو ماوە کاتییەی نێوان هەناسە وەرگرتن و هەناسە دانەوەیشە.

کێشی شیعریش وا سازکراوە لەگەڵ هەست و نەستی مرۆڤدا بێتەوە، هەست و نەستی مرۆڤیش بە هەناسەدان و پێوەرە کاتییەکەیەوە بەندە.

ئاوازەی مۆسیقاش (ریتم rythme) بە درێژی ڕستە (فرێز phrase)ـەوە دیاری دەکرێ، ڕستەش بە دەوری خۆی بەهۆی ماوەی کاتداری هەناسەدان دیاریکراوە.

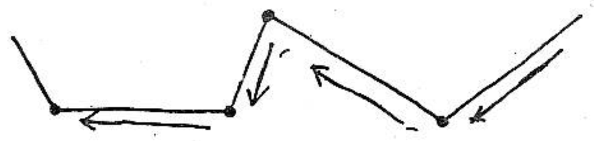

وێنە(82) لەم هێڵەدا ئەوەی ئاهەنگ دیاری دەکا، پەیوەندی نێوان پنتەکانی ڕاگیربوونە.

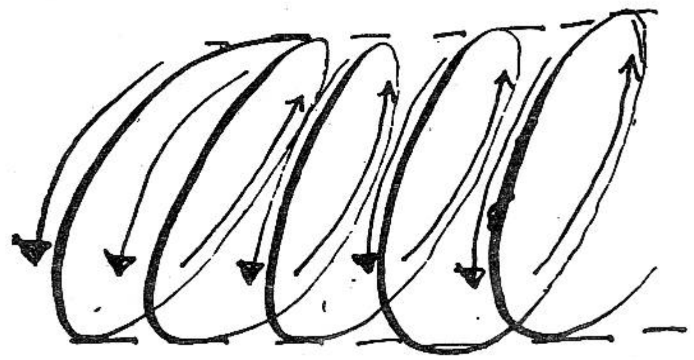

وێنە(83)

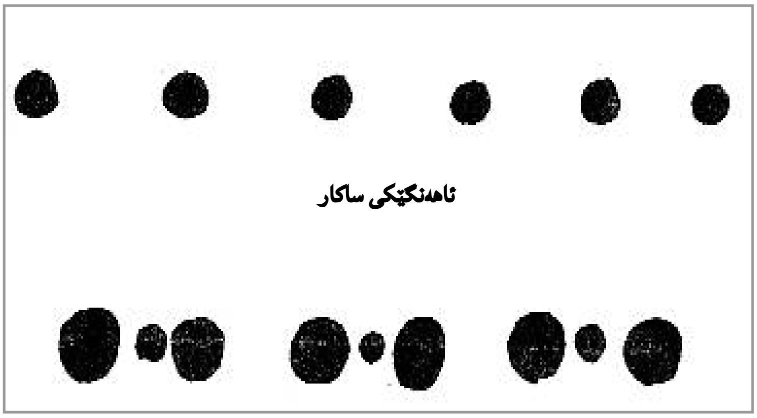

وێنە(84) ئاهەنگێکی ساکارتر

ئێمە ناتوانین داکۆکی لەوە بکەین کە ئاهەنگ چەند پێوەرێکی دیاریکراوی لە وێنەدا هەیە. بەڵام گومانی تێدا نییە، هەموو ئەمانە ڕاستەوخۆ یاخود لابەلا پەیوەندییان بە یەکترییەوە هەیە.

بلیخانۆف[7]، پاش ئەویش لۆڤاڤر[8]، ئەوەیان دووپات کردۆتەوە کە گرنگترین بەهای مرۆڤایەتی لەهەموو کارە هونەرییەکاندا، بە درێژایی مێژووەوە ڕەگەزی ئاهەنگ و هاوسەنگ بوونە.

ئیزنیشتاینیش [9] لە دوا لێکۆڵینەوەیدا هەوڵی داوە چەند یاسایەکی چەسپاو بۆ ئاهەنگ و هاوسەنگبوون لە چەند کارێکی کلاسیکی نەمر بدۆزێتەوە.

بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، هەرچۆنێ بێ ئەگەر هونەرمەند ئەم تەرزە یاسایانە لە خۆڕا دانەنێ ناگاتە هیچ.

●

گونجان

ئاهەنگ دەبێتە هۆی بەردەوامبوونی تەبایی و یەک پارچەیی لە کاری هونەریدا، واتا بەشە جیاجیاکانی پێک دەبەستێتەوە، بەمەیش یەکسانبوون و گونجانی تەواو دابین دەکا.

چەمکی گونجان لەهەموو هونەرێکدا وەکو یەکە. ئەم وتەیە بۆ یەکەم جار لە مۆسیقادا بەکارهێنرا، پاشانیش هونەرەکانی تر خواستیانەوە.

گەلێ کەس لە تێگەیشتنی گونجانی نێو تابلۆ بە هەڵەدا دەچن، چونکە بە نموونە زۆرجار ئەم وتەیە بۆ لێکدانەوەی هاڕمۆنیای ڕەنگ یا تەبایی هێڵان بەکار دێنن.

ئێمە لەوانەیە تابلۆیەک ببینین کە هاڕمۆنیای ڕەنگ و هێڵی

هەبێ، بەڵام سەرنج دەدەین تەواو نییە چونکە لە یاسایەکیەوە کەمە کە بەش و ڕەگەزەکانی پێکەوە ببەستێ و سنووریان بۆ دابنێ، یاسایەک بیگەیەنێتە چڵەپۆپەی هاوسەنگبوون.

ئێمە بۆ ئەوەی بتوانین چەمکی وشەی هارمۆنی و فەرمانەکانی لە هونەری شێوەکاریدا دیاری بکەین، ئاسانترە ئەگەر لە پێشدا قسە لەسەر چەمکی هارمۆنی نێو مۆسیقادا بکەین.

ئەگەر هاتو بەچاکی گوێمان بۆ پارچە مۆسیقایەکی ساکار ڕادێرا، با بڵێین سەمایەک بێ، سەرنج دەدەین چەند دەنگێک هەن دەگۆڕێن و ڕەنگاوڕەنگ دەبن و لک و چڵیان لێ دەبێتەوە، هەر لەناو ئەو دەنگانەدا هەست بە دەنگێکی نەگۆڕ دەکەین دووبارە دەبێتەوە، دەگونجێ دەنگی تەپڵێک بێ، ئەمەش لە باتی ئاهەنگیەتی، بەڵام هەوایەکانی دی ئەگەر نەگۆڕ بن یا گۆڕاو، دیار بن یا نادیار ئەوە ئوکتافن، هەر ئوکتافێکیش لەو ئوکتافانە دەبێ لە ململانێدا تەواو بێ، واتە (قەرار)ێک و (جەواب)ێکی تێدا بێ.

کەواتە ئاهەنگ ئاوازە جیاجیاکانمان، بەرز بێ یا نزم بۆ لێک دەبەستێتەوە، بەم پێک بەستنەیشی ململانێی بەینی ڕەنگ و پلەی دەنگە وێکنەچووەکانمان بۆ ڕێک دەخا.

بەم چەشنە:

ئاهەنگ+ ئەو دەنگە وێک نەچوو و لێک دژانە= هارمۆنی.

(هارمۆنی)یش دەبێ پابەندی یاسایەک بێ کە تەواوی

ڕەگەزەکانی پارچە مۆسیقاکە، لە دەنگی جیاجیاو، ماوەی کاتدارەوە پێک ببەستێ، تا بەو (ڕیتم)ـە بگەین کە بەردەوامبوونی پارچە مۆسیقاکە ڕێک بخا و مانایەکی پێ ببەخشێ.

لەم چەند دێڕەدا دەگەینە ڕاستییەکی ئاشکرا و سادە، ئەویش ئەوەیە، هەر کارێکی هونەریی کۆک گونجانێک پێک بهێنێ دەبێ یاسایەک کێشەی نێوان ناکۆکەکانی ناوەوەی ڕێک بخا.

لە وێنەشدا کێشە لە ئاکامی جیاوازی ڕووبەرە ڕەش و سپییەکان و هێڵە ئاسۆیی و ستوونییەکانەوەیە، هەروەها هێڵە ئەستوور و باریکەکان و تۆخ و کاڵ و تیژ و چەماوەکان.

بەبێ ئەم چەشنە یاسایەش، نە ئاوازێ دەمانجوولێنێ، نە لەگەڵ کۆمەڵە هێڵێک دەگونجێین، لە هەمان کاتدا دانانی سنوور و مەودای دیاریکراو بۆ ئەم جۆرە یاسایانە هەڵەیە و لە جێی خۆیدا نییە.

•

ململانێی نێوان
پۆزەتیڤ و نێگەتیڤ

وای لێهاتووە ململانێی شتە ناکۆکەکان بووە بە ڕاستییەک نەک هەر بەتەنیا پێکهاتنی دەروونی و فیسیۆلۆژیمان دەستنیشان دەکا، بەڵکو پێکهاتنی کۆمەڵگا و هونەر و مێژوو و تیۆرە زانستییەکانیشمان دیاری دەکا.

ئێمە ئەگەر وامان دانا ڕووی کاغەز لایەنی مەند و نێگەتیڤە لەکاری داهێنانی هونەریدا، کەوابێ ئەو هێڵە یا ئەو هێڵانەی دەیانکێشین پۆزەتیڤ دەبن (بڕوانە وێنە 83) ئەوە لە کاتێکدا وێنەکە لە چەند هێڵێک پێکهاتبێ، بەڵام ئەگەر چەند شێوەیەکی تڵخی بەخۆیەوە گرتبێ وەکو (وێنە 85) لەم بارەدا هەستی چالاکی ڕوویەکمان وەبەر دێنێ بەرەو پێشەوە دەچێ (بڕوانە وێنە 86) ئەو وەختە ڕووی تڵخی کاغەزەکە پۆزەتیڤە و ئەو هێڵەی

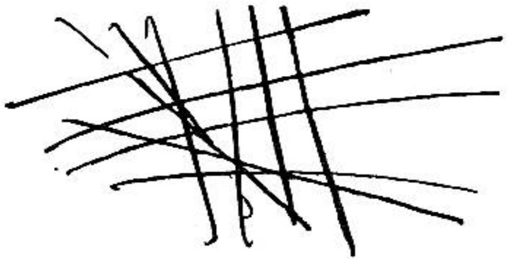

وێنە(85)

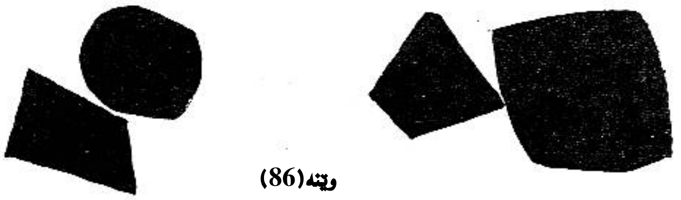

وێنە(86)

سنووریشی بۆ دادەنێ نێگەتیڤە، چونکە بەشێکە لە دیوی نێگەتیڤەکە، بەشێکە لەو بۆشاییەی دەورەی ڕووبەری داوە. هەر شێوەیەکیش لەسەر ڕووی کاغەزدا بە سێ لای وێنەکەوە دەبەسترێتەوە (بڕوانە وێنە 87).

شێوەی سەر ڕووی کاغەزیش لە هیچ شتێکی ژیان جیا نابێتەوە. قەوارەیەکە بە دەوری بۆشاییدا (هیوم) یا دەوروبەر کە لە بۆشاییەکەی ڕا دەورەی دەدا و دەبێ بە واقیعی شتەکە، واقیعیەتیش هەمیشە ئەو ململانێییەیە کە لە نێوان شتەکە و دەوروبەریەوە پەیدا بووە.

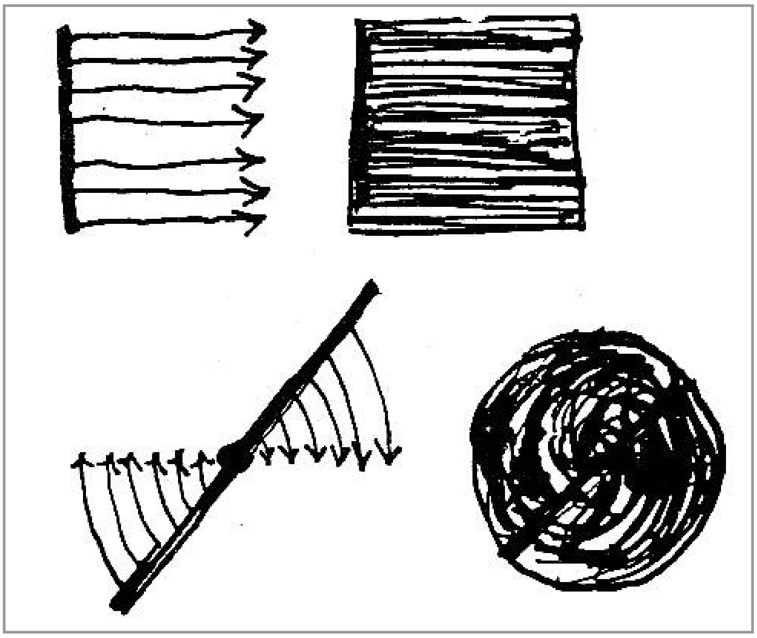

وێنە(87)

ڕەگەزی سێیەمینیش (کات)ـە یا مەودای سێیەم (بڕوانە وێنە 87) دێتە ناویەوە.

سەنگی هونەرمەند بەوەیە، بتوانێ نیگارەکانی پابەندی ڕووبەرەکانی دەورپشتی بکا، یان بۆشاییەکان بخاتە ژێر ڕکێفی قەبارەکانەوە.

لەوانەیە هونەرمەندێک توانیبێتی، بە خاڵێکی بچووک بۆشاییەکی گەورە داگیر بکا، یا قەبارەی زلی وا لێکردبێ، لە بۆشاییەکیدا ون کردبێ، چی وەهای نەما بێ دەورەی بدا.

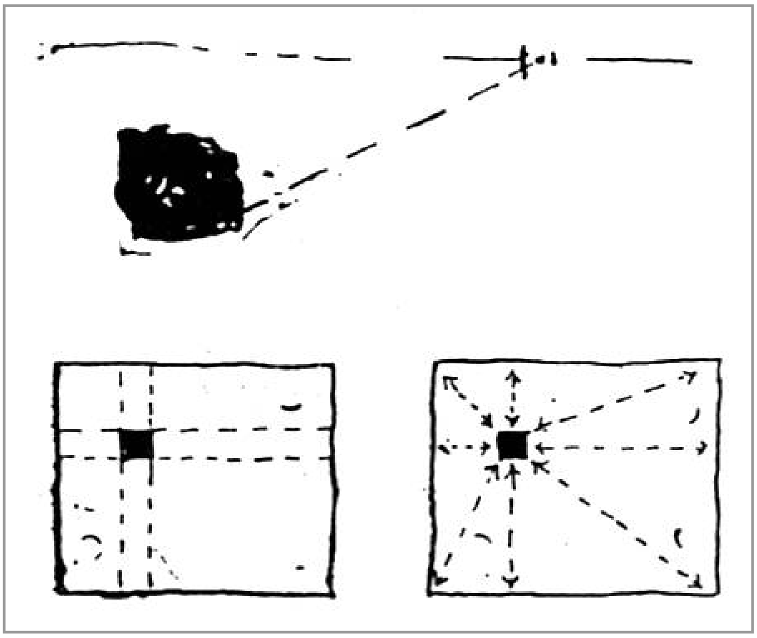

وێنە(88)

●

هونەر و سرووشت و خواستی مرۆڤ

ئێمە نامانەوێ بێین ئەوەی لەو چەند لاپەڕەی پێشوودا هێناومانە، بەسەر کاری هونەری بسەپێنین، زۆریشی ڕاڤە لێ ناکەین و لەسەری ناڕۆین، نەبادا خوێنەر وا تێبگا ئەوەی نووسیومانە تیوری چەسپاو و نەگۆڕن. ئێمە لەوە بەدەر کە خوێنەر بەرەوڕووی سرووشت و هونەر و مرۆڤ بکەینەوە، هیچ ئامانجێکی دیکەمان نەبووە.

هونەریش هەرچەندی پەرە بسێنێ و پێش بکەوێ، لە ڕوانینی هەمیشە نوێبووەوەی ڕۆژانەمان دەرناچێ. بەهای کاری هونەریش لەوەوە دێ کە ناکۆکان لە سیستەمێکی دژواردا کۆ دەکاتەوە، هەروەها لە ڕەخسینی ئەو هاوسەنگ بوونەیشەوە دێ کە بەرەنجامی ئەو هەستە ناسکەیە، ئاکامی دەسکەوتەکانی هونەرمەند و ژانە درێژخایەنەکانی پێشوویەتی.

وێنە(89)
هونەرمەند
جاکسۆن پۆڵک

بۆ نموونە تابلۆکەی جاکسۆن (پۆڵک)[10] وێنە(89)-لەیەک کاتدا ڕەوانیی ئاوەکەی وێنە (90) و وێکهاتنەوەی تێلدڕەکانی وێنە (91) لە خۆ کۆدەکاتەوە، هەردوو وێنەکە، تێلدڕ و ئاوەکە، ناتوانرێ بە کارێکی هونەری تەواو بژمێردرێن، چونکە ئەو ئاهەنگە بەجۆش و سەمائامێزەی نییە کە لە تابلۆکەی (پۆڵک) دا هەیە.

وټنه(90)

وټنه(91)

وێنە(92) نیگارێکی دەسکردی ئادەمیزادی دێرین.

ئەو هێڵانەی مرۆیەکی سەردەمە دێرینەکانیش لەسەر دیواری ئەشکەوتێکدا هەڵی کۆڵیون وێنە (92) بەڕادەیەکی زۆر لەگەڵ وێنە (93) دا پێک دەچن، کە ئەتەمی ماسوولکەیەکی فرە گەورەکراوی ژێر زەڕەبینە، هێڵی هەردوو شێوەکانیش دژوارییەکی بەخۆوە گرتووە، بەڵام نیگاری کابرای ئەشکەوت کارێکی هونەرییە، چەندی ئەتەمی ماسوولکەکەیە کارێکی هونەری نییە.

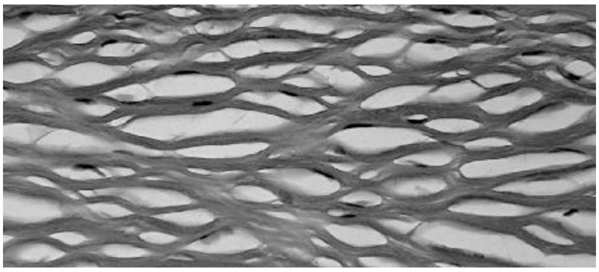

وێنە(93) ئەتەمی ماسوولکەیەک کە بە میکرۆسکۆپ گەورە کراوە.

هێڵەکانی کابرای پێشین ژیانیان لێ دەچکێ لە ئەنجامی ئەو جۆش و خرۆشەوەیەتی کە بە بەردئاسنێک بە گژ دیواری ئەشکەوتەکەدا دەچێ. ئەو هێڵانە ڕوونوێنی پۆزەتیڤن بەسەر ئەو دیوارە نیگەتیڤەدا. بەڕەڵلاکردنی وزەیەکی خرۆشاون وەک سەما کردن.

ڕاستەهێڵەکانی پیکاسۆش وێنە(94) کە لە چەند پنتێکی

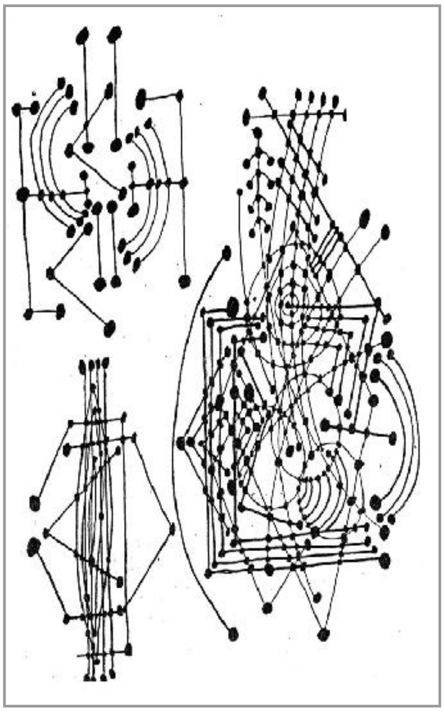

وێنە(94) دەسکردی هونەرمەند پیکاسۆ

وێنە(95) دەسکردی هونەرمەند پۆل کلێ.

ڕاگیربووندا یەک دەبڕن، دەرپەڕین و جوولانەوەی هێڵ دیاری دەکەن، بەڵام ئەوەی ئەو جوانییە بە وێنەکە دەدا ئەو خاڵانەن کە لەو شوێنەیان دادەنێ هێڵەکانی تیا پێک دەگەن، هەروەها جۆراوجۆری خاڵەکانیش.

وێنەکەی (پۆل کلێ)یش وێنە (95) نەرمی و ترازانێکی وای تێدایە، بە چەشنێک چی وای نامێنێ ڕاستەهێڵەکان بشارنەوە. بەڵام وێنە (96) کە ئەویش هەر هی (پۆڵ کلێ)یە، ئەم وێنەیە هێڵی پێشڤەبڕی سنوورداری لەجوولانەوەدا بەخۆوە گرتووە.

ئاهەنگ لەم وێنەیەدا بەهۆی پنتەکانی ڕاگیربوون و ئەو ناسازییە

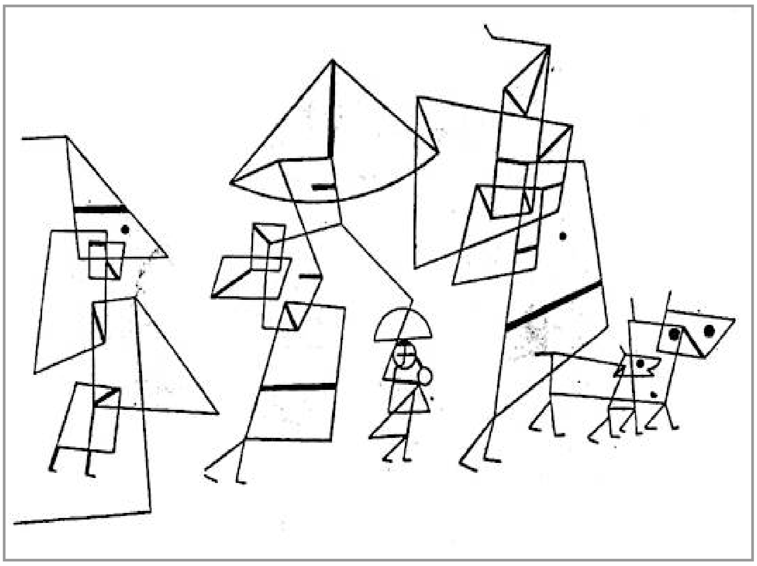

وێنە(96) کارێکی دیکەی هونەرمەند پۆل کلێ.

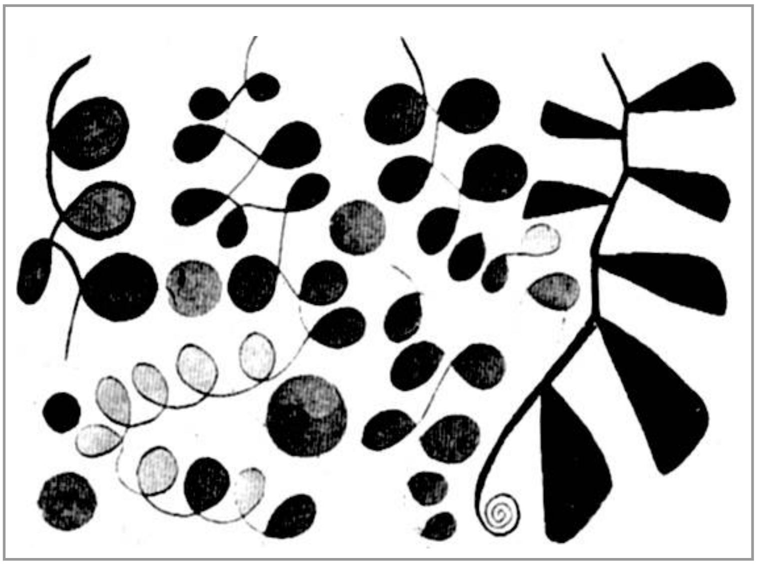

وێنە(97) دەستکردی هونەرمەندی سەنگتراش کالّدەر.

دروست دەبێ کە لە تێکپەڕینی هێڵە باریک و ئەستوورەکانەوە پەیدا دەبێ.

وێنەکەی تریش بریتییە لە کۆمەڵە هێڵێکی بە پەلە کێشراوی ستوونی و ئاسۆیی خاوو و تێکپەڕیو، ئەم هێڵانە مەودای سێیەم پێک دێنن و هەستی زایەڵەمان وەبەر دێنن.

بەڵام وێنەکەی - کالّدەر- بڕوانە وێنە (97)- پشت بەو بازنانە دەبەستێ کە شل و خاوی زیاد لە پێویستی هێڵەکانی کەم کردۆتەوە، لە هەمان کاتدا لێکچوونێکی تەواویشی پەیدا کردووە، تاکو هەست بە بزاڤ و خواربوونەوەی هێڵەکان بکەین.

وێنە(98) نیگاری سەر کاسەیەکی گریکی.

بەڵام ئەو بازنانەی لە وێنەگریکییە کۆنەکەدا دیارن (وێنە 98)، ئەوانیش ئەو کەوانانە پێکەوە دەبەستن کە دەم و چاو و عاردە تلـخەکەی دیاری دەکەن. ئەو بازنانە فەرمانێکی مام ناوەندی جێبەجێ دەکەن و بە گوێرەی کەوانەکانی پشت گوێیەوە چەشنە لەرینەوەیەک پێک دێنن.

هەروەها پێچە ڕەوانەکانیش کە سنوورێک بۆ دەم و چاوەکە دادەنێن هەر بەو جۆرەن.

●

بەشی دووەم

جوولانەوە
لە هونەر و ژیاندا

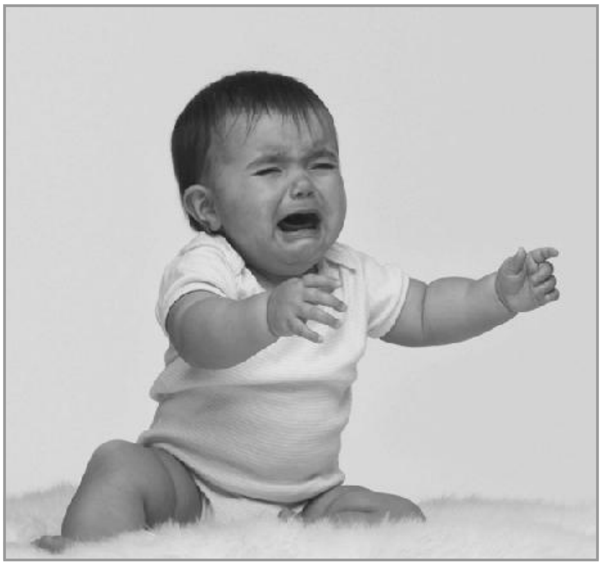

وێنە(99)

منداڵ هەرکە چاو بە ژیان هەڵدێنێ دەگریێ... (غەزالی)[11] لای وایە کە:

"چاو شتی بێ پایان نابینێ، بەڵکو سیفەتەکانی تەن دەبینێ، (تەن)یش بە چەشنی دیماهی هاتوویەک دێتە بەرچاو. عەقڵیش دەرک بە زانراوەکان دەکا، زانراویش لەوە ناچێ تەواو بن. بەڵێ ئەگەر ئەقڵ سەرنجی زانیارییە لەبن نەهاتووەکانی دا، ئەوا ئەو

بارەی کە دەیگاتێ بە پایان دەگا، بەڵام هێزی بەوە دەشکێ دەرک بە شتە لە بن نەهاتووەکانیش بکا. لێکدانەوەی ئەمەش زۆری دەوێ.

ئەگەر نموونەیەکیشت ویست لە شتە دیارەکانەوە وەری بگرە. ئەقڵ دەرک بە ژماران دەکا و بێ پایانیشە، نەک هەر ئەمەش بەڵکو دەرک بە دووجای (دوو) و (سێ) و ئەوانی دیش دەکا و بە خەیاڵیشدا نایێ تەواو بێ. هەروەها دەرک بە چەند جۆرە ڕێژەی نێوان ژمارەکان دەکاو، لێرەشدا تەواوبوونی بە خەیاڵدا نایێ، بەڵکو دەزانێ کە شت دەزانێ و زانینیشی بە زانینی زانینەکەیەتی. تواناشی لەمبارەیەوە لەبن نایێ.

*

چاو گەورە بە بچووک دەبینێ، بۆیە خۆر بە ئەندازەی قەڵغانێک و ئەستێرەکانیش بە وێنەی چەند لیرەیەکی پەرش و بڵاوی سەر تەختەبەرێکی شین دەبینێ.

ئەقڵیش ئەوە دەزانێ کە خۆر و ئەستێرەکان بە چەند جار لە زەوی گەورەترن. چاو ئەستێرەکان بە وەستاوی دەبینێ، سێبەریش لەنێو دەستیدا (مت)، منداڵەکەش لەبری خۆیدا مت دەبینێ، هەرچەندە دەزانێ کە منداڵەکە بەرەو پێگەیشتن و بەدەرکەوتن هەمیشە لە بزاڤدایە و ئەستێرەکانیش لە چرکەیەکدا چەندان میل دەبزوون.

لە (مشکاة الانوار)ـەوە. "

●

دەروازەیەک بۆ جوولانەوە

وێنە(100)

زستان درەختان ڕووت دەکاتەوەو تەکاندانی چڵەکانیان بەچاکی دەردەکەوێ
کە بەگژ (بۆشایی) و (کات)دا دەچن

وێنە(101)

« هێڵە گەرم و بەجۆشەکان لە یاخی بوونی سیکۆڕاسدا نابڕێنەوە»

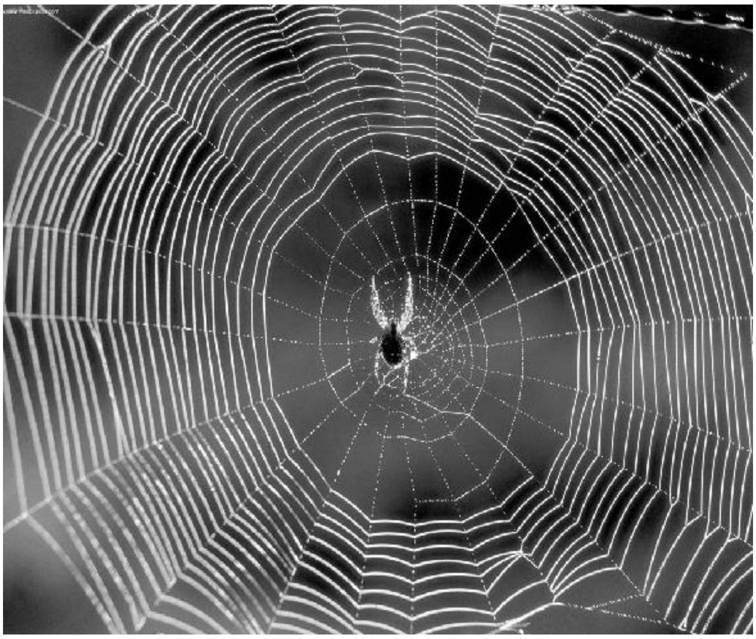

وێنە(102)
« تەونی جاڵجاڵۆکە»

هونەرمەند کلۆد مۆنێ.

دووقەڵەمکێشی هونەرمەند پیکاسۆ.

دەروازەیەک بۆ جوولانەوە

ئەگەر جوولانەوە بە بابەتێکی بیرکردنەوە دابندرێ، دەبینین لە نێوان کەمترین و زۆرترین، سادەترین و ئاڵۆزترین بۆچوونماندا جێوەڕێ دەکا.

نموونە لە وێنەی سادەدا: تێکچوونی سیمای منداڵێ لەکاتی گریان و زەردەخەنەدا، یا وێنەی کەسێ کە باز دەدا، یاخود سەماکەرێک کە سەما دەکا، یا خشۆکێک کە دەخشێ، یا کە تیرێک هەوا دەبڕێ.

نموونەی شێوە ئاڵۆزەکانیشی: خوولانەوەی ئەستێرەیەک بە دەوری ئەستێرەیەکی دی، یا جوولانەوەی بەشەکانی کرۆنۆمەتر، یا سووڕانەوەی مەکینەی تۆربین کە لەکایەیەکی موگناتیسیدا کارەبا پەیدا دەکا، یاخود جوولانەوەی مەکینەکانی ڕۆکێت، یان جوولانەوەی ئەلکترۆن بە دەوری ناوکدا.

جوولانەوەش سیفەتێک نییە تاپۆی سەر مادده بێ و بەس.

جوولانەوەی واتاییش هەیە، بۆ نموونە جوولانەوەی شانۆیی کە دەمانگەیەنێتە هەڵوێستێکی درامی، بزووتنەوەی ڕۆشنبیری و هونەر لە کۆچکردن و حاڵیبوون و بڵاوبوونەوەیدا، یا وەک بزووتنەوەی سیاسیی ڕووت.

بزووتنەوەی ئایدیایش لە ئاسۆی ئەو بابەتانەی بوونیان لە سەرنجدان و حاڵیبوون و بەراورد و شیکردنەوە پڕکردووە، سەری باسانە.

جا چونکە لەوان بابەتانەشە کە بە بیر سپێردراوە بۆیە لایەکی بنچینەیی لە بایەخدانی ڕۆشنبیر و فەیلەسووف و زانا و هونەرمەندانی گرتووە.

•

جوولانەوە لە فەلسەفەدا

فەلسەفە وا لە جوولانەوە دەدوێ بەوەی بابەتێکی سەربەخۆیە و قەوارەیەکی میتافیزیکی و فیزیکی هەیە.

فەلسەفە بەم چەشنە لە جوولانەوە دەدوێ و ڕەگەزەکانی شی دەکاتەوە و لە چەمکەکانی ورد دەبێتەوە.

جوولانەوە- وەک چەمکێکی فەلسەفی- لەسەر ئەوە دەوەستێ کە لە گۆشەی جیاجیاوە شی دەکرێتەوە.

1- لە گۆشەی، جوولانەوە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر و لە پنتێکەوە بۆ پنتێکی دی، وەک جوولانەوەی ئافەریدەکانی سەر ڕووی ژیان، ئەمەش پێی دەگوترێ جوولانەوەی ڕاگوێستەیی یان ڕاگواستن.

2- لە گۆشەی، جوولانەوە لە ڕوانگەی چەند بارو شێوەیەکدا وەک ڕووەک لە ڕەوگەیەکەوە بۆ یەکێکی دی دەچێ، یا وەک گۆڕانی شێوەکانی کاربۆن لەوەی وەک سووتەمەنی بەکار دەبرێ، یا وەک ماددەی خاوی قەڵەم ڕەش (قەڵەمی ڕەساس) و یاخود لەشێوەی ئەڵماسدا دەبێ، ئا ئەمەشە چەمکی گۆڕان، یا بەپێی زاراوەی فەلسەفە "سووڕی پلەیی"، لە جۆرەکانی ئەم سووڕەیش،

گۆڕانی بەستەڵەک بۆ باری شلی یا گازی یاخود بوون بەهەڵم، یا بە پێچەوانەوە.

3- جوولانەوە لە گۆشەنیگای تێڕوانینی شتاندا، بەوەی ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەریاندا دێ تەنیا جوولانەوەی سەر ڕووی دەرەوەیانە و کار ناکاتە سەر جەوهەریان. ئا ئەمەیە بناغەی بیرکردنەوە لە میتافیزیکیادا، هەر ئەمەشە چەمکی ئەو حەقیقەتە مات بووەی پشت هەموو گۆڕانێک، بۆ نموونە ئەرستۆ وای دادەنێ کە گۆڕان و جوولانەوە لە چەندیەتیدا کە ماددەیە، گۆڕانیشە لە چۆنیەتیدا و پێی دەڵێ "لەناوچوون" دیسان گۆڕان لە بێژەی چەندییەتیشدا، ژمارەیە.

هەرئەمەشە نموونەیەکی سادەی ئەو کۆششە فەلسەفییە دوایی نەهاتووانە بۆ گیردانی ڕەنگ و شێوەکانی جوولانەوە.

*

لە فەلسەفەی تازەشدا کە بە ڕێبازێکی فەلسەفی دەگوترێ، ڕێبازێکی کراوەیە- واتە ئەوەی نەرمی و جوولانەوەی تێدایە، ئەگەر هاتو لەسەر بناغەی بیرکردنەوەیەکی بەرنامەییەوە لە شتان خورد بێتەوە. کە ئەوەشی بەسەردا بشکێتەوە، بیرێکی چەسپاوو دوابڕاوە، پێی دەگوترێ ڕێبازێکی داخراو. کە لە دوایشدا لەکار دەکەوێ و بەرە بەرە سات لە دوای سات تا هەرەس دێنێ.

●

جوولانەوە لە زانستدا

ئەمە باسێکی بنەڕەتی و زیندووە، دەشتوانین بڵێین سەرەباسی زانست، بریتییە لە لێکۆڵینەوەی شێوەکانی جوولانەوە و یاسای بەرزی و نزمییەکانی.

بۆ نموونە زانستی فیزیک لە جوولانەوەی ئەلکترۆن دەدوێ کە بە دەوری ناوکدا دەخولێتەوە. یا لە خولگەیەک بۆ خولگەیەکی تر دەچێ.

دیسان ئەوەی لە فیزیکی شەپۆلداردا دەبینین لێکۆڵینەوەی جۆرە جوولانەوەیەکە، واتە لەرینەوەی شەپۆلەکان جا چ لە شێوەی وزەی ڕووناکی یا دەنگ یا گەرمی یان کارەبایی بێت.

چەندی زانستی میکانیزمی ستاتیکییە، لەبارێکی تیوری گریمانکاریدا دەکۆڵێتەوە کە لە خەیاڵدا نەبێت نییە، ئەویش باری ڕاگیربوون و نەبزووتنی تەنەکانە.

تەماشا دەکەین تێرمۆدینامیکاش تایبەتییە بە گواستنەوەی، یاخود جوولاندنەوەی گەرمایی لە تەنێکەوە بۆ تەنێکی تر، یا لە ئاستێکەوە بۆ ئاستێکی دیکەی جیاواز.

لەسەرجەمی ئەنجامەکانی زانستیشدا بیری هاوچەرخ چەمکێکی تەواو و خڕگرەوە بۆ جیهان بنیات دەنێ بەوەی جوولانەوەیەکی بەردەوام و ئەزەلییە.

بۆیە دیمانەی نیوتن لە لێکدانەوەی جوولانەوەی گەردووندا جێی خۆی بۆ دیمانەی ڕێژەداری (ئەنیشتاین)[12] چۆڵ کرد، پاشان ئەنیشتاین هەوڵی دا بەرەو لێکدانەوەیەکی فراوانتر و دوورڕۆتر لە پەیوەندییە تایبەتی و گشتییەکاندا هەنگاو بنێ، ئینجا هات دیمانەی (بواری یەکخراوی) خستە ڕوو. بەم جۆرە مەسەلەکانی بیری هاوچەرخ دەربارەی جوولانەوە، مەسەلەی دوابڕاو نین و هەرگیز لێکۆڵینەوەیان لەسەردا تەواو نابێت.

لەوانەیە ئەو مەسەلانەی لە هەموو مەسەلان زیاتر بیرمان دەوروژێنن، جوولانەوەی بیری مرۆڤایەتی خۆیەتی، کە لە ڕوانگەیەک یاخود فەلسەفەیەکەوە هەڵدەقوڵێ، تا دەگاتە ئەوەی دیاردەیەکی سرووشتی دەردەخا، پاشان دێ تێگەیشتن و لێکدانەوەی ئەو دیاردەیە دەور دەکاتەوە.

تێگەیشتنی مەسەلەکەیش لەسەر ئەوە ناوەستێ کە دەورەیەکی کورت و سادەیە چونکە ئەم جۆرە دەورانە لەنێو جوولانەوەی کێشە و ململانێدا نەبێ تەواو نابن.

نموونەی ئەمەش دیاردەی (هێزنبێرگ)ە لە فیزیکی نوێدا، ئەو دیاردەیەی جیاوازی بنچینەیی پێک هێنا و ئەو ئەنجامانەی لێ سەنگرایەوە کە بە دەوری حەقیقەتی زانیاری و لێکدانەوەی زانست لە مادده و جوولانەوەدا دەخولێنەوە.

هێزنبێرگ ئەوەی دۆزیەوە کە: "ئەگەر خێرایی ئەلکترۆن بە وردی بپێورێ، ئەوە مەحاڵە بتوانین بە هەمان پێودانگ بارستەکەشی بپێوین، پێچەوانەکەشی هەر ڕاستە".

ئەو کاتە زانا و فەیلەسووفەکان بوون بە دوو بەشی لێکدژ:

1- هەندێکیان گەیشتنە ئەو ئەنجامەی کە مەحاڵە زانیاری و متمانەی باوەڕپێکراو هەبێت، مادەم زانست لە هەموو زانیارییەکانی دی وردترە و بە هەڵوێستێکی دەستەوەستان لە دیاریکردنێکی وردداا.

2- ئەوانی دی گەیشتنە ئەو ئەنجامەی هەڵوێستێکی گەشبینتر وەربگرن، بەوەی زانیاری متمانەپێکراو مەحاڵ نییە ئەگەر نەڵێین هەنگاوێکی نوێی بەرەو وردبینی هاویشتووە، بۆیە بۆ ئەوە چوون کە مانای دیاردەی هێزنبێرگ ئەوەیە، زانست وای لێهاتووە، توانای ئەوەی هەیە لە نزیکترین و وردترین پێوەر بۆ لادانی نێو چەماوەی جوولانەوە و پەرتبوونی ڕێڕەوەکانی بگات.

•

جوولانەوە و کۆمەڵ

کێشە زانستییەکان هەموو بیرکردنەوەی مرۆڤایەتی لە جوولانەوەدا ناگرنەوە، بەڵکو ئەو بیرکردنەوانە لە گیروگرفتە کۆمەلآیەتی و مەسەلە ئایدیۆلۆژییەکانیش ڕەنگ دەدەنەوە.

لە هەموو ئایدیۆلۆژیایەکیش زێتر جێی مشتومڕ بێ، تیۆری ماتریالیزمە، کە بنەمای ئەم فەلسەفەیەش جوولانەوەیە، چونکە یاساکانی کێشە و دیالێکتیک لە بنەڕەتدا، چەند سیفەتێکی جوولانەوەیی ناوخۆیەتی.

مەسەلەکە لە قسەیەکی کۆنی (هێراکلێتس)[13] ـەوە دەست پێدەکا: "هەموو شتێک لە گۆڕانێکی بەردەوام دایە، تۆ دوو جاران ناچیتە نێو ڕووبارێکەوە، چونکە بەردەوام ئاوی دەچێتەوە سەر."

ڕێبازی ماتریالیزمیش، کۆمەڵێک یاسا و چەمکە، ئەوە لێکدەداتەوە کە چۆن جیهان لە جوولانەوە دانابڕێ، بەم جۆرە جیهان لە گۆڕانێکی بەردەوام دایە.

بیری ماتریالیزمی بۆ ئەوەش دەچێ کە دیالێکتیک وەک ڕێبازی بیرکردنەوە- تەنیا ڕێبازێکە بتوانێ بەڕاستی لە جوولانەوە بکۆڵێتەوە.

ئەمەش نەدەبوو ئەگەر ژێربێژییەکی ڕەمەکی تێدا بەکارهاتبووایە چونکە وای دادەنا هەتا هەتایێ حوکمەکان بەچەسپاوی دەمێننەوە تاکو بەرەنجامەکەی ڕاست دەربچێ.

لەکۆمەڵیشدا وەکو لە سرووشتیش هەروایە، جوولانەوە سەری باسانە، ماددەش جوولانەوەی لەنێو دایە، زانستەکانی سرووشتیش بەبێ تێگەیشتنی ئەو جوولانەوەیە ناتوانن لێی بکۆڵنەوە.

کۆمەڵیش لە بواری جوولانەوەدا نەبێ، نە دەتوانین تێی بگەین نە ئەوەش دەچێتە خەیاڵ، کۆمەڵگایەکی وەستاو هەیە ، تەنانەت لەو کۆمەڵگایانەشدا کە تا ڕادەیەکی زۆر خاون، ئەگەر بە وردی سەیر بکرێ بەڵگە و دیمەنی هەمەجۆری لە گۆڕان و جوولانەوە تێدا دەبینرێ، بۆ نموونە گوێزرانەوەی کولتوور و داب و نەریتەکان لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دی و ئەو گۆڕانکارییانەی بە دوایاندا دێن و ئەوانەی دەخرێنە سەری.

•

جوولانەوە و کات

دەتوانین بڵێین جوولانەوە بە گوێرەی کات دوو ڕووکاری هەیە: ڕووکاری یەکەم: جوولانەوە بەوەی بریتییە لە گێڕانەوەی کاتی ڕابوردوو یا کاتی ونبوو، واتە گرتنی جوولانەوە لە ڕابوردوویدا، ئا ئەمەشە کاری هەردوو زانست؛ مێژوو و ئارکیۆلۆژیا.

ڕووکاری دووەم: تێڕامانی کاتی ئایندەیە، واتە هەوڵدان بۆ دەست بەسەراگرتنی جوولانەوە لە ئایندەدا، ئەو زانستانەی بایەخ بەم ڕووکارە دەدەن، زانستی سیاسەت و نەخشەدانانن، بەڵام لێرەدا کات بەمانا عادەتییە باوەکەی دەمێنێتەوە کە لە هاتنی شەو و ڕۆژ و دابەشبوونیان بۆ بیست و چوار سەعاتەوە هاتووە.

ڕۆژگاری ئاساییش لە جوولانەوەی (شوێن)ـەوە بەدەر چیتر نییە، هەر ئەستێرەیەکی گەردوونیش کاتێکی تایبەت بەخۆی هەیە، ئەوەتا زەوی بە دەوری خۆی لەبەر خۆردا دەورەیەک دەخولێتەوە، کە ئەمەش ڕۆژە، خۆ ئەگەر زەوی نەجوولابووایەوە هەستمان بە وەرچەرخان نەدەکرد و مانای (کات)یش پەیدا نەدەبوو.

سەرەڕای ئەوەش، کات مانایەکی دەروونیشی هەیە. کاتی دەروونی بە کاتی ڕێژەییەوە بەندە و بە خێرایی جوولانەوەی شت و بیرکردنەوە و یادگار و بەرزی و نزمیانەوە پێوانە دەکرێ، بە جۆرێک هەست بەکاتکردن و تێپەڕبوونی بەپێی جیاوازی هەلومەرج و ڕادەی پێخۆشبوون و تێگەیشتنی مەرجەکانییەوە دەگۆڕێت.

نموونەی باوی ئەوەش ئەو جیاوازییەیە لە هەست بە کاتکردندا، کاتێ لەگەڵ دەستگیرانەکەتدا دانیشتووی یاخود لەبەردەم موحەقیقێکدا. بە تەبیعەتی حاڵیش ڕەگەزی ئاڵۆز و گرێچن دێنە ناو کاتی دەروونییەوە، کە هەروا بەو سادەییە تێی ناگەین. چونکە (کات)ی دەروونی پێکهاتەیەکی خودییە و لەسەر ئاهەنگی تاکەکەسەوە وەستاوە کە کاری دەوروبەر و تاقیکردنەوەی هەمەجۆر و بیرەوەری و ڕادەی بەرەوپێشچوونی گەشەسەندنی هۆشیاری دێنە سەر و بەرە بەرە لە پێکهاتوویەکی ساکارەوە بەرەو پێکهاتەیەکی ئاوێتە دەچێ.

(کاتی دەروونی)یش یاسای ڕادەی ئەوپەڕی یاسای سرووشتی (یا ئاسایی) بەسەردا دەسەپێ. لە وەختی ئاساییدا کات بە گۆڕانی خێرایی جوولانەوە دەگۆڕێ. ڕادەی ئەوپەڕیشی ئەوەیە بگاتە ڕادەی خێرایی ڕووناهی، کە ئەمەش ئەوەندەی ئێمە بیزانین -مەحاڵە- بەوەش لێی ڕەت دەکا. کاتێ جوولانەوەی هەر تەنێک، یاهەر شتێک دەگاتە خێرایی ڕووناهی دەرحاڵ دەبێتە ڕووناکییەکی ڕووت.

لەکاتی دەروونیشدا، هەندێ ڕادەی دیاریکراو هەیە، کارتێکردنی تیا ڕوونادا وەکو ئێمە بۆی دەچین، بۆ نموونە توندی دەنگ لە لەرینەوەیەکی دیاریکراوەوە زیاتر بێ، لە بواری بیستن دەچێتە دەرەوە. تێنی ئێشیش، گێلی لێ پەیدا دەبێ و لە هەستپێکردن دای دەبڕێ، یا ئادەمزاد لە باری هۆش دروستیدا دەباتە دەرەوە.

کات لای کەسێکی داماو یا کەسێ کە دووچاری وەڕسبوون دەبێ جیایە لەگەڵ کاتی ئەو کەسەی خەریکی چالاکی و ڕابواردنی خۆیەتی.

ئەم جیاوازییە چلۆنایەتییە لەکاتی دەروونی هونەرمەندیشەوە نزیکە، بە جۆرێک ئەو بارە خودییەی لەسەر ئاکاری خۆیدا وەستاوە، دەبێ بەهۆی گۆڕینی ئاهەنگە هونەرییەکە. ئەو پێکهاتە یا ئەو کونجوکاوییە دەبێ بە چەشنە داهێنانێک، کات و شوێن لە یەک کاتدا دەداتە بەرێ!

بەم جۆرە هونەرمەند دەبێ بە بەشێک لە قەوارەی نەمر و هەمیشە لە بڕەوی مێژوو. لەم داهێنانەشدا کات سیفەتی شوێن و شوێنیش سیفەتی کات وەردەگرێ.

●

جوولانەوە لە هونەردا

مرۆڤ جوولانەوە ئامێرییەکان دادەهێنێ و دروستی دەکا و دەستیشی بەسەردادەگرێ و بۆ سوودی خۆی ژێردەستیان دەکا. ئەمەش لەگەڵ جوولانەوەی ناو ئەستێرەکاندا جیاوازە، ئەم جوولانەوەیە، جوولانەوەیەکی مەڵبەندیی ڕاونەرە و ئاهەنگی تایبەت بەخۆی هەیە و لە یەکیەتیەکی ئاهەنگاویدا پابەندی ئەستێرەی دیکەیە و ئادەمیزاد دەستی بەسەردا ناشکێن، لەگەڵ ئەوەشدا لە ژێر ڕکێفیەوەیەو بە هەموو توانایشیەوە هەوڵ دەدا خۆی لە یاساکانیەوە ڕزگار بکا، هیچ ڕێگایەکیش بۆ ئەو مەبەستە نییە، تێگەیشتنی نەبێ، پاشانیش بەکارخستنی تێگەیشتنەکەی.

لە جوولانەوە هەمەجۆرەکانی ژیانیش، تەریب بوون و پەیوەستن و چوونەوە پاڵ یەک و هاوکێشە هەن، واتە بە کورت کردنەوە ئاهەنگ و یاساکان چۆنییەتی نزیکیشیان لە نێوان خۆیان و چەمک و مانای جوولانەوەی نێو هونەر لێرەدایە.

هاوسەنگبوونی تەواویش کە بارێکە لە گونجان و هاوکێشە بوون کە ئەویش بارێکی لەنگەرگرتنەو لەسەر جوولانەوەیەکی بەردەوامدا، لە ئەنجامی لێکدانی ناکۆکەکان و هاوکێشەبوونی ڕووکارەکانییەوە بنیات نراوە.

ئەم چەشنە هاوسەنگبوون و گونجانەش لە تواناداا نییە لە جیهانێکی ماددی هەمیشە لەبرەودا بێتە دەست.

ئەم گونجانە بۆی هەیە لە کاری هونەریدا بەدەست بێ چونکە کاری هونەری هاوسەنگ بوونێکی کات بڕە، داهێنانێکی ڕەخساوەو جوولانەوەی بێ پایانی ژیانی تێدایە.

کەواتە جوولانەوە لەکاری هونەریدا پابەندی یاسایەکی چەسپاوە، یاسایەکە بە یاساکانی ژیانەوە بەندە، هەموو هونەرمەندێکی ڕەسەن و داهێنەر دەتوانێ ئەم یاسایە بدۆزێتەوە و دایبڕێژێ و دەری بخا.

کە هونەرمەندیش بیرۆکەیەکی دەبێ و دەسەلاتی بەسەردا دەشکێ، لەمەشدا بە دەوری خۆی بەهۆی دانانی لە چوارچێوەی یاسایەکەوە دەستی بەسەردا دەگرێ، ئیتر چی وەهای پێ ناچێ بەرهەمێک دەنووسێتەوە یا تابلۆیەکی گەورە دروست دەکا یا سەمفۆنیایەک..

ئەم جۆرە کارە هونەریانە کە لە پێکهاتنیاندا ئاڵۆزن زۆر نابا دەبن بە ڕووی لێکدانەوەی یاخستنەڕووی ئەو بیرۆکەیە، یا ئەو یاسایە. کارەکانیش هەندەی نابا هەر لە خۆیاندا دەبن بە

خوایشتێک لە لایەن هونەرمەندەوە بەهۆی ئەو بیرۆکەیە یا ئەو یاسایەی تێیدایە، جا لەگەڵ ئەوەی داڕشتنی کارە هونەرییەکە ئەوەی بۆ دەردەخا کە بە سەریدا زاڵە. بەڵام هەمیشە لەبەردەم هێزی ئەو یاسا بێ پایانانەوە هەست بە بێ دەسەڵاتی خۆی دەکا.

کەواتە بڵێی بۆمان هەبێ بڵێین مێژووی مرۆڤ کە بە مێژووی ئایدیا و هونەر دیاریکراوە- لە مێژووی حەقیقەتی موتڵەق بەدەر نییە- ئەم قسەیەش لە قسەکەی (ئاندرێ ژید)[14] نزیک دەبێتەوە کە دەڵێ: "مێژووی ئادەمیزاد، مێژووی حەقیقەتە موتڵەقەکانە."

●

سایکۆلۆژیەتی جوولانەوە

* جوولانەوە ژیان دێنێتە کایێ و دەریشی دەبڕێ، هەروەها بەردەوام بوونیشە بۆی.

* جوولانەوە خۆی نوێ دەکاتەوە و لە نوێیشەوە دەست پێدەکا.

* جوولانەوە خۆی لە سەرچاوەیەکەوە هەڵدێنجێ، هەندێ جاریش خۆی و سەرچاوەکە دەبنەوەیەک.

* جوولانەوە شتێکە دەبزوێ تا دیماهی نەهاتن، وەکو ئاسمان.

* جوولانەوە دەم دەمییە، دەکوژێتەوەو لە کار دەکەوێ و دەمرێ تا سەرلەنوێ لە شێوەیەکی دیکەدا پەیدا ببێتەوە.

* لێچوونەوەی جوولانەوە یانی لێچوونەوەی هێزە بەیەکداچووەکان.

* جوولانەوە لە پێشڤەبڕەوە بۆ پاشڤەبڕ: لە کارکەوتن و مردنە، بەڵام لە پاشڤەبڕەوە بۆ پێشڤەبڕ: بەردەوامی ژیانە.

* که به خێرایی سەرنج لە کاری هونەری بدەین، هیچ مانایەک نابەخشێ، پێویستە لەگەڵیدا بژین و هەست بەو جوولانەوەیە بکەین کە بە خۆوەی گرتووە، هەست بە شێوە و بێگەردییەکەی بکەین، چونکە لە هەمان کاتدا هەم سەربەخۆ و هەم ڕێکخراویشە.

* لەکاری هونەریدا جەمسەرەکانی جوولانەوە لەسەر بۆچوونی نێو بۆشاییدا وەستاوە، هونەریش لە چەرخی بووژانەوەدا لەسەر ئەم پێوەرە وەستابوو، تا ئەوەی (سیزان) تێکی شکاند و (براک)یش لە بەینی برد، چونکە ئەوە وادەگەیەنێ نە بارستە و نە شوێن و کات، تەنانەت بۆشاییش لە خودی خۆیاندا هیچیان نین.

لەوانەیە ئەنجامە ڕێژەیی و بۆچوونە بیرکارییە فەلسەفییەکان لە تێگەیشتنی ڕاستگۆیانەی شوێن و جوولانەوەدا لەگەڵ تیۆری سیزان و براکدا یەک بگرنەوە، چونکە (لێچوونەوەی جوولانەوە) و بوونی سفر، بوونێکی خەیاڵییە، کێشەی ئەو سفرە تاکو ئێستا ساغ نەکراوەتەوە کە داخۆ بەڕاستی هەیە یان هەر خەیاڵە و هیچی تر. چونکە لە سفردا تەواوی بەهاکان یەکسان دەبن و هەروەها جوولانەوەش لە سفردا چەسپاو دەبێ.

کێشەی (یەک)یش هەر بەو جۆرە ماوەتەوە و سەرەتای خولْقاندن (یەک)ـە، لە (یەک)یشدا جوولانەوە هاوسەنگ و چەسپاو دەبێ، ئەو (یەک)ـە لەگەڵ بۆشاییشدا بەرەو دوایی نەهاتن یەک دەگرنەوە ئا بەم چەشنە بۆشایی دەبێ بە گرفتێک و دووچاری

هونەرمەند دەبێ، ئەویش بەهۆی پەیداکردنی جوولانەوە لەسەر ڕوویەکی وەستاو یا بارستەیەکی سەقامگرتوو، بەرەنگاری ئەو ترس و سام و لەناخەوە هەست بە بۆشایی کردن دەبێتەوە تاکو ژیانی پێ بدا.

گیروگرفتی ئەو یەکە بە ئاشکرایش لە هونەری (تەواشیح) - ئارابێسک-دا یەکلا دەبێتەوە بۆ نموونە لە نەخش و نیگار و مۆسیقای عارەبیش دەرهاوردەکان تا دیماهی نەهاتن دەڕۆن، دەڵێی ژمارە (یەک)چەند جارە دەبێتەوە تا بۆشایی پڕ بکاتەوە، بەم چەشنە دەبینین ئەم هونەرە دەنگ و ڕەنگدانەوەی بیری سۆفیایەتییە لە نێو موسڵمانانداً، چونکە لە نێو سۆفییە موسڵمانەکاندا کێشەی ئەو (یەک)ـە هێشتا هەر ماوە و، دەق وەکو کێشەی (سفرە)کەی نێو ماتماتیکستەکانە.

* هونەر لەسەر قووڵایی و ڕووناکیدا دەوەستێ، ئەم دوو بنەمایەش جوولانەوە لێک دەدەنەوە، لە کاری هونەریشدا جوولانەوە نە تەواو دەبێ نە دەبڕێتەوە. بەڵکو هەمیشە خۆی نوێ دەکاتەوە و لە ئاهەنگێکی جۆراوجۆری بێ سنوور پێدا دێتەوە، بنەتایش هەمیشە دەبێتە سەرەتا.

* هەر نەخشەیەکی بگری پشت بە جوولانەوە و کارکردەیی و ململانێوە دەبەستێ.

* جوولانەوە یاریدەی هەست بە بارستەکردن دەدا.

* جوولانەوە یا ڕوویەک دەسمێ یاخود لە باڵ یەکی دەردێنێ.

* جوولانەوە شێوە بنیات دەنێ.

* دەشێ جوولانەوە لە ئەنجامی کێشەی چەند نەسازاوێک بێ، وەک ململانێی لەش لەگەڵ بۆشایی دەوروپشتیدا.

هەندێ جار کە لەش هۆیەکی خۆگر (ئیجابی) دەبێ بۆشای دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆی کە لای دارن-سلبی- دەگرێتەوە. هەندێ جاریش بە پێچەوانەوە دەبێ، ئەوا بەبۆشایی خۆگرەوە دەخنکێ.

* ناکرێ جوولانەوە بێ ئاهەنگ بێ، دەبێ ئاهەنگێکی دیاریکراوی هەبێ.

جا چونکە جوولانەوە - لە خۆیدا- دیماهی نییە، زەینون ئایلی گوتوویەتی: "شتی بزواو ناکرێ نە لە شوێنی خۆی و نە لە شوێنێکی دیکەوە بجوولێتەوە".

کەواتە جوولانەوە، بارێکی خۆگرە، سەرکەوتنە، ئەمەش لە خۆیدا ئامانجە.

•

بزاڤی پەرەسەندن
لە زانست و هونەر و ژیاندا

وێنە(103) گوێ شەیتانۆکەیێک بە تەکاندانیەوە جوولانەوە دەردەبڕێ.

وێنە(104)
گوێ شەتانۆکەیەکی دی بەڵام
لەجوولانەوەیەکی لوولەییدا.

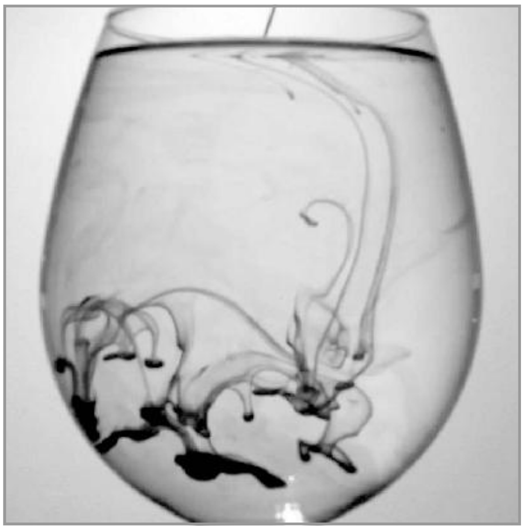

وێنە(105)
هەوڵی بۆ هودەی چەند دڵۆپە مەرەکەبێک پێش توانەوەیان لە ناو ئاودا.

وێنە(106) پێکهاتەیەک کە لە دوکەڵێکی
خەست بووەوەدا دروست بووە.

گوڵێک

گوڵێکی دیکە

وێنە(107) سەماکەرێکی بالێ.

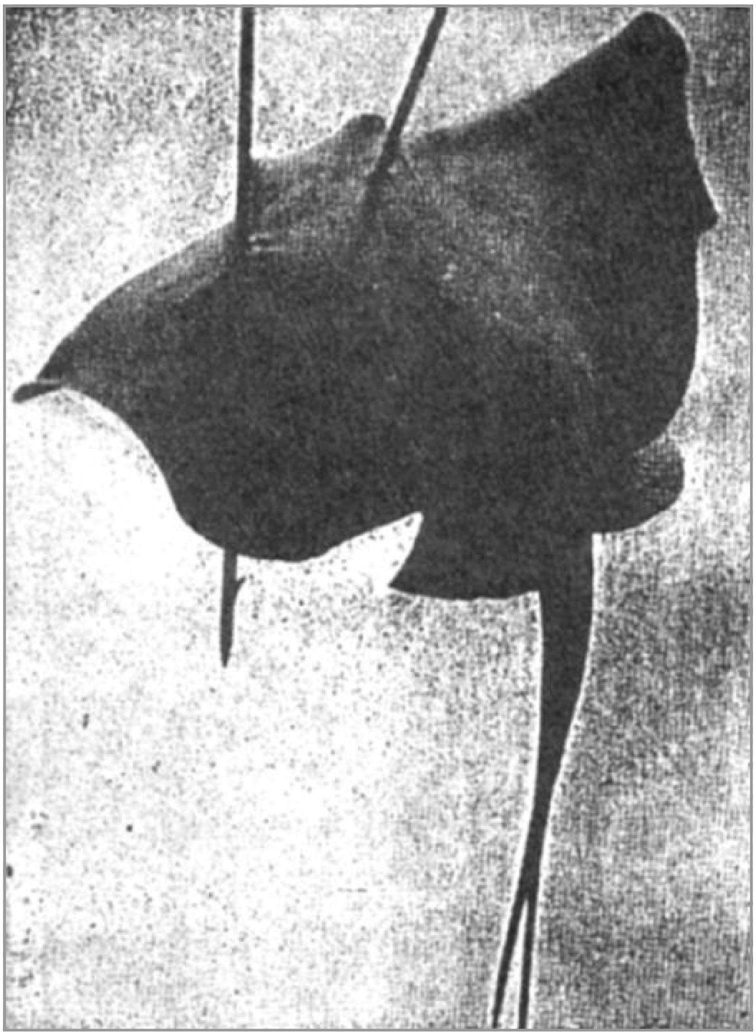

وێنە(108)
ماسییەک

بزاڤی پەرەسەندن
لە زانست و هونەر و ژیاندا

«وای لێهاتووە هونەرمەند و زانا یەک پێویستی بەوەی دییە ئەمەش پێویستییەکە دەستی لێ بەرنادرێ.»

ئێستاشی لە گەڵدا بێ کێشەی بەینی (داروین)[15] و (لامارک)[16] هەروا ماوەتەوە.

ئایا سرووشت لە هەموو ڕووکار و گشت شێوەیەک نەشونمای دەکرد؟ پەرەی دەسەند و هەربەخۆشی خۆی قاڵ دەکرد تا بەم شێوەی ئێستای گەیشت؟

کە ئێستاش ئەوەتا ڕێگای پەرەسەندنی گرتووە؟

ئا ئەمە بوو کە داروین لەسەری سوور بوو.

چەندی لامارک بوو پێشنیهادی ئەوەی دەکرد، کە کرداری پێکهاتن هەر لەسەرەتاوە پابەندی چەند یاسایەکی نەگۆڕ بووەو بەڕێگایەکی زاندراو و دیاریکراویشەوەدا دەڕوا کە هەر لە پێشەوە بۆی کێشراوە.

بۆنموونە، ئادەمیزاد -ئێستا- پێنج پەنجەی هەیە، ئەمەش بە تەبیعەتی حاڵ پێویستییەکی فیسیۆلۆژییە. هەر ئەنگوستێک فەرمانێک بەجێ دێنێ بۆ یارمەتیدانی فەرمانی دەست، هەر پێنج پەنجە پێکەوە فەرمانی دەست بەجێ دێنن، دەستیش دەگرێ و ڕادەکێشێ و دەگوشێ و هەڵیش دەگرێ و...تاد.

داخۆ سرووشت ئەوەی دەزانی کە ئادەمزاد تەنیا پێویستی بە پێنج ئەنگوستانە؟ ئیتر لەمەوە دەستی پێکرد دەستی پێنج پەنجەیی بۆ پێک هێنا و بەردەوام ئەو دەست و پەنجانەی مشت و ماڵ و لووس و لێک کرد، تا وای لێهات ئەو ڕێژە گونجاوە و ئەم بارە نەرم و شیاوە وەربگرێ بۆ ئەنجامدانی فەرمانەکانی.

ئەمەیان دانراوێک، دانراوێکی دیکە ئەوەیە: کە سرووشت لە ناچاری ژمارەیەک پەنجەی پێک هێنا پاشان مەرجە چەسپاوەکانی پەرەسەندن هات و هەرچی دەست پێویستی پێی نەبوو ڕەتکرایەوە و ئەوەی پێویست بوو زیادکرا تا وای لێهات دەست پێنج پەنجەی بوو.

ئا ئەم کێشەیە هێشتا هەر ماوە.

دیسان هەتا ئێستاش لەبارەی نهێنی پێکهاتنی هونەرییەوە لەسەر وەڵامێکی پڕ بە پێست لەنگەر نەگیراوە:

- ئایا هونەرمەند لە توانایدا هەیە ئامانجی خۆی دەستنیشان بکا؟ ئایا دەتوانێ هەر لەسەرەتاوە ڕێگایەکی ڕوون ودیار بۆخۆی بکێشێ؟ یا مرۆڤێکە بە دوای هەڵچوون و خرۆشەکانی خۆی دەکەوێ و چۆنی ویست گوڕ بە خۆی دەدا و تەماتیکی دەری دەبڕێ؟ تاکو سەرەداوێک دەگرێ و بیرە پەرش و بڵاوەکانی کۆ دەکاتەوە و پێکیان دێنێ، ئینجا دەست بە مشت ومالی فۆڕمەکانی دەکا و ڕەگەزەکانی کارەکەی دەخولقێنێ.

جا چ ئەم ڕێگا یا ئەو ڕێگا، ڕێگای ڕاستەقینەی هونەرمەند بێ، ناتوانین کارە تەماتیکییەکە لەبەرهەمی هونەرمەند دوور بکەینەوە و دانی پێدا نەنێین.

تەماتیکییەتیش سیفەتە نەک ئەنجام یاخود ئامانج، وەکو هەندێ کەس بۆی دەچن، تەماتیکییەت نیشانەیەکە سەرگەرمی و نوێبوونەوەیەک بە کاری هونەری دەدا و دێمێکی جوان و کۆکی لێ دەردەکا.

دوو فەیلەسوف کۆڵەگەی تەماتیکیەتی جوولانەوە بوون، (هێنری بێرگسۆن)«[17]» و (چارلز بیرس)«[18]»، هەڵەی (بێرس)یش ئەوەبوو کە نەیتوانی تەماتیکییەت و ڕێکەوت لێک بکاتەوە، وەک (بێرگسۆن)یش نەیتوانی تەماتیکیەت و کاری داهێنان لە تەواوکاری و کۆکیدا پێک ببەستێتەوە.

بەم جۆرە هەڵوێستەکە وا کەوتەوە کە ئێستاش وەک پرسیارێکی ئاراستەکراو ماوەتەوە و وەڵامێکی پڕ بەخۆی بۆ نەڕەخساوە.

فەلسەفە چارەی تەنگ و چەڵەمەکانی ئادەمیزادی نەکردووە، لەوانەیە ئەمەش ئیشی فەلسەفە نەبووبێ، فەلسەفە بە تەنیا پرسیاری قووڵ یا سەیر دێنێتە گۆڕێ، بۆیە زۆربەی زانایان سوورن لەسەر ئەوەی زانست جێگای فەلسەفەی گرتووەتەوە:

زانستیش بەدەوری خۆی گیروگرفتەکانی مرۆڤی چارەسەر نەکردووە، دەگونجێ ئەو ڕێگایەی گرتبێتە بەر- چەندی زیاتریش بەرەو پێش بچێ، گیروگرفتەکانی مرۆڤیش نوێ دەبنەوە و نەسرەوتنیشی هەمیشەییە و ڕووەو سەرکەوتنی زیاتر پاڵی پێوە دەنێ، ڕێبازی هونەرمەندیش لە بەرامبەر ئەم کێشەیەدا تەم و مژاوی دەبێ.

داخوا ئاوێنەیەکە سەردەمی ئێستای عەکس دەکاتەوە؟ یان مژدەی ئایندەی پێیە؟ ئایا شایەدی سەردەمەکەیەتی، یان لێی تێپەڕیوە؟ ئایا هونەر ڕەنگدانەوەی سرووشتە؟ یان ئافریدەیەکی تەواو جیاوازە لێی و شتی دەخاتە سەر، یانەخۆ سەرلەنوێ پێکی دێنێتەوە؟ هەر پرسیارە و دێ...

ئاشکرێ هیچ جوولانەوەیەک بوەستێنرێ، لە مردندا ژیان پەیدا دەبێ و لە تاریکیشەوە ڕووناکی هەڵدەقوڵێ، (گاز)یش لە ژێر پاڵەپەستۆیەکی بەهێزدا چار نییە دەبێ بۆخۆی بەدوای کەلێنێکدا بگەڕێ. ئێمە لەسەردەمی ترس داین، ژانەکانمان بۆ زاڵبوونە بەسەر ئەو ترسەدا، ئەمەش نابێ بەبێ تێگەیشتنی ڕاست و

دروستی گشت دیارده سرووشتییەکانی دەوروبەرمان و پرسیاری زۆری بێ وەڵام.

تەکنەلۆژیا بێنی فەلسەفەی تەنگ کردووە، هونەریش ئەمڕۆکە پتر لە پێشوو بە زانستەوە بەستراوەتەوە.

بڕوا بەخۆبوونی ئێمەی هونەرمەندیش لە ڕێی ڕوانینی قووڵی ڕاستی شتەکانەوە دێ. چونکە ڕوانینی تەماتیکی کە تا چاخەکانی نێوەڕاست لەنێو پیشەوەرە بەهرەدارەکاندا بوو ئێستاکە نەماوە.

ئەمڕۆ لە (تیشکی X) دا گوڵ بە وێنەی ڕووپۆشێکی ئەفسانەیی ئایینی بەدەر دەکەوێ.

بەهۆی میکرۆسکۆب و تەلسکۆب و ئامێری ئاڵۆزی دیکەی ئەلکترۆنییەوە، نەک هەر تەنیا ئاسمانی بەرفرە دەبینین و دەچینە نێو دەریایە بێ بنەکانەوە، بەڵکو لە توانایشماندایە نێو بەرد و ناخی زەوی و ژێر پێستی خۆیشمان ببینین چی تێدایە. وای لێهاتووە دەتوانین بەهۆی ئامێرە وردەکانەوە فڕۆکەی لەدەنگ خێراتر و فڕیو (لە وێنەدا) ڕابگرین و وێنەی یەکەمین تروسکایی مۆمێک یا بڵێسەیێ بگرین.

ئەمڕۆ لە توانادایە وێنەی (هەوا)مان دەست بکەوێ کە لە بۆشاییەکدا بەرەڵڵا دەکرێ، یا جوولانەوەی ئاو لە بن ڕووبارێکی ڕەواندا.

ئەوەندەش سەیر نییە ئەگەر بێتو لێکچوونێک لە نێوان ئەو

وێنانە و ئاهەنگی هێڵەکانی لێناردۆ دافنیشی و فلّچەوەشێنە تەماتیکیەکانی (تۆبی)دا بدۆزینەوە.

وای لێهاتووە پەیوەندی نێوان هونەر و پەرەسەندنی ژیانی هاوچەرخ ڕوون و ئاشکرایە. میکانیکا کارێکی زۆری کردە سەر مرۆڤی سەدەی بیستەم، ئەم کارتێکردنە هونەریشی گرتەوە. ئیتر وێنەیەکی فۆتۆگرافی کەناری دەریا چیرۆکی جوانی ئاو و هەوامان بۆ ناگێڕێتەوە، ئەوەندە هەیە بوو بە هەوڵێک بۆ گەیشتن بەوەی ڕێبازە تازەکانی هونەری گەیشتبوونێ، لە دەربڕینی جوولانەوە و بەرزی و نزمییەکانی ژیاندا، یا گەیشتن بەوەی ئەو ڕێبازانە نەیان توانی بوو بیگەنێ.

دامەزراوە بیناسازییە نوێییەکانی نێو ڕێبازە هاوچاخەکانی هونەری وای لێهات لاسایی ڕووی کریستاڵ و شێوەکانی سەرپۆشی کۆکا و پیپسی بکاتەوە.

ئەو هەوڵانە گشتی لە ئارەزووی بیناساز و هونەرمەندەوە هەڵقوڵاون بۆ ئەوەی هەر یەکێکیان جێی خۆی لە چەرخی تەکنەلۆژیادا بگرێت.

بەڵام بەبێ تێگەیشتنی فەلسەفەی شێوەی هونەری و یاسایەکانی هاوسەنگبوون لە ژیاندا، لەوانەیە پێ لە تەختەیەکی چرووک بنێین، هیچ ڕێگایەکیش لە پێش هونەرمەنددا نییە، بێجگە لە ڕێگای خۆبەستنەوە بە زانست و پتەوکردنی پەیوەندی بەو جیهانەی تێیدا دەژین، ئەو جیهانەی زانست دەورێکی دیاری تیا دەبینێ.. دەنا سنوورە لەترکزەکەی نێوان ئەو جوولانەوەیەی

ڕووبەڕووی ئاژاوە و شپرزەییمان دەکات و ئەوەی ڕژێم و سیستەمێک دروست دەکات تێک دەتەپێ.

لە فەلسەفەی کلاسیزمدا گیروگرفتێک لە نێوان هونەر و زانستدا نەبوو، تا ئەوەی لەم سەد ساڵەی دواییدا پەرەسەندنی زانستی و پیشەسازی ئەو بازە گەورە گەورانەی هاوێت و وای لێهات گەلێک زانستی نوێ ناوی (هونەر)یان لێ بنرێ. چونکە هونەرمەند بوو بەوەی هەر کەسێ بێت لە بواری ئەزموون و تاقیکردنەوە نوێییەکانی پیشەی خۆی تێڕوانینی نوێی هەبێ.

زانا بە چاوی هونەرمەندەوە دەڕوانێتە ژیان، هونەرمەندیش بەخۆی، دۆزراوەی زاناکان بەکار دێنێ، دەگونجێ پێ لەسەر چەند شتێ دابگرێ کە ترسی ئەوەی لێ دەکرێ ڕۆژێ لە ڕۆژان لە جیهاندا نەمێنێ.

ڕۆژ لە دوای ڕۆژیش ئەو پەڵەیە زیاد دەکا کە هونەرمەند و زانای تیا ڕووبەڕوو دەبنەوە و یەک ناگرنەوە، بەڵام لەسەریانە هەوڵی زیاتر بدەن لە پێناوی پیشاندان و چەسپاندنی ئەوەی هەر یەکیان پێویستی بەوەکەی ترە کە ئەم پێویستییەش دەسبەرداربوونی بۆ نییە.

•

جوولانەوە و شێوە ئۆرگانییەکان و پەیوەندیی بەهونەرەوە

وێنە(111) نمایشێکی وەرزشی

وێنە(112) ڕیزێک ئامێری کشتوکاڵی

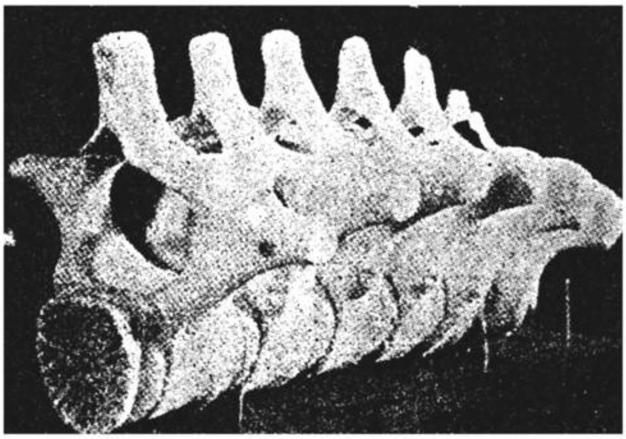

وێنە(113) چەند بڕگەیەکی بڕبڕەی پشت

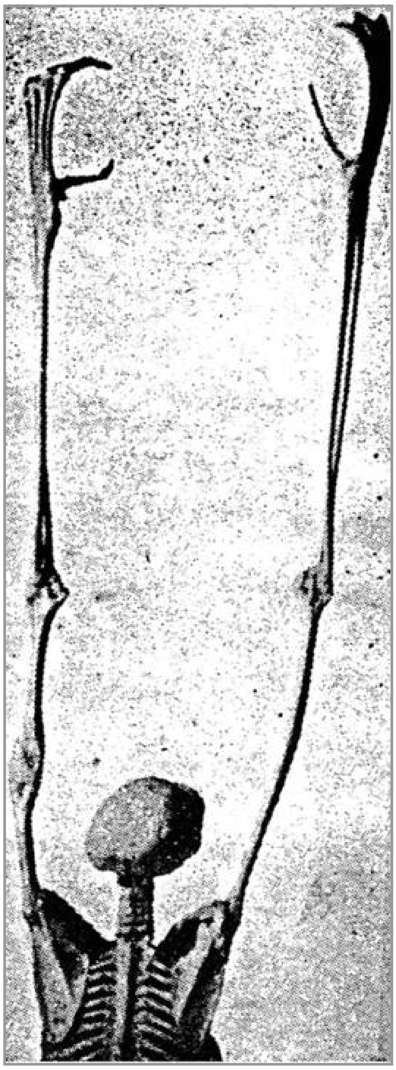

وێنە(114) پەیکەری مەیمونێکی دارەوان

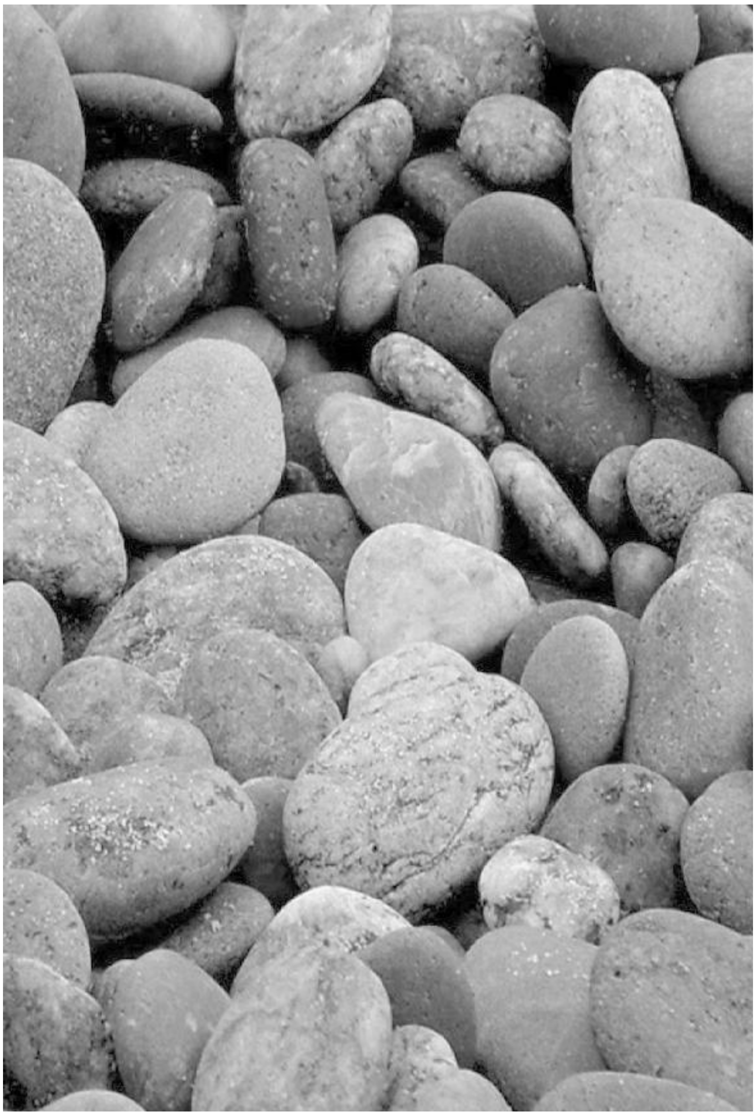

وێنە(115)

جووڵانەوە و شێوە ئۆرگانییەکان و پەیوەندی بەهونەرەوە

کاری داهێنان دەتوانرێ بە جووڵانەوەی ناویەوە بناسرێتەوە. لەبارترین نموونەش، گەردوون خۆیەتی لە جووڵانەوە خڕگرەوە بەردەوامەکەی و ململانێ ئەبەدییە داهێنەرانەکەیدا کە بەهۆی ناکۆکییەکانی ناویەوە تێی دەکەوێ.

گەردوون لە جووڵانەوە ناکەوێ بەبێ جووڵانەوەش نەڕابردوو نە ئاینده دەبێ، نە ئامانج و نە پەرەسەندن، وای لێدێ هەموو شتێ بەبێ مانا دەمێنێتەوە و توانای گۆڕانی نابێ.

دروستکردنی بایۆلۆژی و پەرەسەندنی بەردەوامی و زنجیرەی گۆڕانکارییەکانی، توێکاری و فیزیکی و بنیاتنەریی کە لە بڕان نایەن، ئەمانە هەمووی تەبایی گشتی ژیان و پەیوەندی قەوارەکان بە یەکدییەوە دەستنیشان دەکەن.

گەشەسەندنی هونەر بەردەوامە، ئەمەش سەبارەت بە ئارەزووی لە

ڕادەبەدەری گەیشتن بەو تەباییە کە لە پێکەوە بەستن و تەواوکارییەکی دەگمەندا باڵی بەسەر ڕەگەزەکانی کاری هونەریدا کێشاوە. ئایا ئەو ڕێک و پێکییە هونەرییە بە جووڵانەوەی ژیان بەستراوەتەوە؟ ئاشکرایە کە ئەمە دەبێ، لەگەڵ ئەوەی نەشتوانین بە یاسای دیاریکراو و بڕاوەوە، وێنەی یاسایە ماتماتیکیەکان بسەلمێنین، هونەرمەند ڕێی خۆی دەگرێتەبەر، هەمیشەش بە هەموو هێزییەوە هەوڵ دەدا بیری پەرتی خڕکاتەوە و گڕی پێ بدا، کەسێتی لەناخی خۆیەوە ژەنگ هەڵدێنێ، هەوڵ دەدا هەموو توانا جەستەیی و هەستیی و هۆشیەکانی وەناو بێنێ تا بتوانێ بگاتە سەرەتایەکی ڕاست و ڕەوانی کارە هونەرییەکەی.

ڕوانینە بەردەوامەکانی ڕۆژانەی و ئەو وێنانەی کە لە خەیاڵیدا ڕەنگ دەدەنەوە و بیرو خەیاڵەکانی کە یەک بە دوای یەک لە پێشبڕکێ دان، ئەمانە هەمووی وای لێدەکەن زیندوو بێ و ژیانی تێدا بەردەوام بێ.

هەرچی هاوسەنگ و لاسەنگە.. ئاژاوەو ڕێکی.. مۆسیقا و هەراو هۆریا، هەموو ئەمانە بە ململانێ و ناکۆکیەکانیانەوە پاشخانی پێکهاتنی هەست ئامێز و سایکۆلۆژی هونەرمەند دروست دەکەن، ئەو پاشخانەی هونەرمەندی داهێنەر هەرگیز بە فیرۆی نادا.. کەس هەیە یەکێتی بوون وجووڵانەوە هەمیشەییەکەی ڕەت بکاتەوە؟

ئەو جووڵانەوە ئەزەلییەش کە لەکاری هونەرمەنددا بە جووڵانەوەیەکی دەربڕاو بە ئاواز و ئاهەنگ ڕەنگ دەداتەوە و

بەردەوام لە نوێبوونەوە دایە و چەندی تێشییەوە ڕادەمێنن زیندووە و ژیانی لێ دەچکێ.

هیچ ئاوازێک بێ جوولانەوە نییە، هەر جوولانەوەیەکیش - بۆ ئەوەی بەردەوام بێ- پێویستە ئاوازێکی دیاریکراوی هەبێ..چونکە ئاواز (نەغمە) سیفەتێکی دیاری ژیان و گشت بوونەوەرێکی ئەم جیهانەیە، لە گوێ شەیتانۆکەی نێو دەریاوە بگرە، تا دەگاتە پشتی کیسەڵی ڕاکشاوی سەر لم و باڵی مێشوولەی سەر ڕووەک. بۆ نموونە هێڵە ڕەنگاوڕەنگەکانی سەر گوێ شەیتانۆکەیەک سەرنجمان ڕادەکێشێ و بە (ماتیۆ)ی هونەرمەندمان پەیوەند دەکا.

هەر (یەکە)یەک یا بەشێکی پێکهاتەی بایۆلۆژی گەلێک جار، لە یەک کاتدا خزمەتی مەبەستی هەمەجۆر دەکا.. بۆ نموونە هەر ئێسقانێک بۆ ئەوە پێکهاتووە بەرگەی پاڵەپەستۆی هەمەچەشن بگرێ، بەپێی ئەو شوێنەی لە هەیکەلی گشتی لەشدا گرتوویەتی، تەماشا دەکەی دەبێ بە کۆڵەگەی قورساییەک و لە توانای دایە بجوولێتەوە و خێرا بەهەر لایەکدا بیەوێ بڕوا، لەهەمان کاتدا بۆ ئەوەش پێکهاتووە کە ماسوولکەی هەمەجۆری لەسەردا تۆپەڵ ببن.

بینای بایۆلۆژی بە درێژایی هەزاران ساڵ پێکهاتووە کە بەری پاڵەپەستۆ و کاردانەوەی دەماریی بەردەوام بگرێ.

ئەمانە هۆی بنەڕەتین کە شێوەی ئۆرگانی لەشێوەکانی تر جیا دەکەنەوە. بۆ نموونە لەو ئامێرەی جیادەکاتەوە کە ئادەمیزاد

دروستی دەکا، چونکە ئامێر لە فەرمان وەرگرتنی فەرماندا سنووردار و دیاریکراوە، شێوەی ئۆرگانی هەر بوونەوەرێکی زیندووش لە ئاکامی پەرەسەندنی دوورودرێژ و چوارچێوەی کارکردە ئاڵۆزەکان و چەندین مەرجی دیکەوەیە. هەندێ جار ئەو کردەوانە دووبارە بوونەتەوەو پێکدی چوون، هەندێ جاریش دژ و جیاواز بوون.

شێوەی حاڵی حازری هەر لەشێک یا ئەندامێکی زیندوو بارێکە لە دۆخەکانی هاوسەنگبوون کە لەنێو (کردەی پەرەسەندنێکی) نەمر و بەردەوامدا دەبێ، بە واتا ئەم شێوەیە ئەڵقەیەک لە ئەڵقەکانی پەرەسەندن دەنوێنێ کە ئەڵقەی دیکەیشی لە پێشدا هاتووە و وامان لێدەکا بڵێین لەماوەیەکی درێژدا هی تریشی بەدواوە دێن.. ئەم شێوەیەش بەشێکە هاوسەنگبوونی گشتی بوون، دەردەبڕێ و کاکڵی سیفەتەکانیشی وەرگرتووە بە واتایەکی دی- وەک خودی خۆی- دەربڕی هاوسەنگبوونی قۆناخێکە چەمکی یاسای جوولانەوەی گشتی دەردەبڕێ، بۆ نموونە هەر بەسەیرکردنی پێکهاتەی باڵی مێشوولەیەک دەتوانین هەست بە پێکهاتەیەکی ئاڵۆز بکەین، کە پاش چەند قۆناخێک پێی گەیشتووە، بەڵام نهێنی هاوسەنگبوون و ئاهەنگی ئەم بوونەی تێدایە.

گشت داهێنانەکانی مرۆڤ لە هونەری نیگارکێشاندا بە درێژایی مێژووی بەردرێژییەوە، دوو ڕووکاری لە چەمکدا جیاواز کاریان تێ دەکا:

ڕووکاری یەکەم:

هەوڵ و کۆششی دروستکردنەوەی ئەو شێوە و شتانەیە کە مرۆڤ ناسیونی و خووی پێوەگرتووە. لەم ڕووکارەدا، سەبارەت بە کاری پێکهاتنی بایۆلۆژییەوە هەستێکی ئاشکراو بەجۆش دەبینین، نموونەی ئەمەش نیگارەکانی کابرای دێرینە کە بەسەر دیواری ئەشکەوتانەوە دۆزراوەتەوە. ئەم ڕووکارە بەدرێژایی قۆناخەکانی هونەر بەردەوام بووە، لەهەمان کاتیشدا ڕووکارێکی دیکەی جیاوازیشی لەگەڵدا بووە.

ڕووکاری دووەم:

ئەم ڕووکارەش بریتییە لە هەوڵی دروستکردنی شێوەی ئەندازەیی وەک تەرزە داهێنانێک کە هەستە هۆشییەکانی مرۆڤ دەنگ بدا و ئەو ئاهەنگە پەتییانەی بە بیر بێنێتەوە کە لە ژیاندا هەستیان پێدەکا.

ئەو مەیلە ڕوون بووەوە و یەکەمین هەوڵی (ئەبستراکت)«[19]»یش بەسەرەتای ئەم سەدەیە بەسترایەوە. کە ئەمەش لە مێژبوو وەک شێوەیەکی ئەندازەیی و زەخرەفەئامێز لە هونەری کۆنی گریک و هونەری ئیسلامەتی و نەخش و نیگاری کابرای ڕاوچی و شوانکارە و جووتیاردا هەبوو کە ئامرازەکانی پێ دەنەخشاندن.

بەدەگمەنیش هەڵدەکەوێ هونەرێک هەبێ لەم دوو ڕووکارە بچێتە دەرەوە.

ئەدی ئێستا...!؟.

ئەمڕۆ هاوسەنگبوونێکی دیکەی ئەم دوو ڕووکارە دەبینین، نموونەی وا دۆزراوەتەوە کە دەتوانین لەچوارچێوەی هونەری ئەبستراکتی دابنێین، لەگەڵ ئەوەی جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ هەموو شتێکی ئەندازەیی و میکانیکیدا هەیە، ئەو نموونانە پەیوەندییان بە نموونە بایۆلۆژییەکانی ژیانەوە هەیە، هەروەها ئەو هاوسەنگبوونەش دەگەیەنێ کە بەرەنجامی تێکەڵاوکردنی شێوەی ئەندازەیی و ئۆرگانی ژیانە، ئەمەش گۆتراوە هەمیشەیەکانی زۆر زانای بایۆلۆژیا دەچەسپێنێ کە دەڵێن: شێوەی ئەندازەیی و ئۆرگانیکی یەک لەوەکەی دی پەیدا دەبێ.

* وتمان زۆر جار شێوە ئۆرگانییەکان لە پێکهاتنیاندا ئاواز و ئاهەنگ (بەرزی و نزمی)یان هەیە، بەڵام ئاهەنگ و ئاوازی بەڕاستیان لە جوولانەوەیاندایە، هەروەها لە بەجێهێنانی فەرمانەکانیان و پەیوەندیان بە بەشەکانی تری لەشەوە، بۆیە دەبینین ئێسقانی مەیموونی دارەوان، کە (جیبۆن)ی پێ دەڵێن- ئەو بۆچوونە دەچەسپێنن. دەتوانین ئەوە لێک بکەینەوە کە ئەم ئێسقانانە بۆیە وا پێک هاتوون تا لە هەڵگەڕاندا یارمەتی مەیموونەکە بدەن، دیسان لە ئەنجامی ئەو هەڵگەڕانەیشەوە پێکهاتوون، ئەمەش ئەو قۆناخە یەک بەدوای یەکانەمان بۆ دەستنیشان دەکا کە پەیدا بوون تا ئەو ئێسقانانە پێکهاتوون.. (بڕوانە وێنە 114).

لە وێنەیەکی دیکەدا تەماشا دەکەین شێوەی ئێسقانەکان هێزمان

بەخەیاڵدا دێن، ئەو هێزە لە ئەنجامی پەیوەندی ئەو ئێسقانانەوەیە بەو ماسوولکە بەهێزانەی دەورەی داون.

جا لەو تەبایی و هاوسەنگبوونەوە، کە لە جووڵانەوەی ماسوولکە و ئێسقانەکانەوە پەیدا دەبێ، هەست دەکەین هەر ئێسقانێک بۆ ئەوە هاتووە فەرمانێکی دیاریکراو بەجێ بێنێ.

ئەو ئاوسان و قۆپان و پووکانەوەیەش هەمووی بەڵگەی پێکهاتنی بزێوی ماسوولکە و دەمار و ئەوان گەیەنەرانەیە کە تەواوی فەرمانی ئەندامەکە جێبەجێ دەکەن.

بەدەگمەن هەڵدەکەوێ نەخشە کێشراوەکانی دەستی ئادەمیزاد ببینین لەو شێوانە بچێت کە لە یەک کاتدا لە فەرمانێک زیاتر بەجێ دێنن. نموونەی ئەو دەگمەنانەش کە لە شێوەیدا لاسایی شێوەی ئۆرگانی دەکاتەوە- جیندۆل-ـە ئەو بەلەمەی لە کەنداوەکانی شاری ڤینیسیای ئیتاڵیادا بەکار دێ- (بڕوانە وێنە 116)- شێوەی ئەو بەلەمە لە هێڵەکانیەوە پابەندی هیچ هەیکەلێکی ئەندازەیی نییە، لا تەنیشتێکی لار دەبێتەوە تا لەگەڵ سەنگی کابرای سەری بگونجێ کە هەمیشە بەلای لاتەنیشتەکەی تر لار دەبێتەوە، بۆیە کابرای سەری بەتەواوی لەسەر هێڵی نێوەڕاستدا ناوەستێ، ئەمەش وا دەکا بەلەمەکە لە شێوە ئۆرگانییەکانی ناو پێکهاتە بایۆلۆژییەکانەوە نزیک بێتەوە. ئەم تەرزە هێڵ و زیادیانەش کە نە سنووردار ونە سادە و نە تیژن، ئەمڕۆ دەخرێنە سەر شێوەی دەرەوەی نەخشە پیشەسازییەکان تاکو یارمەتی (ڕوو) بدەن خێراتر تەکان بدا. جا

وێنە(116)
(جیندۆل) لە بەلەمەکانی شاری ڤێنیسیا

لەگەڵ پەرەسەندنی نەخشەی پیشەسازیدا دەبینین ئەم جۆرە زیادیانە وایان لێهاتووە شێوەی ئامێریی پێک بێنن و بیشی سەپێنن، تا ئەو ئامێرە بتوانێ بەرگەی ئەو پاڵەپەستۆیە بگرێ یا بە خێراییەکی ڕەوانەوە دەربپەڕێ و فەرمانەکانی بە ئاسانی جێبەجێ بکا.

بەڵام لە هونەردا، دەبینین لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە تەواو بەسەر ئەوەدا شکایەوە، شێوەی هونەری بەدوای قاڵبی ئامێری و شێوازە ئەندازەییەکان و ڕووی شەشپاڵوە کەڵەکەبووەکان دەکەوێ. ئەمەش ئاشکرا لە نیگارەکانی قوتابخانەی (ئایندەخواز)[20] و (کۆپیزم)[21] و لە پەیکەرەکانی (لیبشس و دیکامب)دا دەبینین، ئەوەندە هەیە کە ئەم شێوە کۆپیزمە بێ گیانانە بوون بە بەشێک لە مێژووی هونەر، وەک ڕووگەیەکی زیندووی هەمیشە لەبرەو، نەمانەوە. ئەو دەستپێشکەریەش بۆ (ئارپ)[22]ی هونەرمەند دەگەڕێتەوە کە توانی هەست بە شێوەی ئۆرگانی بکات و هێز و بایەخیمان پێ ڕابگەیەنێ، تا وای لێهات زۆر لە نەخشە و شێوەکانی ڕێبازی ئەبستراکتی نوێ بۆ ئەو فۆڕمە ئۆرگانیانە بگەڕێنەوە.

کەچی (هێنری مۆر)[23] شتێکی ترمان بۆ بەرجەستە دەکا، ئەو سەنگتراشە ئینگلیزە لە پەیکەرەکانیدا لە تەبیعەتی (چەگڵ) نزیک دەبێتەوە، کە لە تێکەڵاوبوونی لەگەڵ بەردی لەخۆگەورەتر و توندتری نێو ئاوەڕۆی ڕووبارێک کە بە خوڕ شۆڕ دەبێتەوە پێکهاتووە، ئەمەش لە شێوەیدا جیایە لەگەڵ ئێسقانێ کە لە

ئاکامی جوولانەوەیەکی خۆگر و نەشونمایەکی ئۆرگانی پێکهاتووە و پابەندی ئاهەنگێکی چەسپاوە. چەندی (چەگڵە) لە ئەنجامی بەرەنگاربوونەوەیەکی دارِنەوەیە کە دەگونجێ ئەو بەرەنگاربوونەوەیەش بەرێکەوت بووبێ.

زۆربەی شێوە تازەکانی هونەریش لە نێوان شێوەکانی ئێسقان و (چەگڵ)دان.

شێوەیەکی دیکەش هەیە.

گەر ئێسقانێک یا (بەردە چەگڵێک) کەوتە بەر پاڵەپەستۆ و تێکەڵاوبوون وجوولانەوەی ئەو هێزەی پێشبینی بۆکراوە و لە سەختیدا بەهێزتر بوو، هەست بە داوەشان و داخورانێک دەکەین، بەشێوەیەک هەستی بەهێزیی لەگەڵ گونجان و پتەوی ڕووەکەمان ناداتێ.

هەندێ جار پەیکەرەکانی (هێنری مۆر) و (بەربارا هیپۆرس) و هی تر ئەو هەستەمان دەدەنێ، ئەو شێوە داخوراو و هەڵوەریوانە گەلێک جاران هونەرمەندان لە شێوەکانیاندا هەڵیدێنجن بۆ دەربڕینی ئەو فشارەی مرۆڤی سەدەی بیستەم دووچاری دەبێ.

دەبێ لەسەر ئەوە سووربین شێوەی بایۆلۆژی پابەندی ئاواز و ئاهەنگێکە کە زاڵە بەسەری، بەسەر جوولانەوەیدا، چونکە پێکهاتنی بایۆلۆژی زۆرجار لە ئەنجامی هاوسەنگبوونی نێوان ئەو هۆ و هەل و مەرجانەیە کە شتەکەی پێدا تێپەڕیوە تا بە شێوەی گشتی و شێوەی بەشەکانی گەیشتووە، پاشان بەشەکانی

پێکهاتوون و بە دەوری خۆشیان لە ئاکامی بەجێهێنانی فەرمانی هەمەجۆرەوە نەشونمایان کردووە.

دەگونجێ ئەو فەرمانانە دژ بەیەکدی بووبن، بەڵام هەموویان پێکەوە (سەرجەم) هۆگری یەکترن، ئەم جوولە فەرمانانەش لەگەڵ جوولانەوەی گشتی لەشدا پێک بەستراون.

وەک وتیشمان ئا ئەمە شێوەی ئۆرگانی بەدیار دەخا و جوولانەوە و ئاواز و ئاهەنگەکانیشی دیاری دەکا، هەر ئەمەش لە شێوە ئامێرییەکانی جیا دەکاتەوە، کە تەنیا خزمەتی مەبەستێک دەکەن و لە فەرمانێکی دیاریکراو و سنوورداریشەوە بەدەر هیچ فەرمانێکی دی بەجێ نایەنن.

دیسان لەگەڵ شێوەی (چەگڵ)یش لێک دەکرێنەوە، ئەوەی هەستی لەنگەرگیری بارستەمان وەبەردێنێ لەگەڵ ئەو هێزەی پێشیەوە دیارە.

ئەو ئەنجامەی لەمەشدا دەیگەینێ ئەوەیە؛ پێکهاتنی شێوە بە سێ هۆیان بەستراوەتەوە:

یەکەم: هۆیەکانی داماڵین، یا جوولانەوەی جێژیانی دەوروبەر یا جوولانەوەی دەرەکی.

دووەم: هۆیەکانی فەرمانیی و نەشونمای پێکهاتن، یا جوولانەوەی ناوەکی.

سێیەم: دروستکردن و نەخشەکێشانی هونەری یان هارمۆنی و گونجان و یەکبوون بۆ ئاهەنگی جوولانەوەی هەردوو جۆرەکەی پێشوو.

ئەم بەشانە، وەک پەیوەستی مرۆڤ بە ژیان یەک بەوەکەی دی بەستراوەتەوە، ئێمەش وەک تاکەکەس کار دەکەین... جا بۆ ئەوەی ڕاستیمان لێ ون نەبێ نابێ تەنیا بە بینینی ئەو بەشەی کاری تێدا دەکەین بوەستین و لەو سنوورە تێنەپەڕین، بەڵکو دەبێ بە دەوریدا بگەڕێین و سنوورەکانی ببەزێنین و ئەو بەشە بەگشت و بە بوون ببەستینەوە و جوولانەوە و دینامیکیەتی تەواوی گەردوونی تێدا ببینین، بەم جۆرە زانیارییە مرۆڤایەتییەکانمان دابین دەبن بەوەی حەقیقەت لە ناخی شتەکە خۆی دایە، قسەکەی (هیگڵ)یش دەسەلمێ بەوەی "حەقیقەت خڕگرتنەوەیە".

●

جووڵانەوەی بایۆلۆژی و کاری هونەری

وێنە(117) پێکهاتەی گەڵا

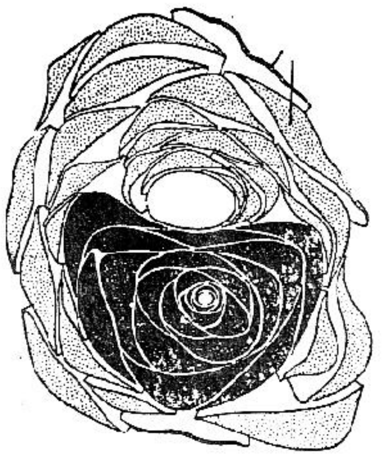

وێنە(118)
ناوکی سەرکە زونبووقەیەک

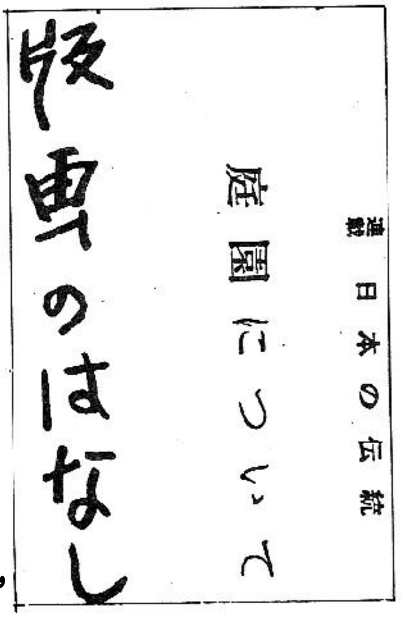

وێنە(119) نووسینی چینی و ژاپۆنی

وێنە(120) پەنجەرەیەک بە شێوەی ڕکۆکۆ

جووڵانەوەی بایۆلۆژی و کاری هونەری

منداڵ یا هونەرمەند دەست دەداتە قەڵەم وێنە بکێشێ، ئەمە جووڵانەوەیەکی خوازەکییە. ئادەمیزاد هەناسە دەدا، ئەمە جووڵانەوەیەکی نەخوازەکییە، کە هەستی بە مەترسییەک کرد دەستی کێل دەکاتەوە و بەرگری لەخۆی دەکا، ئەمەیان جووڵانەوەیەکە خوازەکی و نەخوازەکی تێیدا هاوبەشن.

جووڵانەوەی خوازەکی هەیە، هی ناخوازەکیش هەیە، جووڵانەوەش هەیە لە یەک کاتدا خوازەکی و نەخوازەکییە. لەشی بوونەوەری زیندوو لە جووڵانەوەیەکی هەمیشەیی دایە. شانە لە جووڵانەوەیەکی هەمیشەیی دایە، پرۆتۆپلازمیش هەروا، لە جووڵانەوەیەکی هەمیشەیی دایە، هەموو شانەیەک مەڵبەندێکی جووڵانەوەیی تێدایە،بۆیە شانە دابەش دەبێ و زاوزێ دەکا، لە پێناوی خۆراکدا دەجووڵێتەوە، هەندێ جار بە دەوری خۆراکەوەیەو هەندێ جاریش خۆراکی لەبەر دەڕوا، لەگەڵ نابووتیشیدا هەموو نیشانەو پێکهاتەی ژیان و بوونەوەری زیندووی تێدایە لە هەڵمژین و دەردان و زاوزێوە.

جوولانەوەی خوێن و شلەش لەلەشی ئادەمیزاددا جوولانەوەیەکی هەمیشەییە، کە ئەمەش لە ئەنجامی پێویستییە بایۆلۆژییەکانییەوەیە.

ئەو شانانەی لەشی ئادەمیزاد پێک دێنن ناخرۆشێن، کەچی ئادەمیزاد خۆی دەخرۆشێ و وێنە دەکێشێ، خرۆشینەکان یەکسان دەبن، بەڵام ئەوەی لای هەرکەسێ گرنگ بێ، توانای دەربڕینە، ئامرازێکی تیژ بە ڕوویەک دادێنێ بۆ ئەوەی جوولانەوە دەربڕێ. ئەوەی لای منداڵەکە گرنگ بێ دەربڕینێکی ئامێریانەیە، هەست کردنیەتی بەشێوەو بۆشایی و جوولانەوە. ڕەگ و ڕیشەی ئەم هەستەشی بۆ سەرەتای منداڵی دەگەڕێتەوە چونکە هەر لەسەرەتای ژیانییەوە، هەمیشە لە کۆشش دایە بگاتە ئەوەی بەهەستی بۆشایی دەوروبەری دەربڕێ و لەناویدا بجوولێتەوە و بەدەست و پێ ویی ڕابێ، ئەو بۆشاییە بە چەشنێک تێکەڵ بکا وەک بڵێی بەرەنگاری قەوارەیەکی نەدیو دەبێتەوە، جا لەو ساتەی قەڵەم لەدەست دەگرێ، لەو ساتەدا حەز دەکا خودی خۆی دەربڕێ، هەروەها ئەو بۆشاییەش کە دەیەوێ نابووتی بکا.

ئەو دەیەوێ بەسەر بۆشاییدا زاڵ بێ، سەرکەوێ بەسەریا، لە جوولانەوەو هەراو هۆریای هەڵکێشێ. ئەو ڕنراوو هێڵانەی پەیدایان دەکا چی دەگەیەنن؟ ئەوە زمانێکی تایبەتە بەخۆی، شتێک لەسەر کاغەزەکەدا دەڕوا، یا بەواتایەکی دی شتێک منالّەکە پالّی پێوە دەنێ، شتێک پێیەوە هەست بەخۆی و بە بوونی خۆی دەکا، هێڵەکان لە پێشیدا دەجوولێنەوە، ئەویش خۆزگە دەخوازێ قاچە باریکەلەکانی بیانتوانیبایە لە جێی ئەو

هێلانە بوونایەو ئەو فەرمانانەیان بەجێ بهێنابووایە، بەم چەشنە ئەم هێلانە بە گوێرەی منداڵەکە دەبنە ئاوازی ژیان، بە گوێرەی هونەرمەندیش هەر بەو جۆرە، دەبینین منداڵان لەهەست بەژیان کردندا پڕ دەبن، هێڵ و بازنەی بە پێچ و لوول دەکێشن تا لاپەڕەکەی پێ تەنگ ببێتەوە، زۆربەی منداڵان لە حەز و ئارەزوویاندا- بەدەستێک دڵیان ئاو ناخواتەوە، بۆیە لە پەلەپەلیان بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی هەردوو دەستیان دەخەنە کار، هەندێک جار لەگەڵ ئەو بازنانەدا شێوەی دیکە سەر هەڵدەدەن، ئەو شێوانەش بریتین لە دووبارەبوونەوەی هێڵەکان لە خوارەوە بۆ سەرەوەو لە سەرەوە بۆ خوارەوە.

لە بەرامبەر ئەم شێوانەشدا هەست دەکەین قەڵەمی دەستی منداڵەکە بە ستوونی دەبزوێ، ئەو دووبارەبوونەوانەش ئمە ئمی منداڵەکەمان بەبیر دێنێتەوە، مم...م.مم. ئمە- مچە.. چ..م.. یا ئەو قسە پەڕاندنەمان بۆ دەچەسپێنێ، کە ئەمەش بە دەوری خۆی سەرەتای کۆششیەتی بۆ ڕێکخستنی دەنگەکان کە ئەو بڕگانەی لێ پەیدا دەبێ، بەمجۆرە ئارەزووی دەربڕینی ئاهەنگ یا جووڵانەوەی ناوی یا ئاهەنگێکی بە بزاڤ لای منداڵەکە سەرهەڵدەدەن.

دوای دووبارەکردنەوەی ئەو هێڵ و بازنانەش سەیر دەکەین زیاتر ئاهەنگ و هێڵ دێنەبەر شێوەکان، تا دەگاتە ئەوەی هێڵە خوار و خێچ و شکاوەکان دەدۆزێتەوە، ئیتر کەیفی خۆشتر دەبێ، چونکە ئەو هێلانە بە چەشنێک لەگەڵ هەستیدا یەکدەگرنەوە بە تەنێکی بە بزاڤ دەچن، ئەمەش تەنیا گوڕپێدانێکە، دەستی منالەکە

بەسەر کاغەزدا دەڕوا، وەک ئەوەی باڵندەش لە ئاسماندا دەفڕێ، یا ماسی مەلە لە ئاودا دەکا.

هونەرمەندیش گەورە دەبێ و لە زۆر کۆت و پەیوەند ڕزگاری دەبێ کە بە حوکمی سەنعەتکاری و ململانێی دژی قاوخان بەسەری سەپاوە، جارێکی دی دەبێتەوە منداڵ و بەسەربەستی تاو دەدا و بە ئازادی دەردەبڕێ و دڵخۆش بوونی بە ژیان دەگاتە ئەوپەڕی، ئەمەش هەمان ئەو ئەلف وبێیەی جارانیەتی..

سێ شتی بنەڕەتی توانای داهێنان لای منداڵ، دوابەدوای ئەویش لای هونەرمەند دەستنیشان دەکەن:

1- هەستکردنی بە بۆشایی بێ پایان، وەک ئاسمان کە دەکرێ ئەستێرەیەکی تێدا بسووڕێتەوە یا مەلێکی تیا بفرێ.

2- هەستکردن بە هێڵی درێژی و پانی کە تێکدەپەڕن و یەکتر دەبڕن، بەم یەکتر بڕینەشیان هاوسەنگ بوونێک پەیدا دەکەن، ئەم هاوسەنگ بوونەش لەخۆیدا سەرکەوتنە بەسەر تیۆری (قورسایی).

3- ئەو هێڵەی گوڕ دەدا و پێچاوپێچ و لوولەیی لە دەوری خۆی دەئاڵێ، وەک سەماکەرێک، سەما دەکا، یا پەپوولەیەک دەخولێتەوە، گەلێک جارانیش هەر بەمانە واتای کارێک پێکەوە دەلکێنن.

خەڵکی سەرسام دەبن کە لە منداڵێک بپرسن ئەو هێڵانەی دەیانکێشێ چین؟ ئەویش وەڵام دەداتەوە "ئەوەماڵە" یا " ئەوە

مراوییه" یاخود سەیری ئەو بازنەیە دەکا کە کێشاویەتی دەڵێ:
"ئەوە بابەیە".

جا چونکە منداڵ هۆشی بۆ هۆیەکی ماقووڵ ناچێ کە پاڵی پێوە دەنێ ئەو هێڵ و وێنانە بکێشێ، بۆیە هەمیشە دەیەوێ چەمک و مانایەک بۆ هەر شتێکی وێنەی دەکێشێ بدۆزێتەوە.

مرۆڤیش بەدەوری خۆی هۆشی بۆ هۆیەکی ماقووڵ ناچێ کە پاڵی پێوە دەنێ هونەری خۆش بوێ، بۆیە هەمیشە دەیەوێ مانا و هەنجەتی بۆ بدۆزێتەوە.

چاو دەبینێ، دەستیش هەست پێ دەکا.. بینین و سوانیش یەکەمین هەستی دۆزینەوەی ژیانن.

کە دەست توانای ئەوەی دەبێ لەگەڵ سەرجەمی دەمارەکاندا بێتەوە، ئەوە دەردەکەوێ کە قورسایی شتەکە تا چ ڕادەیەکە، کە دەستیش توانای هەڵگرتنی شتێکی دەبێ، قورساییەکەی بە کۆ ئەندامی دەمارییەوە دیاری دەکا کە قاچیش توانای ئەوەی دەبێ قورسایی لەش لە بۆشاییدا بێڵێتەوە. تەنیا لەم ساتەدا پێوەرە چەسپاوەکانی کۆئەندامی هەست لەلای ئادەمیزادەوە پێک دێن، ئەو دەمە ئادەمیزاد دەتوانێ جوولانەوەی هێڵێکی خوارو خێچ (زیکزاک)ی نێو بۆشاییەک و جوولانەوەی چاڵمەی سەعات پێک ببەستێتەوە ئەوە ئەگەر هێڵەکە لەگەڵ جوولانەوەی چاڵمەکەدا هاوکات بن. هەمان جوانیش لەلای هەردووکیاندا دەبەخشێ، منداڵ و هونەرمەند پابەندی دڵەکوتە و خوێن و هەناسەدانیشن.

وەکو وتمان منداڵ هێڵی خواروخێچ لەسەر کاغەزدا دەکێشێ، ئەمەش وەک پیاسەیەکە بۆی بە ناو بۆشاییدا، کە بازنەیەکیش دروست دەکا و دوو هێڵی ستوونیشی لەژێردا دەکێشێ، ئینجا هێڵێکی ئاسۆییش بەناو بازنەکە تێدەپەڕێنێ، ئەوە لە ڕاستیدا دەیەوێ ڕووکارەکانی جوولانەوە بخولقێنێ، لەگەڵ ئەوەش لێی بپرسین دەڵێ (ئەوە بابەیە)، بەڵام ئەوە ئاقڵی بە ئەبستراکت و بێ پایان ناشکێ، بۆیە دەیەوێ بە هەرچی دیار و پێش چاوو بە قەوارەی ببەستێتەوە.

بەم جۆرە مرۆڤ هەمیشە دەیەوێ وێنە ئەبستراکتەکان بە بەرجەستەکان ببەستێتەوە. بازنە و هێڵی بە بۆشاییەوە هەڵواسراو، بە گوێرەی منداڵ و هونەرمەند، سەرکەوتنێکی ڕاستەقینەیە بەسەر قورسایی ئەو شتانەی هەستیان پێدەکا. دەستی منداڵ یا هی هونەرمەند، هێڵی ڕووەو ژوور یا سەرەو خوار دەکێشێ کە لە جوولانەوەیدا لە ژێر ڕکێفی هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوەدایە.

منداڵ بێ یا هونەرمەند، بە هێڵەکانی سەر کاغەز باز دەدا یا ئەوەتا لەگەڵ هەناسەدانییەوە دەفڕێ، وەک سەماکەرێک کە بەرەو ئاسمان خۆی هەڵدەدا.

کەواتە ئەوەی وەکو بەهایەکی بێ پایان سەرنجمان ڕادەکێشێ، ئەوە لە ڕاستیدا منداڵەکە خۆیەتی یان هونەرمەندەکەیە، ئازادی و زیندوویی و سەرکەشیەتی، وەلێ پاشان سامانێکی هونەریمان لەم شێوانەدا دەست دەکەوێ کە هەمیشە لە تێگەیشتنی نهێنی

دەوڵەمەندی و جوانییەکەیدا دەستەوەستانین.

هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوە لەگەڵ جەمسەری ئاوازی هێڵەکاندا جووت دەبن، کە منداڵ یا هونەرمەند دەیەوێ هێڵێک بەرەو باڵا ببا، ئەوا ئەو بەرزییە لەگەڵ تەواوبوونی هەناسەوەرگرتندا تەواودەبێ، بە پێچەوانەیش کە ویستی هێڵێک سەرەوخوار بباتەوە، ئەوا قوڵاییەکە لەگەڵ تەواوبوونی هەناسەدانەوە تەواو دەبێ، کە بشیەوێ هێڵەکە درێژ ببێتەوە، ئەوە پێویستە پەلە بکا، تاکو پابەندی مەودایە کاتییەکەی هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوەی بکا، ئەگەر بیەوێ لەگوڕ و لە جۆشی و زیندوویی هێڵەکان بپارێزێ. دەنا هێڵەکەی لەگەڵدا خاو دەبێتەوە و زیندووییەتی تیا نامێنێ و تەوژم و گوڕی خۆی لە دەست دەدا.

لەشی هونەرمەند یا منداڵ هەناسە دەدا و دەژی. هەست بە دەوروبەرکردنیشی، لە ڕەقی و خاوی شتەکان، هەروەها لە قورسایی و سووکییاندا..تاد، هەموو ئەمانە دەبن بە چوارچێوەیەکی بەهێزی داهێنانە هونەرییەکانی.

•

ئاهەنگ و هاوسەنگبوون
لە جوولانەوەدا

وېټنه(121) ململانې

وێنە(122) ململانێ لە نێوان دوو یاریزاندا.

وێنە(123) تەن لە کاتی بەربوونەوەدا هاوسەنگ دەبێ

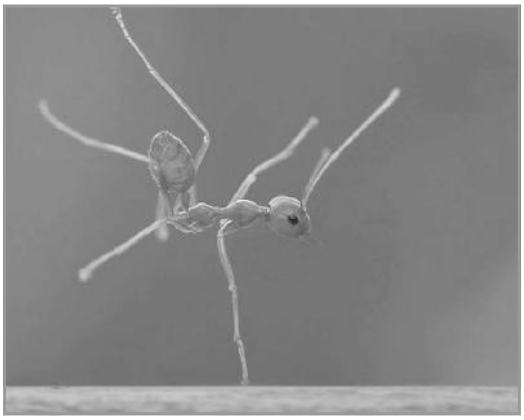

وێنە(124)
هاوسەنگبوونی
مێشوولە لە
سەمادا

وێنە(125) ململانێی
نێوان دوو مێشوولە.

وێنە(126)
گرژبوون و خاوبوونەوە

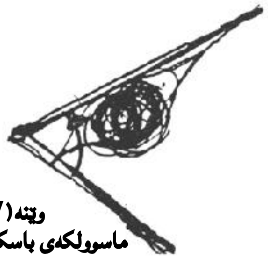

وێنە(127)
ماسوولکەی باسک لە گرژبوونەوەدا

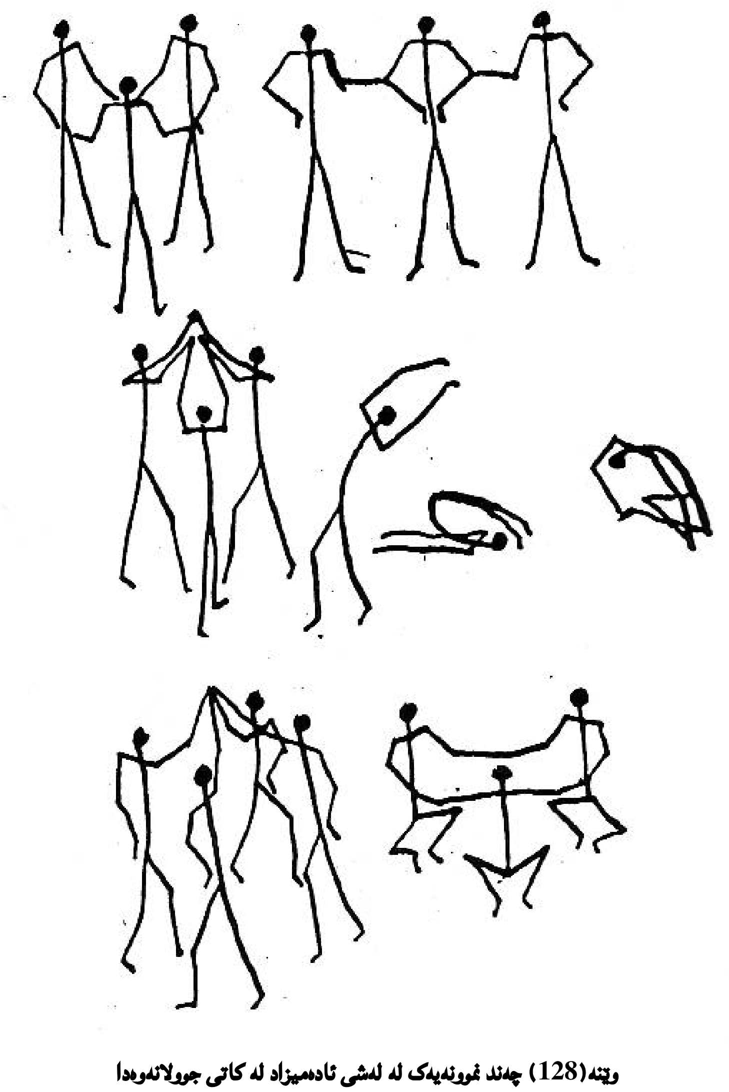

وێنە(128) چەند نموونەیەک لە لەشی ئادەمیزاد لە کاتی جوولانەوەدا

ئاهەنگ و هاوسەنگبوون لە جوولانەوەدا

شەو و ڕۆژ و یەک بەدوای یەک هاتنی کژەکان و پەیوەندی ئەستێرەکەی ئێمە- زەوی- بە ئەستێرەکانی دیکەوە ئاهەنگی ژیان دیاری دەکەن..

خولانەوەی مانگ بەدەوری زەوی و هی زەوی بە دەوری خۆر و کێشی زەوی، ئەمانە هەمووی ئاهەنگی گشتین و گشت بەکەرت و کەرتیش بە گشت دەبەستنەوە.

ئەم یاسا گەردوونیانەی سرووشت و یاسا بایۆلۆژییەکانی ئادەمیزادیش، تەنانەت ڕادەی قەبارەی کێش و درێژی پەیوەندی ئادەمیزاد بە قەبارەی بوونەوەر و ڕووەکی دەوروبەری دیاری دەکەن.

ئـا ئـەمـەيـە جـوولانـەوەی نـەوەسـتـاوی ژيـان کـە بـە دەوری خۆی، ئەويش بزاڤی ئادەمـيزاد ديـاری دەکـا، چۆن بـە شـەو ڕادەکشێ بـە ڕۆژيش لە کۆششی ژياندايە، کاتێ دەچێتە نێو خۆشييەوە ياخود ڕادەپەڕێ و ڕێ دەکا.

ئەمە بزاڤێکە جوولانەوەی ئادەميزاد دياری دەکا و دەيخاتە ژێر ڕکێفی ياساکانی هاوسەنگبوون و ڕەخسينەوە.

تەنی ئادەمـيزاد دەجوولێتەوە، هەرچەندی جوولانەوەی پابەندی هەناسەوەرگرتن و هەناسەدانەوە بێ، ئەوەندە جوولانەوەی نەرم و ئاهەنگاوی دەبێ.

ئێسـقـان بۆ لـەش دەبێتە کۆڵـەگە و سيـسـتـەمێکی گشـتـيشی پێ دەدا، بەتايبەتيش لەکاتی جوولانەوەدا. ماسوولکەکانی فەرمانی بـە بزاڤـيـان هەيـە و لـەکـاتی جـوولانـەوەدا، بۆ بـەجێـهـێـنـانی ئەو فەرمانانە پاڵ پێک دەدەن، ماسوولکەيەک دەچێتەوە پاڵ يەک و وێک دێـتـەوە، ئـەوی دی لـە بـاڵ يـەک دەچێ و درێژ دەبێـتـەوە. ئێسـقـانـەکـان بە چەشنێک پێک هـاتـوون کـە هـەر ئێسـکێک دەتوانێ لەبەجێهێنانی فەرمانەکاندا ياريدەی ئەوەکەی تر بدا.

دڵ لێـدەدا، ئـەوە ڕەگـەزێـکی پێـشـڤـەبڕە، خـوێـن دەبـزوێ بـەڵام ڕەگـەزێـکی پـاشـڤـەبڕە. سـيـيـەکـان خـوێن وەردەگـرن و دوای پاڵاوتـنـيـشی هاوبەشی لە ناردنـيـدا دەکەن. ئەمە کۆڵـەگەيەکی نێوەڕاسـتـەيە، خوێن دەبزوێ و جارێکی تـر بۆ دڵ دەگـەڕێتەوە، جارێکی دی بۆ پنتی دەستپێکردن دەگەڕێتەوە.

ئاهەنگ لە سادەترین شێوەیدا، وێنەی لێدانی دڵ جوولانەوەیەکی ڕێکوپێکە، جوولانەوەیەکە بە یاسایەکی چەسپاوەوە دەور دراوە، هەر جوولانەوەیەکیش یاسایەکی چەسپاو دەورەی نەدا، لە ئاژاوە تێناپەڕێ.

دەربڕین دەبێ جوولانەوەیەکی لەگەڵدابێ، جوولانەوە سەرەتای مۆسیقایە، هونەریش لەسەر پەیوەندی جوولانەوە و سرەوتندا دەوەستێ. ئاهەنگی دەنگ و شێوەکاریش پێویستە لە ژێر ڕکێفی تەواوکارییەکی ماتماتیکی و ئەندازەییدا بێ. لەشی ئادەمیزاد لە جوولانەوەیدا ئاهەنگێکی ئەندازەیی و ماتماتیکی هەیە.

ئەگەر لە بێ گرێیی و ئاسانی جوولانەوەی دەستی ئەکتەرێک یا قاچی سەماکەرێک ڕامێنین، دەردەکەوێ کە ئەگەر ئەو چەشنە بزاڤانە پابەندی ماوەی کاتداری هەناسەوەرگرتن و هەناسە دانەوە نەبن، ئەوە نە ئاسان دەبێ و نە ئاهەنگی تیا دەبێ.

جوولانەوە لە لەشی ئادەمیزاددا لەسەر هاوسەنگبووندا دەوەستێ. هەر جوولانەوەیەک کۆمەڵێک ماسوولکەی لە دۆخی گرژبوون و کۆمەڵێکی دیکەی لە دۆخی خاوبوونەوەدا پێ دەوێ، بۆ ئەوەی هاوکێش بن و هاوسەنگی بە جوولانەوەکە بدەن.

یاساکانی ئاهەنگ و هاوسەنگبوونی نێو جوولانەوەی لەشی ئادەمیزاد، لە سرووشتدا و لەکاری هونەریشدا ڕەنگ دەدەنەوە.

•

جوولانەوە و
قوتابخانە هونەرییە هاوچەرخەکان

وێنە(129) ئاهەنگی سەر ڕووی لم

وێنە(130) دیکۆری ناوەوەی ساختمانێک

وێنە(131) ئاهەنگی ستوونی و ئاسۆیی

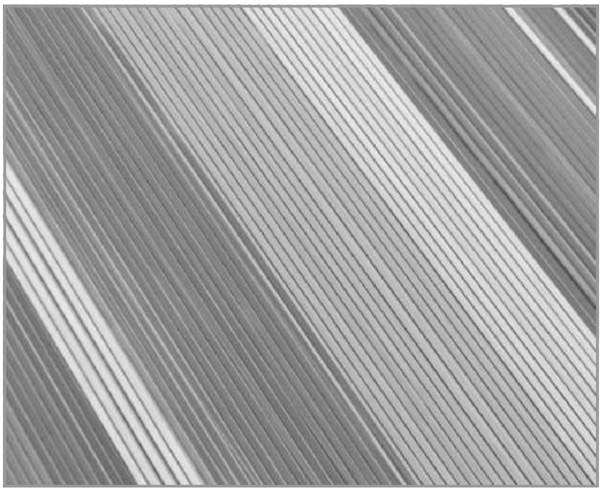

وێنە(132) تابلۆیەکی ئەبستراکتی

جوولانەوە و قوتابخانە هونەرییە هاوچەرخەکان

هەموو شتێک دەجوولێتەوە، هەموو شتێک دەگۆڕێ، هەموو شتێک نوێ دەبێتەوە، بوونەوەری زیندوو لەسەر بارودۆخێکدا نامێنێتەوە.

ئەسپ لە غارغارێندا چوار پەلی نییە، بیستی هەیە. ئایین سرووشی بە هونەرمەندانی سەردەمەکانی پێشوو داوە، ئەو کاتەی هەوای بیروباوەڕ لە کەللەی دابوون، هەناسەیان تیا هەڵدەکێشا. وەکی دی هونەرمەندی سەدەی بیستەم خۆی لە بەرامبەر هۆیەکی دیکەدا دیتەوە کە سرووشی لێ وەربگرێ.. ئامێر، چەمک و کاکڵی سەدەی بیستەم، هیچ شتێ لە پۆڵا جوانتر نییە کە جوولانەوەی لێ هەڵدەقوڵێ و بە جۆرێک دەردەپەڕێ لێک لێکانێ لەگەڵ ڕەشەبادا دەکا.

بەلای هونەرمەندی ئایندەخوازەوە، بوونی ڕاستەقینەی هەر فۆرمێک جوولانەوەیە، لەسەرەتای سەدەی بیستەمیشەوە داهێنانی تازە هاتە نێو ژیانی ئادەمیزادەوە ئەم هاتنەناوەش ڕواڵەتی نوێی لەگەڵدا هات کە جوولانەوە بوو، بەمەش هەموو ڕواڵەتەکانی دی پاشەکشەیان بۆ دەرکەوتنی جوولانەوە کرد بەوەی یاسایەکی بەروەڕووی ژیان و ماددەیە.

بە پێشەوایەتی (ڕۆسیلۆ) و (مارینتی) و (بۆکینی) و (سیفرینی) یەوە ئایندەخوازی پەیدا بوو.

(فیلیۆ تۆماس مارینتی) شاعیری ئیتاڵی (کە ساڵی 1876 لە ئەسکەندەریە هاتۆتە دونیاوە)، نەک هەر تەنیا دامەزرێنەری ئەو ڕێبازەیە، بەڵکو هێزی بزوێنەری گرووپەکە هەمووی بوو. چوست و چالاکی و لە گوڕ و لە جۆشی و بڕوای ئەو شاعیرە بوون بەهۆی ئەوەی ئەو ڕێبازە لایەنگیری بۆ پەیدا بێن و بڵاوببێتەوە.

ڕێبازی ئایندەخوازی، تا پاش جەنگی یەکەمی جیهانیش هەر بەردەوام بوو، لەسەرەتای شۆڕشی بەڵشەفیشدا هونەرمەندانی ڕووس لایەنگیری بوون، ئەو دەمە هونەری ڕەسمی میری لە ژێر دەسەڵاتی ئاژاوەچییەکاندا بوو، سەردەمی فەرمانڕەوایی (ترۆتسکی) کە بڕوای بە پێشکەوتنی هونەری هەبوو..

ئەوانەی بانگی ئایندەخوازیان لە ڕووسیادا ڕاهێشت مایکۆفسکی شاعیر و هونەرمەندی دەرهێنەر مایەرهۆڵد و نیگارکێشان، تاتالین و ماڵفیچ و ماکۆلۆڤ و چەندانی تر بوون.

ئەو ڕێبازە کە بەوە لە ڕێبازەکانی دی جیا دەکرایەوە پشت بە جوولانەوە دەبەستێ و سووره لەسەری، هاوسێ لەگەڵ ڕێبازی سوریالیزم و کۆپیزم و دادائیزمدا ڕۆییبوە. هەندێ جار زۆری نەدەما ئەو ڕێبازانە یەک بگرنەوە، بەوەی لای هەندێ هونەرمەند قەوارەیەکی یەکخراو بوون.

ئەو ڕێبازانە لەوە دەرنەچووبوون کە لە داب و نەریتەکانەوە یاخی بوون و ئامانج و داوایان چەشنێکی تازەی ڕۆمانتیکی نوێ بوو، کە ڕۆمانتیکی باوی ئەوسا و گۆشەگیری تورِ بدا، بەمەش جۆره شاعیریەتێکی دێتەبەر کە لەگەڵ جوولانەوە و نوێ بوونەوەدا بێتەوە، ئەگەر ئەو نوێ بوونەوەیە ئامێریەتێکی لە ڕادەبەدەریشی بەخۆوە گرتبێ.

مارینتی ئەوەی ڕاگەیاند کە جوولانەوە و خێرایی بە خوداوەندی خۆی دەزانێ و لەو بڕوایەدا بوو تۆپێکی نوێیە و جوانی لێ هەڵدەقوڵێ، وەکو ئەوەی ئاشکرای بکا کە (ترومبێلێکی پێشبڕکێ زۆر لەسەرکەوتنی سامۆسراک)ـەوە جوانترە، دیسان ئەوەشی ڕاگەیاند کە (کات و شوێن لە دوێنێوە مردوون و ئێمە ئەمڕۆکە لە موتلەقدا دەژین).

ئاشکرابوو ئایندەخوازی - وەک بزووتنەوەیەکی هونەری- لەوە قووڵتر بوو کە تەنیا یاخیبوونێک بێ دژی سرەوتنی شێوە و بارستە، لەوەش زیاتر بوو کە دیاردەیەکی سرووشتی هونەر بێت و گیانی سەردەم دەربڕێ.

ئایندەخوازیی هونەری بە ژیانی سەردەم بەستەوەو چووە ناو

زۆربەی ڕێبازەکان، تا بە تەواوی لەگەڵ ڕێبازی (ئەبستراکت)دا یەکیان گرتەوە، بەوە ڕێبازەکانی دی وەک کۆپیزمی بوارد و سنووری بەزاندن.

ژیان وزەیەکی لە جوولە نەکەوتووە، ئایندەخواز و ئەبستراک ویستەکانیش کێشەی هونەریان بە گیروگرفتەکانی ئایدیای سەردەم بەستەوە. ئەم پەیوەندییە توندوبەندەش وای لێکرد ببێت بە مەڵبەندی گوڕانی هەموو ڕێبازە هونەرییە هاوچەرخەکان، وەکو ئەدەب و ئاکشن و کینتێکس و ئەبتێکس.

ئێستاشی لەگەڵدابێ، لەهەر کوێیەک جوولانەوە ببێ بەو ڕەگەزەی گوڕانی هونەر لە پنتێکەوە بۆ پنتێکی تر دیاری دەکا، ئەوا کاریگەری ئایندەخوازی لەگەڵ پەرەسەندنی بەردەوامی هونەر دایە.

•

جوولانەوە
وەک دەروازەیەک
بۆ تێگەیشتنی کاری هونەری

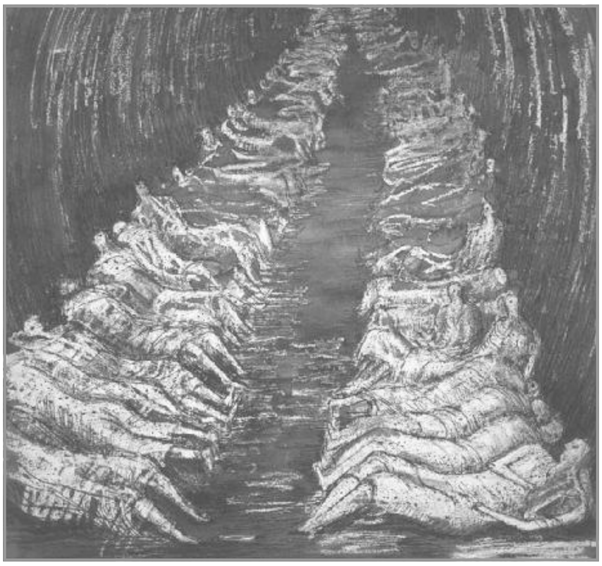

وێنە(133) تابلۆیەکی هونەرمەندی سەنگتراش هێنری مۆر

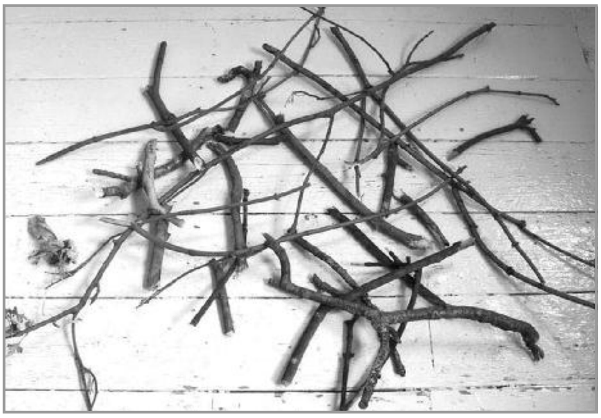

وێنە(134) چەند دارێکی وشکەوەبوو

وێنە(135)
وێنەیەکی دەسکردی هونەرمەند (ئارپ)

وێنە(136)
هونەرمەند (ئادەم)

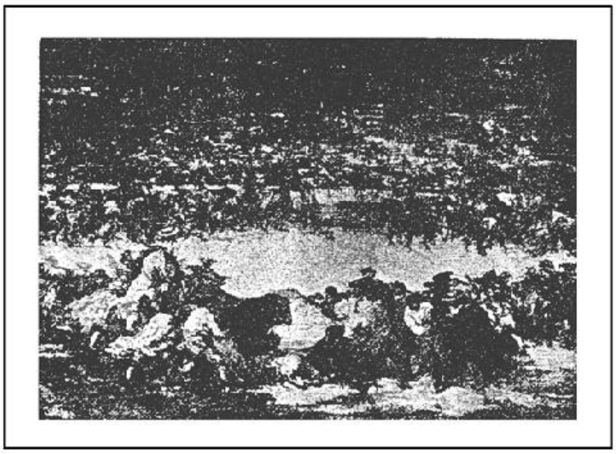

وێنە(137)
تابلۆیەکی هونەرمەند - گۆیا -

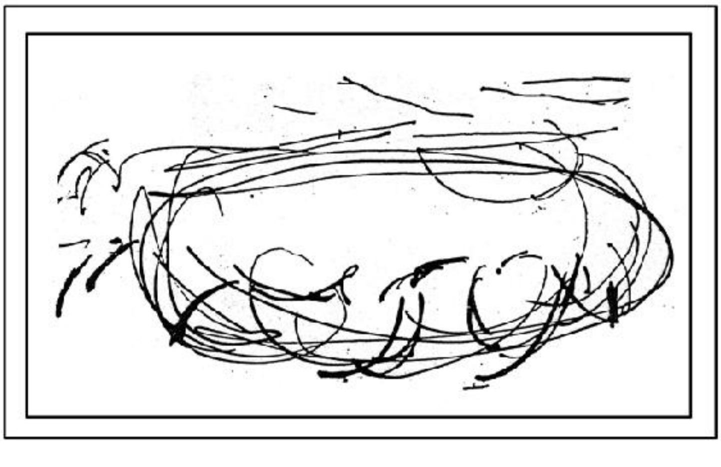

وێنە(138)
قەڵەمکێشێک کە جوولانەوەی تابلۆکەی سەرەوە دەردەخا

وێنە(139)
تابلۆیەکی هونەرمەند - جیری کۆل -

وێنە(140)
قەڵەمکێشی هەمان تابلۆی سەرەوە کە جووڵانەوەی تیا دەردەکەوێ

جوولانەوە
وەک دەروازەیەک
بۆ تێگەیشتنی کاری هونەری

پەڵەیەکی سپیمان لەسەرەوەی وێنەیەکدا بۆ دەردەکەوێ وەک بڵێی هەنگاو دەنێ لە چوارچێوەی تابلۆیەکەدا بێتە دەرێ و ڕووبەڕووی خوارەوەی وێنە ڕەشە تۆخەکە دەبێتەوە.

پەڵە سپی و ڕەشەکان بەیەکدا دەچن و بەهۆی جوولانەوەشیان هێڵی دەرەوەی شێوەکان دیاری دەکەن.

بۆ شیکردنەوەی کاری هونەری پێویستە کارەکە لەو توخم و ڕەگەزانە ڕووت بکرێتەوە کە دایان پۆشیوە، ئێمە کە سەیری وێنەیەک دەکەین هەوڵ دەدەین گشت شارەزایی و ئەزموونە بینەوەرییەکانمان بەکار بێنین. بۆ نموونە چیرۆکێک کە هونەرمەند سرووشی لێ وەرگرتووە و دەری بڕیوە، هەروەها ئەو نیشانە و هێمایانەی بابەتێکی وەبەرهێناوەو ئەو وردەکارییانەی وەستایی

پیشان دەدەن ئەوە دەسەلمێنن کە دەستی بەسەر کارەکەدا دەشکێ. هەموو ئەمانە وەک چەند هۆیەک کار دەکەنە سەر حوکمەکانمان بەسەر بەهای هونەری کارەکەوە داشی دەپۆشن.

کار دەکەنە سەر ئەو حوکمانەمان کە بەسەر بەهای پێکهاتن و بنیاتنانیەوە دەیدەین.. بەلآم ئەم تەرزە هۆیە بریقەدارانە کە بەهای ڕاستەقینەی کارەکەیان پێ دادەپۆشرێ دەبێ کە لا بخرێن تا بتوانین بە پێکهاتنی ئەو دیویشی بزانین.

توانای ڕووتکردنەوەی کارێکیش لەو کاریگەریانە، لەپاش ئەزموون و تاقیکردنەوەی بەردەوامی شیکردنەوەی کاری هونەرییەوە نەبێ نایێ، دەبێ هەموو ڕەگەزە ئەدەبی و ئەوانەش کە دەچنەوە سەر ڕەخنەی ئەدەبی وەلا بنرێن و بگۆڕدرێنە سەر ڕوانگەیەکی هونەری. دەبێ هەر ڕەنگ و ڕووبەرێک هەم بە تەنێ و بە پەیوەندیشی لەگەڵ ڕەگەزەکانی دیکەدا ببینین.. ئا لەم کاتەدا دەتوانین پێکهاتنی کاری هونەری ببینین و بەها و نرخی ڕاستەقینەی هەڵبسەنگێنین، ئەو بەهایە ڕاستەقینانەش کە بنیاتنەری کاری هونەرین بە هەڵچوونی هونەرمەندەوە بەندن.

هەڵچوون هەمیشە بە دوای هۆی دەربڕیندا دەگەڕێ، لە قەوارەیەکی ماتریالی و هەست پێکراودا دەگەڕێ، لە شێوەو پێکهاتەیەک دەگەڕێ کە بەهۆیەوە بتوانرێ هەستی ئەو کەسەی کارە هونەرییەکە دەبینێ، بجوولێنێ.

لەهەموو کارێکی هونەریدا دونیایەکی ناوەوەیی ئەبستراکتی هەیە کە لەسەر ترس و گومان و بەختیاری و قایل بوونەوە

دروست بووە، دونیای ناوەوەش ساتەکانی سرووش و تەکان خواردن دروستی دەکا. بەڵام جیهانی دەرەوەی کاری هونەری لە نیشانەی دیکەوە پێک دێ کە وەک بەرگێک بۆ نرخی بینای ڕاستەقینەی هونەرییەوە بەکار دێ، جا ئێمە کە دەمانەوێ لە کارێکی هونەری بگەین پێویستە ئەو بەرگە بدڕێنین.

جۆتۆ و فرانجیلکۆ و چیمۆبواو چەندانی دی لەو نیگارکێشانەن کە پێش سەدەی بوژانەوە- ڕێنیسانس- لە ئیتاڵیادا هاتن پەڵەی تۆخ و کاڵیان بەکاردەهێنا بۆ وەدەستخستنی جوولانەوە.

لەوانەیە ئەو بەکارهێنانە، لە بەکارهێنانێکی دیکەی پەڵە تۆخ و کاڵەکانەوە جیا بێت، لێرەشدا مەبەست لە بەکاربردنێکی دراماتیکییە کە لە زۆربەی قوتابخانە نوێیەکاندا دەردەکەوێ.

ڕادەی ئەوەش کە هونەرمەند لە ڕێگای نیگارکێشانی بابەتێکەوە دابینی دەکا، سەبارەت بە چەند هۆیەکەوە، لەوان هۆیانەش، سەرکەوتنی لە دەربڕینی ڕوانینەکانی و توانای دارشتنی وزە هەڵچووەکانی لە قاوخێکی شێوەکاریدا، هەروەها توانای پێکەوە گونجاندنی بەرئەنجامی شارەزایی لە پیشەکەو شارەزای لە بەکاربردنی چاوەکانیدا ماوەی چەند ساڵێک.

ئایا کە هونەرمەند وێنەی بابەتێک دەکێشێ داخۆ بە باری دەروونی و هەڵچوونەکانییەوە بەندە؟ داخۆ بابەتەکانی بە پێی باری دەروونی خۆی هەڵدەبژێرێ، یان بابەتەکە هەڵچوونەکانی دیاری دەکا و دایدەڕێژێ؟

بەهیچ جۆرێک ناشێ بابەت تاقیکردنەوە و ژانگرتنی هونەرمەندی ڕاستگۆ لەداهێناندا تێک بدا، چونکە لەلای ئەو ئەنگیزەی داهێنان ئەو یاخیبوونە سرووشتیەیە کە لە نێوان هونەرمەندی ڕەسەن و کۆمەڵگایەکی لادەرەوە وەستاوە.

نموونەی ئەوەش تابلۆکەی (گۆیا)یە- وێنە (137) داخۆ دەتوانین بڵێین گۆیا کە ئەو بابەتەی هەڵبژاردووە بریتییە لە (مەیدانی زۆرانبازی) لە بەر ئەوەی لەبارێکی دەروونی وادا بووە تێیدا دووچاری کێشە و ململانێیەکی بەهێز بووەتەوە؟ یان بابەتی مەیدانی زۆرانبازی ئەو زیندەگی و خرۆشەی بەگۆیا داوە.

ئەو بابەتە واتە (مەیدانی زۆرانبازی) لە دەربڕینی کێشە ئەزەلییەکەی نێوان هونەرمەند (وەک مرۆڤێک) و کۆمەڵگایەکەیەوە زیاتر نییە.

کارەکانی تریش هەر بەو چەشنە کە هەوڵمان داوە ئەو بزاڤەی تیایان دەگەڕێ پیشانی بدەین، ئا ئەو بزاڤ و زیندەگییەی لە کاری مامۆستا مەزنەکاندا هەستی پێدەکەین و لەکاری پیشەوەرە شارەزا و بۆرە نیگارکێشەکاندا نییە.

•

بەشی سێیەم

زمانی شێوەی هونەری

بەشی سێیەم
زمانی شێوەی هونەری

لەبارەی زمانی شێوەوە

(هەست بە ژیان دەکەین و دڵمان پێیەوە دەبێ...بۆیە ڕایدەگرین و وەک شتێکی هەست پێکراو لە نێو دەستماندا دەیهێڵینەوە.)

لە سەر زمانی شێوەکاریی نووسین و تێگەیشتنی جەمسەرە ژێر بێژییەکانی کارێکی ئاسان نییە چونکە لێرەدا کارەکە وەک هەموو شتەکانی دیکە پەیوەندییان بە حاڵیبوونی ئێمەوە هەیە بۆ هونەر و ڕاستییەکانی، لەپێش هەموو شتێکدا پێویستی بە جەمسەری ڕاستەقینەی هەست و پێزانین و تێگەیشتنێکی چاکەوە هەیە.

بیست ساڵ لەمەوبەر هاربێرت ڕید لە لێدوانەکانیدا کە بۆ ئێزگەی ئینگلستانیی نووسیبوو باسی ئەمەی کردووە.

شایانی باسە ئەو بیروباوەڕانەی لەوێی دەربڕین، بوون بە بناغەی هەموو نووسینەکانی لەوە بەپاشتری.

من وەک ڕەخنەگرێک و مامۆستایەکی گەورە ڕێزی هاربێرت ڕید

دەگرم و بیرورِایەکانیشی بەهەند هەڵدەگرم. بەڵام من دوای ڕابردنی ئەو ماوەیە دەڵێم کە بیرورِایەکانی هاربێرت ڕید بە گوێرەی مێژوو و هونەرەوە ڕۆڵی خۆیان گێراوە و ئەمرۆ چوونەتە خانەی کلاسیزمی سەدەی بیستەم. ئەمەش ڕێی ئەوەمان لێ دەگرێ کە لە تێگەیشتنی هونەردا پشتی پێ ببەستین.(*)

یان بیکەن بە بناغەیەک کە هونەرمەند و ڕەخنەگر کارەکەی لەسەر بنیات بنێن.

حەقیقەتی کاری هونەری و توێژینەوەی ئەو ڕەگەزانەی هونەرمەند لە داهێنانی وێنەکانیدا مامەڵەیان لەگەڵ دەکا، لە هەموو ئان و زەمان و شوێنێکدا جێگیرە و ناگۆڕێ. بەڵام شیکردنەوەی کاری هونەری و لێکۆڵینەوەی پێکهاتنی، تا هەڵسەنگاندنی خودی هونەریش لە چاخێکەوە بۆ چاخێکی تر و لەکاتێکەوە بۆ کاتێکی دی و بەپێی گۆڕانی چەمکی مرۆڤایەتی و گۆڕانی ڕووکارەکانی

(*) ڕێبازی هاربرت ڕید لە ڕەخنەو لێکۆڵینەوەکانیدا دەربارەی هونەر، لە سەر شیکردنەوەی دەروونی و دیالێکتیک و تیوری بێرگسۆن و ئیستاتیکاوە وەستاوە.
تەبیعەت و سنوورێکی ڕەخنەیی ناسراویشی هەیەو شەفافیەتی خۆی پاراستووە، لەگەڵ ئەوەی ئادگارە سەرەکییەکانی بەیارمەتی چەمک و تیوری هەڵێنجراوی گەلێک بابەتی زانینەوەیە.
ڕید بەو جۆرە مامەڵە لەگەڵ هونەر دەکات، بەوەی کردەیەکی ئادەمیانەی فەرماندارە، زانای بایۆلۆژی و دەروونی و مێژوو تێیدەگەن.
بەپێی چەمکی ڕید، زانست ڕوونکردنەوەی ڕاستییەکانە، لەکاتێکدا هونەر ئەو ڕاستییانە پێشان دەدا.
بڕوانە- **الاتجاهات الرئيسيه فی الفن الحديث فی ضوء نظريه هاربرت ريد-**
وەرگێڕ

بیروباوەڕەوە دەگۆڕێ، کە ئەمەش بە تەنیا بناغەی هونەر نییە بەڵکو بناغەی تەواوی کۆمەڵە.

واز لە هاربێرت ڕید دێنین و بەهەندیشی هەڵدەگرین، ئەمجارە دێین ڕەخنەگرێکی دیکە وەردەگرین، کە لەگەڵ دەست و قەڵەم ڕەنگینی و توانستی یاریکردن بە وشەوە، بوونی ئەو ڕەخنەگرە لە ئینگلستان کۆسپێکی ڕێگای هونەر بوو.

ئەو ڕەخنەگرە (ڕوسیکن)[28] بوو، کە بیروباوەڕەکانی تەواوی بێ بزاڤی و وەستاویی سەردەمی ڤیکتۆری بەخۆوە گرتبوو، جا ئەگەر بیروڕای ئەو ڕەخنەگرە لای ئینگلیزان شتێ بێ، ئەوا بە گوێرەی هونەر و مرۆڤایەتییەوە لەوان شتانە بوو کە ناکرێ وەک چەند مەسەلەیەکی باوەڕپێکراو یا چەند یاسایەکی نەمر وەربگیرێن، یاخود وەک هەڵگری بەرنامەیەک لە بەرنامەکانی ڕەخنە بژمێردرێ.

بەڵام لە فەڕەنسادا دەبینین نووسینەکانی ئۆزنفان و مالرۆ[29] کە لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا دەنگیان دایەوە، زۆریان نەمابوو کۆن بن.

ئەمڕۆکە بایەخدانی هونەرمەند لەو شتانەدا ناچێتە دەرەوە کە جاران لەو دیوی هەوڵە بەردەوامەکانی دابوو لە لاساییکردنەوەی سرووشتدا.

هەرچی چۆنێکە ئێمە جیاجیا لە ڕەگەزەکانی پێکهاتەی هونەری نادوێین، کە هاربێرت ڕید و هیتر وایان کرد، دیسان ئەوەندەش

تەمومژاوی نابین وەکو ڕەخنەگرە تازەکانی هونەر.

... بەڵکو لە پنتی ململانێی دژەکانی نێو کاری هونەرییەوە دەست پێدەکەین، ئەمەش نە هاربێرت ڕید و نە هی تر باسیان کردووە، تەنیا ئەو وەختە نەبێ کە لە ساوی وێنە دواون، ئەویش هەر بەچەند دێرێک و بەس.

گرنگی ئەو هۆو کارەش لە هونەرمەند خۆی و هەندێ ڕەخنەگرەوە بترازێ کە هونەریان کردووە بە پیشە کەسی دی بە هەندی هەڵناگرێ.

با لە پنتێکی سادە و لە هەمان کاتدا قووڵەوە دەست پێ بکەین، ئەویش ئەوەیە هەر کارێکی هونەری ژیانێکی تایبەت بە خۆی هەیە کە لەکاری دیکەی جیا دەکاتەوە، ژیانێک کە لە ململانێی نێوان ڕەگەزەکانی پێکهاتنی یەک لە نێو ئەوی دی و نێوان ئەو ڕووەی وێنەی لەسەر کێشراوە.

کە لەو ململانێیەش دەدوێین، ئەوا هەموو ئەو ڕەگەزانە وەردەگرین کاری هونەری بنیات دەنێن.

•

دەروازەیەک بۆ ڕەگەزی ململانێ
لە کاری هونەریدا

وێنە(141)

هونەرمەند پیتەر برۆجێلی باوک

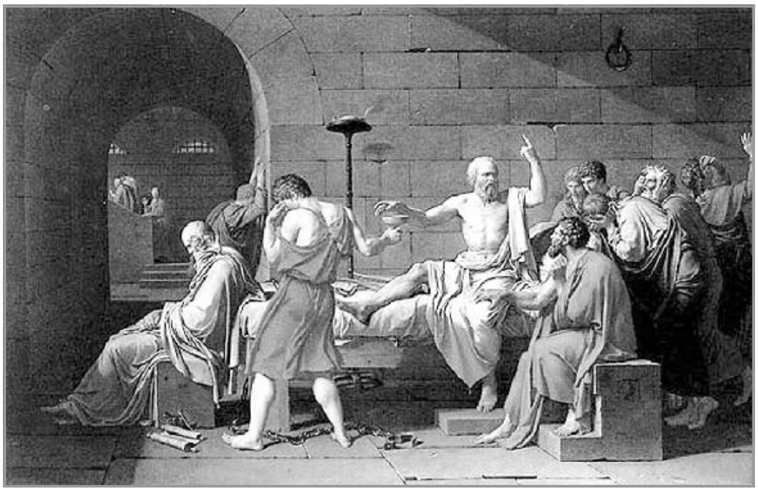

(مردنی سوکرات) هونەرمەند جۆن کۆنستانبل

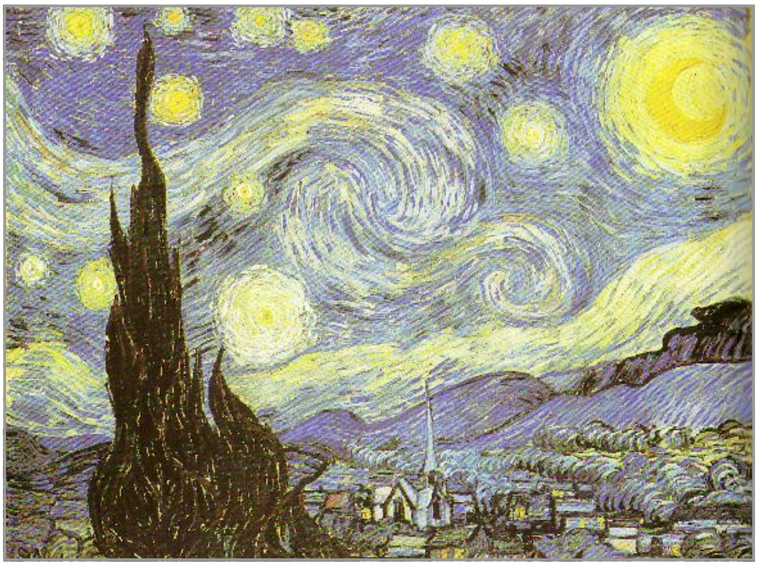

وێنە(142) هونەرمەند ڤان کۆخ

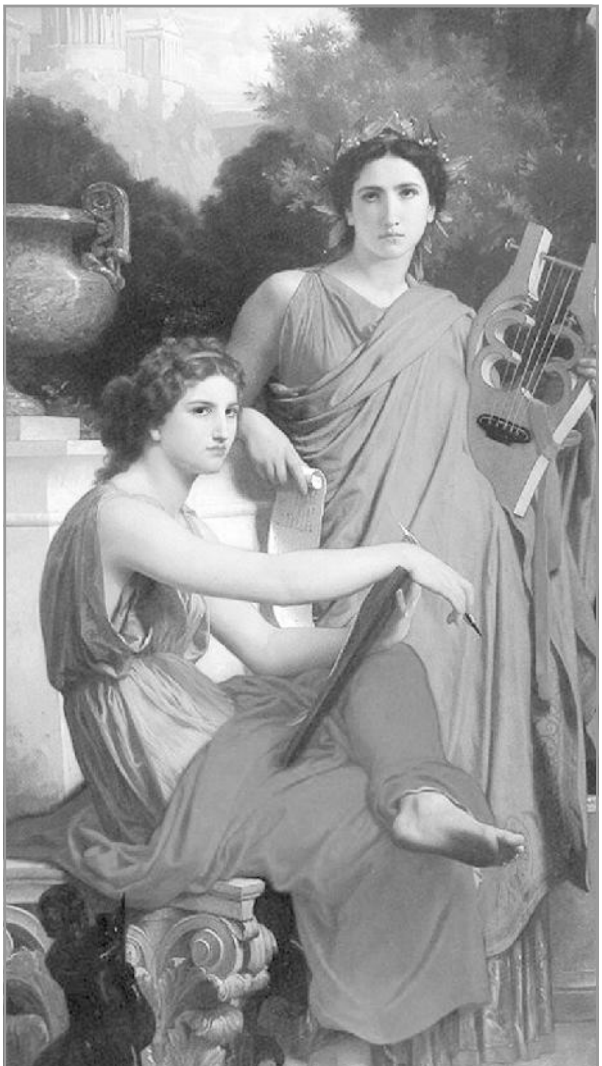

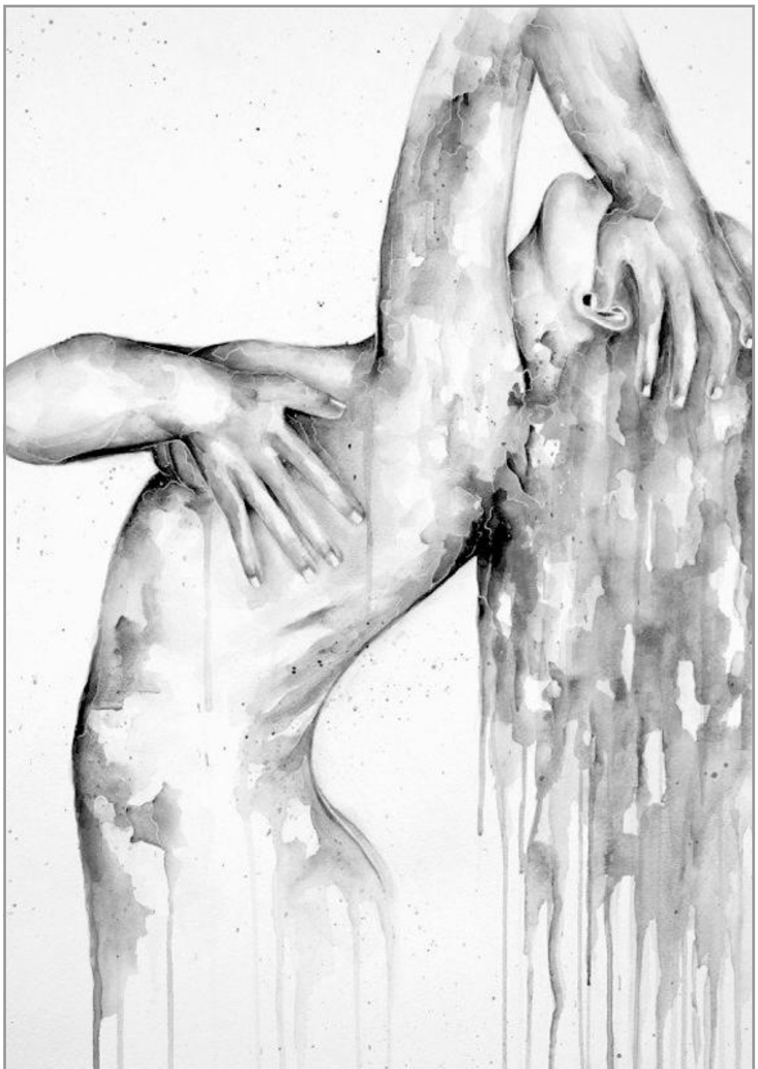

دەروازەیەک بۆ ڕەگەزی ململانێ
لەکاری هونەریدا

هەر کارێکی هونەری چەمکێکی دەروونی سەربەخۆی تێدایە، قەوارەیەکە بەهۆی سرووشی هونەرمەند و نزیکبوونەوەی لە شتی نادیار و، بڕوا بەخۆبوونیەوە بنیات دەنرێ، هەروەها وەک (مرۆڤێک)ی عاشق بە ژیان، ململانێی ئەو هەستە جیاوازانەشە کە لە ناخیدا دەبن بە هۆی بەیەکداچوونی ناکۆکەکانی نێو کاری هونەری.

ئادەمیزادی پێشین بۆچی وێنەی کێشا؟ منداڵ بۆ وێنە دەکێشێ؟ ئەدی هونەرمەند لە پای چی؟

منداڵ ڕۆژێ لە ڕۆژان کە دەزانێ بریندار کرا یا بێدڵی کرا، لە کاغەز و قەڵەم بەدەر هیچ لە پێش خۆیدا نابینێ.

هونەر دەرمانی برینێکە کە بەردەوام خوێنی لەبەر بڕوا، ئەدی برینی پیاوی پێشین هەمیشە سەبارەت بە گیانلەبەرە شیردەرەکانەوە خوێنی لەبەر نەڕۆیوە، کە دیواری ئەشکەوتانی نەخشاندووە؟ جا یا ئەوەتا ڕاوی ناون یان ڕاویان ناوە.

ئێستا ئەو گیانلەبەرە شیردەرانە نەماون مرۆڤ لێیان بترسێ، کەچی لە نیگارکێشانیشدا بەردەوامە.. ململانێی نوێ دەبێتەوە. ئێستا لە ئاژەڵە شیردەرەکان دڕندەتر هەیە کە گەف لە ئازادی و ئاسوودەیی دەکا، هێشتا مرۆڤ لە شتە نادیارەکە دەترسێ و هێشتاکە بۆ گەیشتن بە لوتکە هەر لە ململانێ دایە، لەگەڵ ئەوەی شێوە و فۆڕمی جیاجیای وەرگرتووە، تەواو وەک جیاوازی شێوەکانی هونەر.

هەر کارێک لە پێکهاتنیدا ململانێ و جوولانەوەیەکی تێدایە کە زیندەگی تایبەت بەو کارەی پێ بنیات دەنرێ، جا ئەگەر وا ڕێککەوت هەستمان بەو زیندەگییە نەکرد لە کارێکی هونەریدا، ئەوە مانای وایە هونەرمەندەکە شارەزایی و بەهرەی بایی ئەوەندە نییە بتوانێ ژیانێک لەسەر ڕووی تابلۆکەیدا دروست بکا.

ئەوەی ڕاستیش بێ زیندوویی ئەو ڕووە لە ئەنجامی هەموو ئەو ململانێ جیاجیایانەی هونەرمەندە، چونکە هەڵچوون هەمیشە بە دوای هۆی دەربڕیندا دەگەڕێ، هەر هەڵچوونیشە قاوخی شێوەکاریی کاری هونەری دەستنیشان دەکا. وەک ئەوەی ژیانیش بنەماکانی دەداتێ.

کاتێ ئێمە لەگەڵ وێنەیەکدا دێینەوە. ئەوە دەگەیەنێ چاومان لە

پێک بەستنی هێڵ و ڕەنگ و ڕووبەر و بارستە کێشراوەکاندا سەرەڕۆ نەبووە، بەو ژیانەی بەستۆتەوە کە بە هەموو کێشە و ململانێیەکی تێدا دەژین، چونکە ئەو شێوەیەی حەقیقەتەکەی ڕەنگ دەداتەوە، ئێمە لە خەیاڵی خۆماندا ڕایدەماڵین و دەیخەینەوە سەر چەند بەهایەکی ئەبستراکتیەوە.

ئەوانەی ئەبستراکت ئامێزیش کێشراون دەیگەڕێننەوە سەر ئەو حەقیقەتەی پێی ڕاهاتووین، بە واتایەکی تر کاری هونەری هەستی جیاوازمان لەناخدا دەوروژێنێ، وەک دڵتەنگی و ئاسوودەیی و توندوتیژی و خاوبوونەوەو ئارامی. هەروەها هەمان ئەو هەستانەشمان تێدا زیندوو دەکاتەوە کە هونەرمەند لە داهێنانی کارە هونەرییەکەیدا بەسەریاندا زاڵ دەبێ.

(چالاکی) ڕۆژانەشمان پڕن لەو هەڵچوونانەی کاری هونەرمەند دیاری دەکەن. ئێمە بە هۆی ئەو پێوەرانەش توانیمان جۆر و پلەی ئەو هەڵچوونانە دیاری بکەین. ئەو پێوەرانەی بەرەنجامی ژیانی بەردرێژی مرۆڤ و ململانێکانی بووە، ئیتر تووشی چەشنەها هەڵچوونمان دەکا، لە تووڕەبوونەوە تا دەگاتە نەویستی و چەپاندن، وای لێکردووین مانا و سنوورێک بۆ ئەو هەستە جیاجیایانە دەستنیشان بکەین، ئینجا لەگەڵ بینینی وێنەیەکدا چاوەکانمان نموونەی هەمان ئەو هەستانەمان بۆ ڕەنگ دەدەنەوە، بۆ نموونە لە بینینی چڵە ڕووەکێکی ئەم سرووشتە لەوانەیە لەبەرابەریدا هەستمان بە وردەکاری و سیستەمێکی مەحکەم کردبێ. بەڵام کە هونەرمەندێک بێت و وێنەی ئەم چڵە بکێشێ ئەو کاتە شۆڕشێکی توندوتیژ دیاری دەکا و لە وێنەکەیدا هەست

بە هەڵچوون نەبێ بە چیتر ناکەین، لەگەڵ ئەوەی پێکهاتنی کارە هونەرییەکەی لەسەر چەند پەیوەندییەکی شێوەداری ورد و سیستەمێکی ئەندازەیی پتەوەوە دادەمەزرێ.

بەهرە و توانا و وەستاکاریی هونەرمەند کە لە ڕێی ئەتەمی تابلۆکەدا تەنگ و چەڵەمەی هونەرمەندمان بۆ ڕەنگ دەداتەوە کە تێی کەوتووە، هەروەها ئەو هەڵوێستەی وەری دەگرێ.

لەوانەیە چەند پنجەگیایەکی تازە شین بوو، هەستی ئاژاوەیەکی تەواومان لەلا دا دروست بکا، ئا ئەم ئاژاوەیە دەبێ بە سیستەم و سەقامگیرییەکی خڕگرەوە لەسەر ڕووی ئەو تابلۆیەی هونەرمەندێک بە چاوی نوقاوەوە بۆمانی دەکێشێ.

ئاپۆرەی سەر ڕێگا و تەکانی ئۆتۆمبێلان شڵەژانێکی زەینیمان بۆ ڕەنگ دەدەنەوە کە بەهۆی گیروگرفتەکانمانەوە لە دونیای خۆماندا پێوەی دەناڵێنین.

بەڵام ئەگەر هاتوو هونەرمەندێکی بەختیار لە ژیاندا وێنەی ئەو دیمەنەی بۆ کێشاین، ئەوا تابلۆکەی گۆرانییەکی خۆشئاوازە و هونەرمەند بەختیاریی خۆی تێدا بەهەمووان ڕادەگەیەنێ.

کەواتە زمانی شێوە لەگەڵ ئەوەی بەپێی سرووشت و یاساکانی ژیانەوە بنیات دەنرێ، بەڵام بەو پەیوەندییە ساکارەوە بە دونیای بینراوەوە پەیوەند نییە کە هەندێ کەس لێی بەسەهو دەچن.

لەگەڵ ئەوەی هەستەکانیشمان کەم و دیاری کراون، بەڵام ئەوەی لەو ڕێگایەوە هەستی پێدەکەین بێ سنوورە.

که چاویشمان له ڕووبەری وێنەیەک دەخشێ مانای وایە بارگەیەکی هەستدار، خۆی له پێکهاتەی هەستداری ناوەوەمان دەخشێنێ، تا بەوە بگەین که ئەو هەڵچوونە جۆراوجۆرانە چیمان پێ دەکەن.لەو بارەدا ئێمە هەر بەتەنیا هێڵ و ڕەنگەکان نابینین، بەڵکو بۆن و بەرامەشی دەکەین، گوێمان له دەنگیشی دەبێ و هەست بە بەرزی و نزمی وگەرمیشی دەکەین، ئەمەش زیندوویەتی و نهێنی و فەرمان و نرخی خۆی بە هونەر دەدا.

بەبێ ڕاستگۆیی و دڵسۆزیی و قووڵیی ئەزموون و تاقیکردنەوە، هونەرمەند له گواستنەوەی هەر هەستێک بۆمان دەستەوەستانە، دیسان کارە هونەرییەکەش ڕەگەزە تەواوکارییەکانی لەدەست دەدا، ئەوەی که به هۆی ململانێی ناکۆکەکانەوە دەربڕاوە.

ئەتەمی تابلۆش زیندەگی ئەو ململانێیە لەدەست دەدا که له ئەنجامی ململانێی هونەرمەند و مادده خاوەکەی پەیدا بووە.

چونکە تەواوی ڕەگەزەکانی تابلۆ لە هێڵ و ڕەنگ و بارستەکانەوە، دەبێ له بۆتەی داهێناندا بتوێنەوە، تاکو ببن بە وزەیەکی خرۆشاو که ئەویش بە دەوری خۆی ئاواز و ئاهەنگمان بۆ دەردەخا، ئێمەش لەسەر ڕووبەری وێنە کێشراوەکەدا بەدوایدا دەچین.

هەندێ جار ڕووکارەکانی جوولانەوە لەسەر ڕووبەرە کێشراوەکەدا دیار و سادەن، هەندێ جاریش ئاڵۆز و تێکچڕژاون، کەچی جاری وا هەیە کاری هەندێ له هونەرمەندە (ئەبستراکت)ەکان، ئەوانەی لەو باوەڕەدان جێ فڵچە یا پەڵەی ڕەنگ، ڕووکاری

جوولانەوەکە دیاری دەکەن.

ڕەگەزی ململانێش لەناو ئەو ڕەگەزانە دایە کە شێوە پێک دێنن و بایەخێکی زۆریشی هەیە، بەبێ ئەو ڕەگەزەش ئێمە هەرگیز لەگەڵ کاری هونەریدا ناگەینەوەیەک، ئەو ڕەگەزە ئێکسیری کاری هونەرییە، توخمەکانی شێوە لە نێو یەکتردا دەتوێنەوە تاکو ئەو ڕەگەزە پێک بهێنن بۆ دیاریکردنی فەرمان و زیندەگی ڕەگەزەکانی شێوە بۆ ئەوەی یاسا و پەیوەندییە وردەکان بنیات بنێ، کە ئەویش بەدەوری خۆی دووبارە دەتبەنەوە سەر ژیانی کاری هونەری و هونەر و ناهونەریش لێک جیا دەکەنەوە.

ئەمەش لە ئاکامی خوێندنەوە و لێکۆڵینەوەی بەردرێژی هونەرمەند و ژیانی لەگەڵ کارە هونەرییەکەیدا دروست دەبێ، بەرەنجامی ئەو ململانێیە قووڵە و ئەو پەیوەندییە گشتی و لاوەکیانەی هونەرمەند بە ژیان و بەو کۆمەڵەی تێیدا دەژی، ئەو پەیوەندییانەش هونەرمەند بۆمانی پێک دێنێ، ئێمەش دەم و دەست هەست بە پەیوەندی نێوان خۆمان و کارە هونەرییەکە دەکەین.

جار هەیە هونەرمەند ئاگاداری مەسەلەکەیە، جاریش وایە لە ئەنجامی هەڵچوونێکی تەماتیکییەوەیە. بەڵام پێویستە هەمیشەبە چەشنێکی دروستکراو نەبێ.

●

هێڵ و بۆشایی

وێنە(143)

وێنە(144)
هونەرمەند هارتنج.

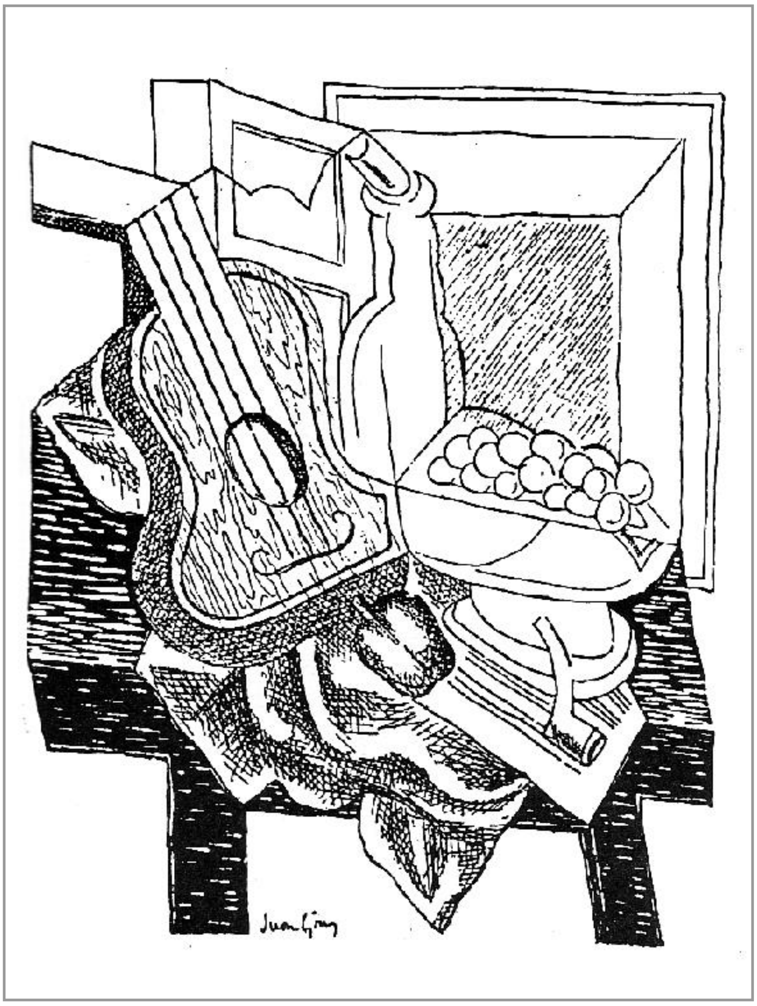

وێنە(145)
وێنەیەک لە دەسکردی هونەرمەند جوان گرای.

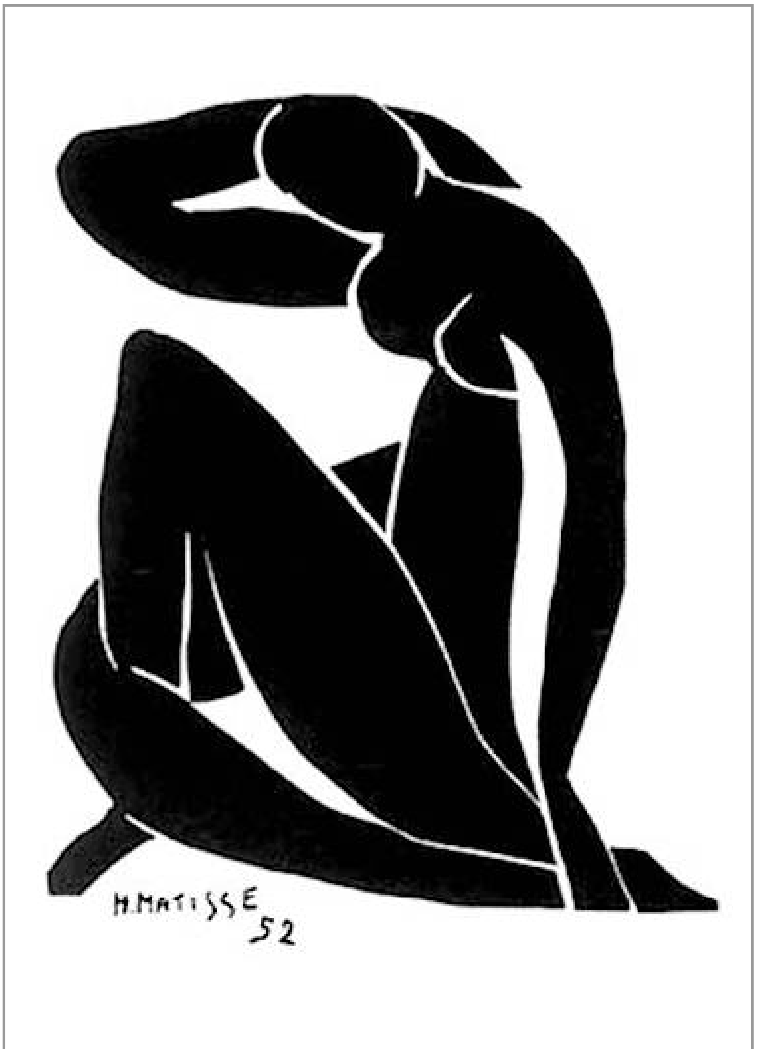
H.MATISSE
52

هێڵ و بۆشایی

هەندێ جار هەست بە خۆشی و دڵنیابوونێک دەکەم بەوەی نیگارکێشم، لە خەمی ئەوانەشدا دەبم لە بوارەکانی دی کار دەکەن، وەک مۆسیقازان و ئەندازیار و بیناساز و نووسەرانی شانۆ، لە خەمی ئەوانە دام کە بەرهەمەکانیان هەمیشە پێویستی بەکەسێ هەیە پێمانی ڕابگەیەنێ، ئەوانەی وشەکانیان بە زیندانی و خنکاوی دەمێنێتەوە تا ئەوەی یەکێک دێ بە زیندوویی و بریقەداری وەک پێویستە ڕایدەگەیەنێ.

بیرم لەو مەسەلەیە دەکردەوە لەکاتێکدا گوێم بۆ قەسیدەکەی ئیدگارئالان پۆ - زەنگەکان- ڕادێرابوو کە چووبووە دڵی -

بۆدلێـر-ی شـاعـیـر و وەریـگێڕابـوو، ئـەوەتـا خـاتـوو (مـاری مارکیێ)ی مەزنیش دەیخوێنێتەوە.

قـەسیـدەکە لـەخۆیدا لـەشاکـارە مـەزنـەکـانـە، وەسـتـایی و دەست ڕەنگینی بۆدلێر و زاڵبوونی بەسەر مۆسیقای زمانی فەڕەنسیش وای لێکردبوو ببێ بە لوتکەیەکی بەرزی نێو لوتکەی تری شیعرە نەمرەکان، بەڵام ئەوەی ماری مارکیە لە دەربڕینی ئەم قەسیدەیەدا کردی هەر مەپرسە، شتێک بوو ناتوانی لە قاوخی هونەریش دابنرێ، پیاو لە بەرابەریدا دۆش دادەمێنێ، شیعرە؟ مۆسیقایە؟ دەربڕینە؟ شێوەکارییە؟ ئیدی هەر بەو چەشنە پرسیار بە دوای پرسیار و ئایا بە دوای ئایا دا دێ...

وشـەکـان ئـاهـەنـگـاوی دەنـگ دەدەنـەوە تـا لـە بۆشـایی ژوورەکەدا کۆدەبنەوە و بەسەرتدا زاڵ دەبن و پەلت دەگرن لە سنووری هونەر بتەبەنە دەرێ، لە سنووری شوێنکاتدا.. ئیتر هەر ئەوەندە خۆت دەبـیـنـیـەوە بـووی بـە بـەشێک لـە دەربڕینـی مـاری مـارکـیـە و وشەکانیش بەشێکن لەتۆ...

(ماری مارکیە) تەواو دەبێ کەچی هێشتا وشەکان لە بۆشایی هۆڵـەکە دان و زایەڵـەیان لـە گوێت دەزرنـگێنـەوە و پێکهـاتنی مۆسیقییان کار لە ناخت دەکەن.

ئەفسانەیەکی گریکی هەیە دەڵێ: (وشەکان لەسەرمان بوون بە شەختە و هەروا بە ڕاگیراوی لە هەوادا مانەوە). وەکی دی لەو بارەی کە باسمان کرد، گەرم وگوڕی ماری مارکیە وشەکانی لە بۆشاییدا ڕاگرتن و توانی لە نرخی ئەو شیعرە نەمرە چەند جار و

چەند جاری بەهای هەست پێکراوی بە گوێرەی خوێنەر زیاد بکات، تەنانەت لەبەرابەر ئەم دەربڕینەدا لەخۆم دەپرسم داخۆ کامەیان مەزنترن، ئیدگار ئالان پۆ؟ یان بۆدلێر؟ یاخود ماری مارکیە؟

ئەگەر هەوڵمان دا لێی بکۆڵینەوە و بەدوای زانینی ئەو ئادگارانە بگەڕێین، کە ئەو توانایەی دایە ماری مارکیە، بەهای ئەو پارچە شیعرە بەدوا پلەی بگەیەنێ، دەگەینە ئەوەی ئەو ئافرەتە مەزنە بەتەنیا بەهرەی نواندنی درامی- شانۆیی نییە و بەس، بەڵکو توانایەکی خرۆشاویشی هەیە لە ڕاگەیاندنی وشەی نووسراو بۆ تەواوی ژیان. ماری مارکیە یاری بە پلە و بەرزیی نزمیی دەنگیەوە دەکا وەک چۆن قۆشمەچییەک یاری بەشتان دەکا: ئەو توانایەکی وای هەیە وشەکە بە چەشنێک دەربڕێ کە مۆسیقای لەگەڵ چەمک و واتاکەی بێتەوە، بە جۆرێک توانای لە ڕازاندنەوەی وشە لە دەربڕیندا بە هەموو بەهایەکی شێوەکارییەوە دەگاتە ئەوپەڕی. بەڵام با لێرەدا بزانین مەبەست لە (بەهای شێوەکاری)وشەدا چییە؟ داخۆ دەبێ وشە کێش و قاوخ و پلەو بوارێکی هەبێ تیای بجوولێتەوە، یا سنوور و ڕووخسارێکی هەبێ؟

بەڵێ! مرۆ لەگەڵ ماری مارکیەدا هەست بەوانە گشتی دەکا و وشەکانیش هەروا بە ڕاگیراوی لە بۆشاییدا دەمێننەوەو لە گوێتدا دەزرنگێنەوە.

دەنگ بە ناو بێدەنگیدا تێدەپەڕێ، یان دەشکێتەوە، تەواو وەک

ئەوەی هێڵ بە بۆشاییدا دەڕوا بۆ ئەوەی وێنەکەمان لا ڕوون بێتەوە، واز لە ماری مارکیە دێنین و دەچینە سەر نموونەیەکی تر:

ئێمە ئەوە دەزانین، مۆسیقاژەن لە کاتی مۆسیقا لێداندا خۆی بە دەقی ڕستەی نووسراوی مۆسیقاییەوە دەبەستێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا شێوەی دەربڕینی مۆسیقاژەنەکان جیاواز دەبن، بەمجۆرە دەتوانین بڵێین مۆسیقاژەنێک لەوەکەی دی پارچە مۆسیقاکە باشتر لێ دەدا، یان بۆ لێدانی ئاوازی دیکە چاکە، یا لەوانی دی زیاتر تاقەتی بەسەر وەرگێڕانی مۆسیقای قۆناخێکی دیاریکراودا دەشکێ.

با گوێ بۆ ئامێرێکی مۆسیقا ڕابدێرین، با بڵێین (چەلۆ) بێ، ئێمە زەین دەدەینێ، ئاوازەکە بە نەرمیەکەوە تێدەپەڕێ، بەرز و نزم دەبێتەوە، وەک دەربڕینەکانی مۆسیقازانی فەڕەنسی (نیڤارا) یا هەڵپە دەکا و دەشکێتەوە، وەک دەربڕینی (میناردی) ئیتاڵیایی.

هەر بەو چەشنەش هێڵ دێت و نەرمۆکە لە بۆشاییدا دەچەمێتەوە، یا تەکان دەخوا و بۆ بڕینی بۆشاییەکە لار دەبێتەوە. جا ئەگەر بە وردی گوێ ڕادێرین، هەست دەکەین دەربڕینی (نیڤارا) بەهۆی پەیوەندییەکی کاتییەوە دیاری دەکرێ، ئەو پەیوەندییەی لە نێوان پلە بەرز و نزمەکاندایە، ئا ئەو پەیوەندییە کاتدارەیشە ئاهەنگ لەو هێڵەدا دیاری دەکا کە نەرمۆکە و ئازاد تێدەپەڕێ، چونکە ئاهەنگ لەم چەشنە هێڵانەدا بە پەیوەندی بەینی بەشە بەرز و نزمەکانییەوە دەستنیشان دەکرێ.

بەڵام بە گوێرەی (میناردی)، ئەوەی دەربڕین دیاری دەکا ئەو ساتانەیە تیایدا دەوەستێ تا جارێکی تر دەست بە ئاوازەکە بکاتەوە، تەواو وەک ئەو پەیوەندییەی پنتەکانی ڕاگیربوون لە هێڵی شکاودا جۆری ئاهەنگەکە دیاری دەکەن، کەواتە وەک چۆن ئاوازەکە ڕادەبوورێ، هێڵەکەیش هەر بەو چەشنە بەسۆزێکەوە لار دەبێتەوە، یا بە توندی و تیژییەوە دەشکێتەوە، ئینجا دەوەستێ تا جارێکی دی تەکان بداتەوە. جارێ لەسەرخۆ و بە ئەسپایی بەسەر ڕووی کاغەزەکەوە، وێنەی ئاوازێکی ئەفسووناوی تێدەپەڕێ. جارێکیش بە هەڵپە و شەپۆلاوی، وەک شەپۆلی هەڵچوو تەکان دەدا، چەندی هێڵەکەش لە جوولانەوەیدا بەگوڕ و بە جۆش و زیندوو بێ و ژیانی تێدا بێ، ئەوەندە لە سنووری کاغەزە پانەکەمان دەباتە دەرەوە، بەواتا لە هەردوولای کاغەزەکە- درێژی و پانی- بەم جۆرە کاغەزەکە دەبێ بە بۆشاییەکی دوایی نەهاتوو، هێڵەکانیش جیهانێکن بەناویدا دەسووڕێنەوە.

خۆی ئەوەی ڕاستیشە بینەر بێ ئەوەی هەستی پێ بکا چاوی لەگەڵ هێڵەکەدا دەسووڕێنەوەو پەیوەندی و بەرزی و نزمیەکانی، وەستان و جوولانەوەی، تەکاندان و ئەو پنتە ڕاگیربووانەی تیایەتی، لێ دەدۆزێتەوە و بە کورتی چاوی پێدا دەخشێنێ، ئاهەنگ و ئاوازی تیا دەدۆزێتەوە، ئینجا دەگاتە ئەوەی بڕیاری ئەوە بدا داخۆ پەیوەندییە هێڵئامێزەکان تەبان یان نا؟

ئێمەش کاتێک دەڵێین هێڵ، مانای وایە مەبەستمان لە هەموو چەشنە هێڵێکە، چ ڕاست، چ چەماوە، یا چ ڕاست ڕێ بکا

یاخود تیژ و شکاوە بێ، ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ هێڵەکان لە دابەشکردنی جیاجیایاندا یەک لەوەکەی دی دەکرێنەوە، چونکە پەیوەندییە جیاجیاکانی هێڵ لەگەڵ یەکترپدا پێکهاتەی شێوەکاری پێک دێنن و دیاری دەکەن.

هەرچی چۆنێکە پێویستە وەک ڕووکاری هێزەکان وەربگیرێن کە لە چەند پنتێکدا تێک دەپەڕن، ئەو پنتانەش نرخ و بەهای خۆیانیان هەیە.

بۆ نموونە ئەو هێڵانەی بە گۆشەی وەستاوەوە شاوڵ دەبن، بارێکی لەنگەرگرتوو دروست دەکەن، بەڵام ئەو هێڵانەی لار دەبنەوە وەک ئەوەی لەبەر یەکتری وەستابن، یا دژ بە هەر چوارلای وێنەکە بن، سەیر دەکەین ڕووبەری نوێنراومان بۆ دابەش دەکەنە سەر چەند ڕووبەرێکی قیناج کە لە بەرامبەر و لە یەکتری لاتەریک دەبن. ئەوەش هەمیشە هەستی جوولانەوەمان پێ دەبەخشێ، وەک بڵێی کاغەزە جێگیرەکە بۆشاییەک بێ ئەو هێڵانەی تێدا بجوولێتەوە و هاتووچۆی تێدا بکەن. پلیکانەیی هێڵەکانیش لە بەرزییەوە بۆ نزمی و بە پێچەوانەش لە ناوەوە و دەرەوەی بۆشاییەکەدا- مەبەستمان لە بۆشایی کاغەزەکەیە- کە هەستی لێچوونەوەی قەبارەکانی نێو وێنەکەمان دەداتێ، هەروەها تەکاندانیشی بەرەوڕوومان، لە دەرەوەی چوارچێوەی وێنەکەدا.

کە نیگارکێش دەست لەسەر کاغەزی سپی دادەنێ وێنە بکێشێ، مانای وایە ئەو وەختە ڕووبەری سپیی کاغەزەکە دەبینێ. بە ڕوانینێکی نوێ و ڕێگایەکی دیکەشەوە کاغەزی سپی بە گوێرەی

ئەو دەبێ بە بۆشاییەکی سپی کە دەتوانرێ گوزەری تێدا بکرێ، لە کاغەزێکی پان و پاگژەوە دەبێ بە بۆشاییەکی بەتاڵ. دونیایەک تیشکی تەڵخ کە شتەکانی تێدا دەجوولێنەوە، بەڵام ناتوانین هیچ شتێکی ئەودیوی ببینین.

نیگارکێشیش کە هێڵێک لەسەر ئەم ڕووبەردا یان ڕاستتر لەنێو ئەو بۆشاییەدا دەکێشێ دەزانێ ئەو بۆشاییە دەبڕێ و بەناویدا تێدەپەڕێ، باش باش دەزانێ کە دەبێ دەستی بەسەر هێڵەکەدا بشکێ و تەنگەتاوی بکا، نەک وەک شۆفێری ئۆتۆمبێلێ کەتەنیا بە چوار لایاندا لێ دەخوڕێ، بەلای پێشەوە و پاشەوە و ڕاست و چەپ، بەڵکو وەک فڕۆکەوانێک کە لە ئاسماندا دەسووڕێتەوە، بە بەرزی و نزمی و بە هەموو لایەکدا، لەم بارەدا هێڵ پنتێکە لە بواری بۆشاییدا دەردەپەڕێ.

ئەو نیگارانەش کە تەنیا لە هەستکردن بە ڕووبەرێکی پانەوە زیاترمان ناداتێ هەژارتر و کەم بایەخ و کەم بەهاترن لەو نیگارانەی لە پێشیاندا هەست بە گوڕی هێڵەکانی نێو بۆشاییان دەکەین کە چۆن گوزەری پێدا دەکەن.

هەست بە بۆشایی و مەودای شتان کردنیش مەسەلەیەکی گرنگە نەک بە تەنیا بۆ هونەری وێنەکێشان بەڵکو بۆ هەموو جۆرە نیگارکێشانێکیشەوە. جا ئەو وێنەیە وێنەیەکی ئەبستراکتی بێ، یان ڕاستییەکی بینراو دەرببڕێ، هیچ چار نییە دەبێ هەست بە بۆشایی و ئەو ڕووکارانە بکەین کە لە بۆشاییدا دەخولێنەوە، لەڕێی هەست بە بۆشایی کردنیشمانەوە، هەست بەلایەنی پتەوی

(بوون) دەکەین، هەست بە قەبارە و مەودایان دەکەین، لەگەڵ زێدەبوونی شارەزاییە هەستییەکانیشماندا، هەست بە جیاوازییەکان دەکەین هەم لەمانا و هەم لە ژیانیشدا.

کاتێ هونەرمەند دەڕوانێتە پیاوێکی دانیشتووی بەرامبەری، بە چاوی خوێندکارێکی هونەر سەیری ناکا کە دەیەوێ ڕێژەو جوولانەوەی پیاوەکە بە شێوەیەکی هەروایی بگوێزێتەوەو هیچی تر. نەخێر ئەو تێیەوە ڕادەمێنێ ڕاستییەکی سادە و لە هەمانکاتیشدا قووڵی لە مێشکدایە، ئەویش ئەوەیە کە ئەم پیاوە قەوارەیەکی پتەوە و بۆشاییەک پڕ دەکاتەوە، هەروەها دەجوولێتەوە و شیاوی گۆڕانەو پابەندی ئەو هەلومەرجەیە کە دەورەیان داوە و دەشتوانێ بیانگۆڕێ. بەم جۆرە ئەو پیاوە سایلی هەموو ڕاستییەکی دیکە، لە ڕوویەک پتری هەیە، جا چەندی هونەرمەند لە گواستنەوەی شتەکانی بەردەمی و خولڵاندنی ژیان لەسەر ڕووی کاغەزەکەدا ڕاستگۆو دڵسۆز بێ زیاتر لە ڕوویەکی ڕاستییەکەمان بۆ دەرنابڕێ، چاکیش دەزانێ ئەوەی لە بۆشایی کاغەزە سپییەکەدا بۆمانی دادەهێنێ، بەڕادەیەکی زۆر خودی خۆیمان بۆ دەردەبڕێ- واتە خودی هونەرمەند- تەواو وەکو ئەوەی لە هەمان کاتدا پیاوە وێنە کێشراوەکە دەردەبڕێ، دەشزانێ بە ململانێی بۆ داهێنانی قەوارەی بەردەمی و بەرجەستەکردنی لەسەر کاغەز، بەرە بەرە لەکاتی نیگارکێشاندا لە نموونەکەی بەردەمی نزیک دەبێتەوە- کە پیاوەکە-یە تا وای لێدێ خۆی و ئەوەی وێنەشی دەکێشێ دەبنەوە یەک.

هونەرمەند خۆشی لە بواری ئەو تیشکە تەڵخەدا- مەبەستم لە

سپیایی کاغەزەکەیە- دەست پێدەکا، ئەوەی کە دەگری و دەکەوێتە گۆرانی و سەما و هات و هاوار دەکا هونەرمەندەکەیە، نەک هێڵەکان.

هونەرمەند لە داهێناندا هەست بە کێشەی خۆی دەکا، وەک بڵێی ئەو نموونەیەی دەیخاتە سەر کاغەز لەناخی ناخەوەی دابووە.

ئیتر ئەو هێڵانەش سنووری ئەو شتانە دەرنابڕن کە دەیانبینێ بەقەد ئەوەی ڕاستی ئەو سنوورە دەردەبڕن کە هونەرمەند بەهۆی هەڵچوونەکانییەوە پێی گەیشتووە.

•

ساوی بۆشایی و ڕووەکان

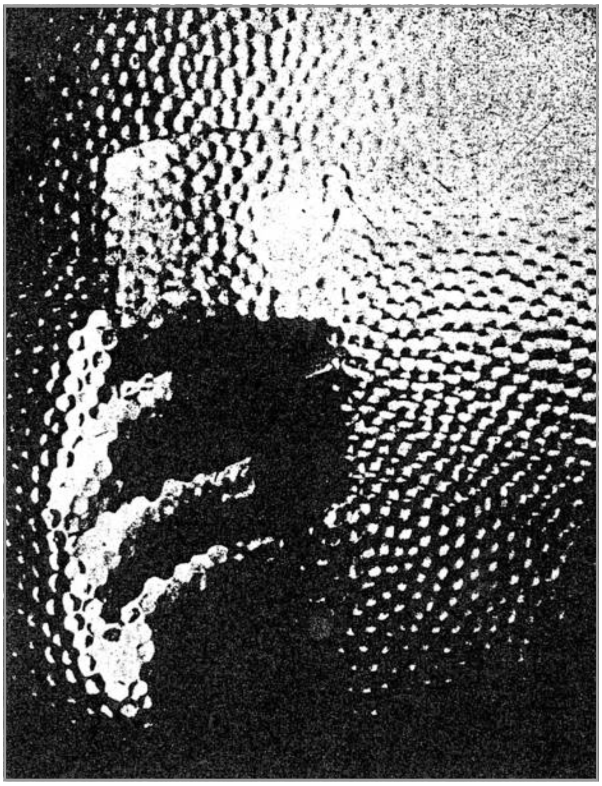

وێنە(146)
دەستێک و پەرداخێک لەودیوی میناوە - فۆتۆگراف.

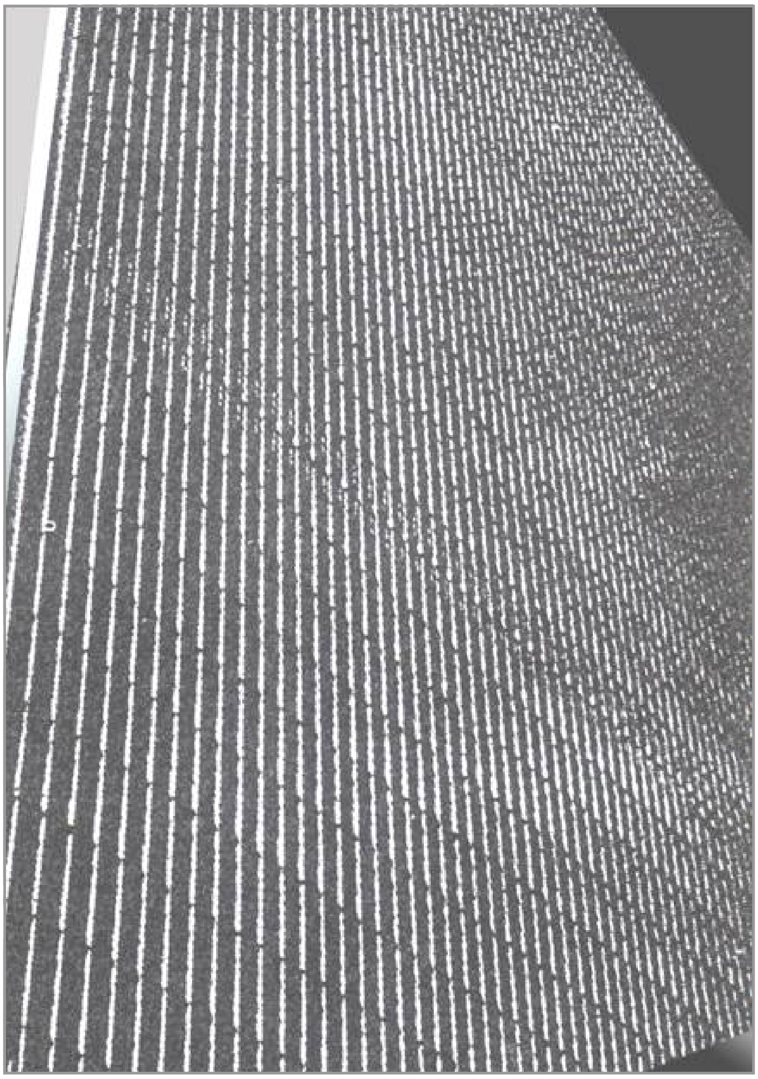

وێنە(147)
ڕووی ساختمانێکی سەدەی بیستەم.

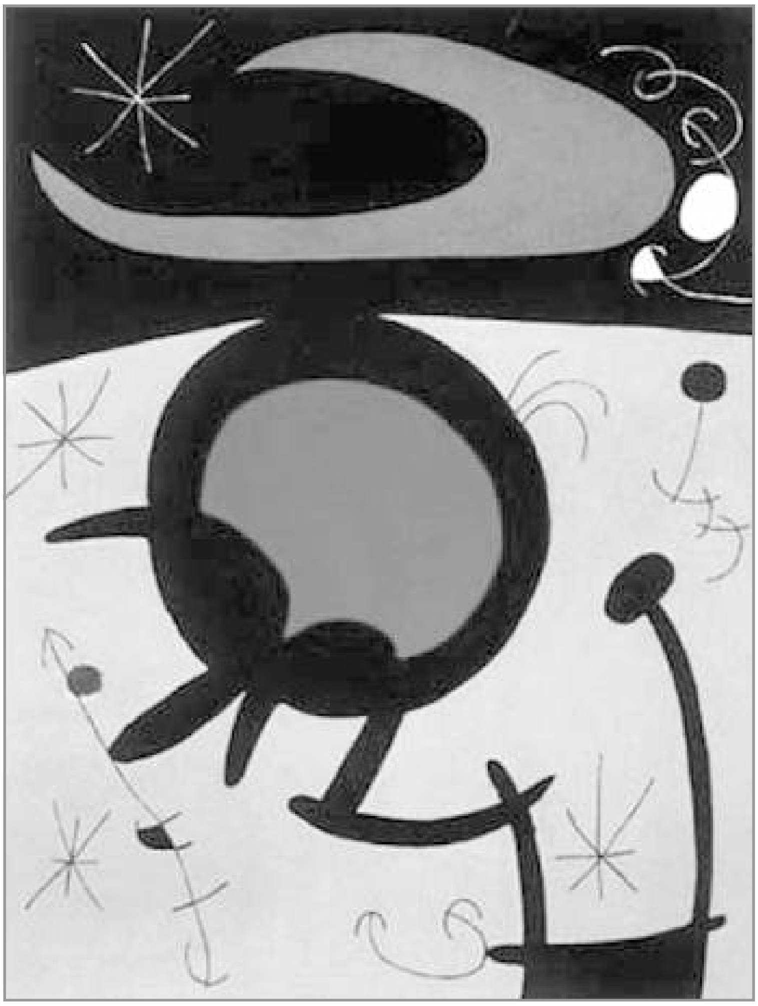

هونەرمەند خوان میرۆ.

هونەرمەند ئالیکسەندەر جۆن وایت

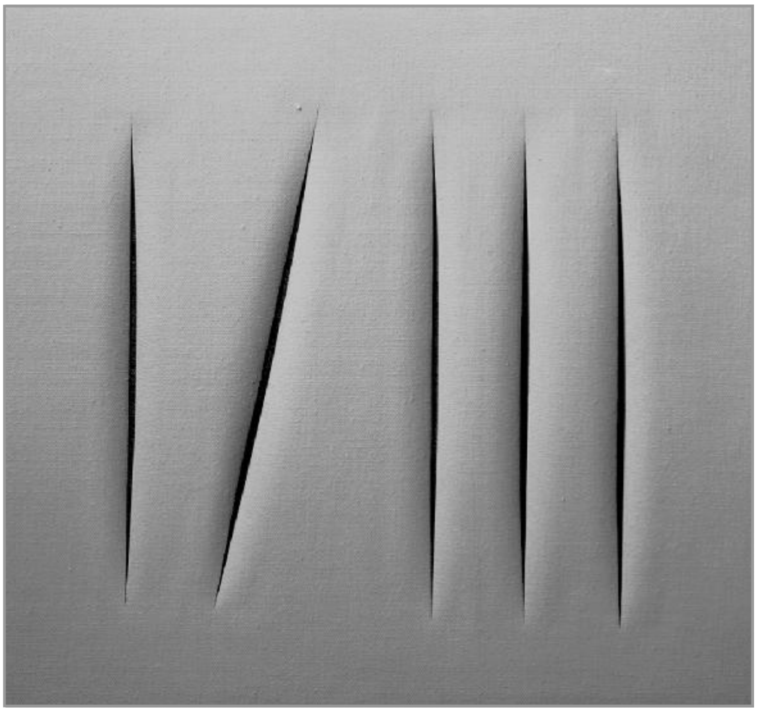

هونەرمەند فۆنتانا

ساوی بۆشایی و ڕووەکان(*)

درەنگی ئێواران مرۆ بەرەو ماڵ دێتەوە، کە دەشگەڕێتەوە هەست بە تەنیایی دەکا، (با) بێ هەست و خوستە.. هەوا گەرمۆکەیە، باسکان لێ درێژدەکا و پەنجەکانی لێک دەکشێتەوە. هەست بە هیچ ناکا، دەستی بە توندی وێک دێنێتەوە تا هەست بە وێک هاتنەوەی پەنجەکانی دەکا، هەست بە لێک سووانی پەنجە و بە گەرمایی دەستەکانی دەکا.

لە دیواری ماڵان نزیک دەبێتەوە... بە تەنیشتیاندا دەڕوا.. دەڕوا لە بێدەنگی و ڕەشداگەڕاویی دیواردا هەست بە دڵنیابوونێک بکا. پەنجەی هەڵدەبڕێ و هەر دیوارێکی دەیگاتێ

(*) (ساو)م لە باتی (ملمس) بەکارهێناوە، ئەم وشەیەش لە کوردیدا بەکار دێ، دەڵێن ساوی فلانە شت زبرە.. یا نەرمە.. تاد. وەرگێڕ.

پێی دادێنێ... دیـوارێ لـووس و لێک، دیـوارێ کۆن و خـوراو، دیـوارێ سەرمـای شـەو کـاری تێـکـردووە، دیوارێـکـیش هێشـتـا گەرمایی ڕۆژی پێوە ماوە.. دیوارێ خاوو یەکێ پتەو..

دەگـاتـە مـاڵـەوە، دەرگـا بـەدوای خۆی دادەخـا.. ئیـتـر هـەست بە تەنیایی ناکا، ئەو ئێستاکە هەست بە شتێکی دی دەکا، هەست بە گەرمایی شوێنەکە دەکا، میلی ڕادیۆ بادەدا بەڵکو شتێک بدۆزێتەوە شایانی گوێ لێگرتن بێ، دەنگی گۆرانیبێژێکی دێتە بەر گوێ، دڵشاد دەبێ، چونکە ساوی دەنگ وای لێدەکا هەست بە دڵنیابوون بکا.

مرۆڤ دەستی بەناو هەوادا درێژ دەکا، هەست بە بۆشاییەک دەکا، بەمەش دڵخۆش دەبێ، دیسان بەوەش شاد دەبێ ئەگەر بێتو دەستی درێژ بکا و هەستی پێ بە شتان بکا. هەست بە زبری خوری و نەرمیی ئاوریشم، بە ڕەقی بەرد و شلیی ئاو، بە ساردیی بەفر و گەرمی کوپە چایەک.

هۆشی دەروون هەموو شارەزاییەکانی پێش هەستی (بەرکەوتن-لمس) دەپارێزێ و بەشتی دیکە و شارەزایی هەستی تری دەبەستێتەوە، پاشان بە نرخە ڕووت و ڕەهاکانیش.

ئەگەر وا ڕێکەوت کەسێ کەوتە بەرامبەری کابرایەک، سەیر نییە کابرا بڕوانێتە هەڵسوکەوت و جووڵانەوەی و تەماشای جل و بەرگی بکا و گوێ بۆ قسە وگفتوگۆی ڕادێرێ، ئینجا لەبەر خۆیەوە بڕیاری ئەوە بدا داخۆ ساوی ئەو کابرایەی لێ خۆش دێ یان نا.

ئێمە وشەی (بەرکەوتن-لمس)مان بە مەجاز بەکارهێناوە چونکە ئەو هەستە پەیوەندییەکی پتەوی بەژیانمانەوە هەیە.

بەم جۆرە کەدەڕوانینە وێنەیەک دەڵێین "ساوی ئەم وێنەیە تەواوی ململانێیەکانی هونەرمەندی تێدایە و گەرم وگوڕیی ژیانی لێ دەچکێ" یان دەڵێین "کاری ئەو هونەرمەندە ساوی تێدا نییە"، واتە لە کارەکەیدا وا دەگەیەنێ کە هونەرمەند لە لاسایی کەرەوەیەک زیاتر نییە، یان پیشەوەرێکە شتە سواو و دووبارەبووەکان بەبێ ژانگرتن و کێشە و هیچ کۆششێکی نوێخوازی بەدوای ڕاستییەک، یان ڕایەکی تایبەتی خۆی هەبێ دووپاتیان دەکاتەوە.

دەشێ ساوی رووی وێنە لە هەموو ڕەگەزێکی دیکەی ئەو ڕەگەزانەی کاری هونەری پێک دێنن گرنگتر بێ.

لە بازاڕە جیهانییەکانی وێنەدا، وێنە بە سانتیمەتر دەفرۆشرێ، پلەو ئاستی هونەرمەند بە نرخی سانتیمەتر لێک دەدرێتەوە، چونکە ئەتەم و ساوی وێنەکە و قووڵیی ژانەکانی هونەرمەند بۆ دۆزینەوەی ڕوو گرنگتر و بەهێزترە لە بابەتە ڕەسمکراوەکە، دیسان لە توانایی و شارەزایی هونەرمەندیش بەهێزترە.

خەڵکی هەموو هەست بە جیاوازی ڕوو دەکەن و ئەو ماددانە دەناسنەوە پێی دروست دەکرێ.

لە قەراخی ڕووباردا تەماشا دەکەین منداڵان دەست لەبەرد و لم و چەو و ئاو دەسوون، لەلادێشدا هەر بەو جۆرە هەست بە کێڵگەی

کێڵراو و ساوی سواخی وشکەوەبووی دیواری ماڵەوە دەکەن.. لە هونەریشدا ململانێی هونەرمەند و قووڵیی ئەزموونە مرۆڤایەتی و هونەرییەکانی بەهایەک بە ڕووەکانی دەبەخشن.

ڕەگەزی (کات)یش لە ژیان و هۆیەکانی ڕوونکردنەوە و هۆیە بایۆلۆژییەکان کە یارمەتی پێکهاتنی ماددەکەیان داوە، ڕووی شتەکان دەوڵەمەند دەکەن، ئێمەش کە بە پەنجەکانمان دەیگرین، لە بەرابەریدا هەست بە بەختیاری و بەمەیلێک دەکەین، مەیل و هۆگرییەک کە سەرەنجامی پەیوەندی مرۆڤە بەر لە هەزاران ساڵەوە بەو چەشنە ماددانە.

بەڵام سەدەی بیستەم هەر بە تەبیعەتی خۆی سەقامگرتوو نییە، جا سووربوونی ملوێنەها ئادەمیزاد لەسەر ژیان و پێداگرتنی بۆ مسۆگەرکردنی تەواوی پێویستییەکانی، ئەم سەدەیە ئەوەی بەسەردا سەپاندووە متمانەی تەواوی بە ئامێر و ئەو ماددە کیمیاییانە بێت کە دروستیان دەکا.

ئادەمیزاد لە دروستکردنی گەلێک ئامراز و شتی ترەوە پشتی پێ بەستووە کە لە ژیانی ڕۆژانەیدا بەکاریان دێنێ. ئەو ئامرازانە بەپێی پێکهاتنیان و هەروەها بەپێی ئەو ماددە خاوانەی تێیاندایە و ئەو پێداویستییانەی نەخشەی قاڵبەکە دەیسەپێنێ، زۆر جار لووس و لێک و لاڵ دەبن و سۆزی بۆ نابزوێ، چونکە نەخشەی ئەو ماددە دروستکراوانە وەک ماددەی (پلاستیک) ئاگاداری و بیرکردنەوەیەکی دووروبەردرێژی دەوێ تاکو مرۆڤ دەتوانێ ئەو ئامرازانەی لەو ماددە پیشەسازییانە دروست کراون

له باتی ئەو شتانە قبوڵ بکا کە لە دار و کانزاکانەوە دروستیان دەکا. چەندی ئامێر و بەرهەمەکانی ئامێر بەسەر ژیانی ئادەمیزاددا زاڵ بن، مرۆڤ زێتر غەریبی ئەو شتانە دەکا کە بە ماددە خاوەکانی سرووشت و بەدەست دروست دەکرێن.

لە ئەنجامی ئەو غەریبی کردنەشەوە، سەیر دەکەین هونەرمەند لە پێشوو زیاتر بایەخ بە (ڕوو) و (ساو)ی وێنەکە دەدا، لەمەشدا مەبەستی ئەوەیە کە لە ساوی ماددە دروستکراوە لالەکانەوە دووری بخاتەوە. ئەو ماددانەی چی وای نەمابوو هونەرمەند هەر بە یەکجاری لەگەڵیاندا نەگونجێ.

دیسان هەستکردنی هونەرمەند بەبێن تەنگی لە شارەکانی سەدەی بیستەمدا وای لێکردووە هەست بە پتەوی - ڕوو- و دیواران بکا. ئیتر وای لێهات شێوە و ڕوخسارەکانی لە -ڕوو- شدا دی نەک تەنیا لە ڕووبەر کە لە کۆندا وای دەکرد.

هەر لەیەکەمین هەوڵی ئادەمیزاد بۆ نیگارکێشان، ئەو مرۆڤە خۆی ڕووبەڕووی ئارەزووی خۆی بووەتەوە لە دروستکردنی بۆشاییدا. ئارەزووی گەیشتن بە دەربڕینی ئەو هەستەی بۆشایی لەلاماندا دروست دەکا. هەوڵ دەدا بۆشایی لەسەر ڕوویەک پێک بێنێ کە لە دوو لای زیاتر نییە- درێژی و پانی(*)

سووربوونیشی لەسەر ئەمە بوو بە هۆی ئەوەی دەستمایەیەکی لەبن نەهاتوومان لەشێوە هونەرییە جۆراوجۆرەکان بۆ بەجێ بێڵێ

* "لێرەدا مەبەستی لەوەیە کە مەودای سێیەمی نییە- وەرگێڕ"

که به پێی کات و دەوروبەر لە گۆڕاندا بووە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەی هونەرمەند تەواو دەستی بەسەر دروستکردنی قەوارە و ڕووبەر و مەودای شێوەکان شکاوە. خەونی هەمیشەیی بۆ دروستکردنی بۆشاییەک نەهاتە دی.

هەموو وێنەیەک دەتوانرێ بکرێ بە دوو بەشەوە: وێنەیەک کە دەمانگەیەنێتە ئەوەی هەست بە ڕووبەر بکەین، وێنەیەکی دیکەش تێیدا هەست بە -ڕوو-ێکی قووڵ دەکەین کە بۆ نێو چوارچێوەی تابلۆیەکە پەلمان دەگرێ.

ئەم دابەشکردنەش ڕێی ئەوە ناگرێ، بەرهەمی وا هەبێ سیفەتی هەردوو بەشەکەی هەڵگرتبێ.

لە هەوڵی دڵسۆز و بەردەوامیدا بۆ دەربڕینی بۆشایی، هونەرمەندی سەدەی شازدەم گەیشتە ئەوەی، پەردەی سەر ڕووی نهێنی و تەلسمەکانی بینراو بدڕێنێ، ئیتر وای لێهات وێنە بە هۆی مەودای سێیەمەوە هەستمان وەبەر بێنێ بەڵام تا سەدەی بیستەم نەگەیشتە ئەوەی بۆشایی دەرببڕێ.

بەم جۆرە هەستکردنی هونەرمەند بە هەناسەسواری و پەیدابوونی ئامێر و بەرهەمی لە ئەندازە بەدەر و مادده پیشەسازییەکان، هەستی ئەوەی وەبەر هونەرمەند هێنا کە پێویستی زیاتری بە بۆشایی هەیە و ڕکابەریشی لەگەڵ بەربەست و ڕووبەرەکان زێتر بووە.

هەربەمجۆرە، لە پاش ئەو هەموو ڕووە دوور و بەردرێژانەدا

هونەرمەند توانی بەسەر گیروگرفتەکانی- پیشەی وێنەکێشان- زاڵ ببێت. ئەم زاڵبوونەشی وای لێکرد لە دروستکردنی ئەو ئەتەمەدا سەرکەوتوو بێت کە بۆشاییمان بۆ دەردەبڕێ، یاخود ڕووە لە باڵ یەکدەرهاتووەکانی نێو بۆشایی، یا ئەو ڕووانەی ململانێیان لەگەڵ بۆشاییدا هەیە، یاخود بۆشاییەک کە بە نێوانیاندا دەخولێتەوە.

ئەم ڕوانینە سادەیەش هەڵەیە و تارمایی و خەیاڵێکی باوە، دەدرێتە بەر چەمکی ئەتەمی وێنە و ساوی ڕووی و دەڵێ: زیادەڕۆیی لە زبری ڕوو بەشێکە لە نیشانەکانی شێوەی هونەری نوێ و بەڵگەیەکە گیانی سەردەم دەردەبڕێ.

لە ئەنجامی ئەو هەڵەیەدا وای لێهات زۆربەی هونەرمەندە لاوەکان و بۆرە هونەرمەند و هەلپەرستەکان لاسایی ڕووی وێنەی مامۆستا مەزنەکان بکەنەوە، تەواو وەکو جاران کە پێشەوەر و هونەرمەندە بچووکەکان لە ڕێبازی کێشانی وێنەی لۆچەکانی قوماش و هەروەها لە کێشانی وێنەی سەروسیما و دەستدا لاسایی مامۆستا مەزنەکانیان دەکردەوە.

وێرانتریش ئەوە بوو، کتێبەکان بۆ بەدەست خستنی ڕوویەک بۆ وێنە، بەڕیزکردنی چاکترین ڕێگاو خێراترینیەوە نەخشێنراون، تەواو وەک ئەوەی بیست ساڵ لەمەوبەر کتێبێک دەربارەی چۆنییەتی کێشانی وێنەی دەم و چاو یا کێشانی وێنەی سەگێک دەنووسران.

لە ڕاستیشدا کە هونەرمەند دەست بۆ فلچە زبرەکەی یا

چەقۆیەکی وێنەکێشان دەبا هەویرێکی ئەستووریش دادەنێ ڕەنگەکان دەچنە باڵ یەک و ڕادەی ناکۆکیان وەک یەک نابێ، بەمەش هونەرمەند شۆڕشی کپکراوی دژ بە سەدەی بیستەم و لەترسی دەست بەسەرداگرتنی ئامێر و نەمانی پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و شتە خاوەکانی سرووشت ڕادەگەیەنێ و سۆزی خۆی بۆ ساوی ئەو شتە خاوانەی سرووشت دەردەبڕێ کە وایان لێهاتووە هەست بە ساویان ناکەین و هەروەها هەست بەوەش ناکەین کە ڕەگەزی کات و هۆکارەکانی ڕووتکردنەوە و داماڵین بەسەر ڕوویدا دەیهێڵنەوە.

هونەرمەند لەگشت ساوێکی نەرم و ناڕەسەن وەڕس بووە، بۆیە بە شەوقەوە ڕووەو ساوی ڕەسەن و زبری ژیان دەچێ.

هونەرمەند کە دەست بۆ چەقۆیەکەی دەبا ڕوویەکی ساف و لووسی پێ بڕوشێنێ، مەبەستی ئەوە نییە وەستایی خۆی، یان مۆدێکی نوێ پیشان بدا، بەقەد ئەوەی کە ئەو دڕییە یا لە باڵ یەک دەرهاتنە کاردانەوەیەکی سرووشتییە و جۆرە ناڕەزایی دەربڕینێکە دژ بە هەموو دیوارێکی دیار و نادیار، کە ئەم وای بۆ دەچێ لە تاودان و کامڵکردنی خۆی دەیوەستێنێ. ئەو لە باڵ یەک دەرهاتن و ڕووشانەش تەماتیکی و خۆکار نییە.

ئەو ڕەنجە گەورەی هونەرمەند دەیدا، هەروەها وردکردنەوەی لە خستنەڕووی ئەو ڕووە ڕووشاو و لەباڵ یەک دەرهاتووانەدا، لە پابەندکردنی ئەو پەیوەندییە ئەندازەیی و مۆسیقاییانەدا کۆدەبێتەوە، بەم چەشنە دەبێ بە بەشێک لە پێکهاتەی تابلۆکە

خۆیدا. ئا ئەو ژانەش هەرگیز لە ژانی هونەرمەندی دێرین کەمتر نییە لە کێشانی وێنەی ئەو تۆپەڵە ئادەمیانەی وێنەکەی پێ پڕ دەکردەوە، چونکە ژان و کێشەکانی هونەرمەند یەکە.

ئای کە ئەو لە باڵ یەک دەرهێنانەش بۆ هونەرمەندێکی ڕەسەن چەند ئەستەمە، بۆ لاسایی کەرەوەیەکی ناڕەسەنیش چەند ئاسانە.

ڕاستگۆترین نموونەش ئەو کارەیە کە فۆنتانای نیگارکێش پاداشتی (بینیالەی ڤینیسیا)[*] " لە ساڵی 1966 پێ وەرگرت. هونەرمەند لە چەند شەشپاڵوویەکی سپی وێنەی دیوارێکی گەچی خاوێن پیشان نەداین، بەڵکو لە نێوەڕاستی هەر شەشپاڵوویەک درزێکی تێکردبوو. بەم جۆرە چەند ڕوویەکی لە باڵ یەک دەرهاتوو و چەند دیوارێکی درز بردووی پێشان داین، بەمەش زۆری نەمابوو لە ڕوانینی (ڕۆبرت فرۆست)ی شاعیر نزیک بێتەوە لەو شیعرەی بەناوی (دیوار)ـە و کە دەبێ دیوار چۆن بێت:

(*) biennale - بینالی- وشەیەکی لاتینییە بە مانای (لە دوو ساڵ جارێکدا) دێ. (بینالی ڤێنیسیا)یش دەتوانین بڵێین پێشانگایەکی سەرەکی هونەری شێوەکارییە کە لە بواری نێودەوڵەتاندا ساز دەکرێن. (بینالێ)یش بریتییە لە کۆبوونەوەیەکی بەرفراوانی هونەرمەندان لە ڤێنیسیا.
ئەو بینالێیە هەوەڵ جار تەنیا هونەرمەندانی ئەورووپای تیا کۆدەبوونەوە، پاشان فراوانتر بوو تا وای لێهات هونەرمەندی وڵاتانی تریشی تێدا بەشداربوون. بۆیەش پێی دەڵێن (بینالێ)، چونکە هەر بە دوو ساڵ جارێک ساز دەدرێ. "وەرگێڕ".

بەڵێ قەوارەیەک هەیە لەگەڵ دیواردا هەڵناکا و
خاکی شەختەبەند وا لێدەکا
لە ژێریدا لار بێتەوە... و
جەمسەری ژووڕووی بەرەو خوارببا و
درزێک پێک بێنێ....
کە تا دوو کەسیش بتوانن
بەناویدا تێبپەڕن..بڕوانە وێنەی لاپەڕە 244

بەهەرحاڵ، گیروگرفتی بۆشایی و ڕوو، گرفتێکی نوێ نییە لە ژیانی مرۆڤدا.

سەدەی بیستەمیش بە بارودۆخی ئاڵۆز و شێواویەوە ڕێگای دەرکەوتنی خۆشترکرد و وای لێکرد ئەم شێوە دژە لە نیگارکێشاندا وەربگرێ. چونکە گیروگرفتی- ڕوو- و بۆشایی و هونەرمەند بە گوێرەی هونەری بیناسازییەوە وێنەیەکن لە شێوەکانی مرۆڤ لەگەڵ دیواردا. چەند شێوەیەکی ئەزەلین. با شیعرەکەی (جان تیلەر) بە بیر خۆمان بێنینەوە کە دەڵێ:

دیوار زۆر شتە..
پاراستن و حەسانەویە..
دیوار، دەشێ بێ دەنگ بێ
یان بەربەستێک بێ
یا پەنجەرەیەک...

که سەرەڕۆییەکی نوێی تیا ببینین..
دیوار هێزە..
دەگونجێ لەسەر زەویدا کێل بێتەوە..
دەشێ شوێنەوارێ بێ،
دێرین و خەمبار
بەڵام شوێنەوارێکی پڕ لە شانازی،
کە جێپێی دانیشتووان و
مۆری ڕۆژگاری پێوە بێ...
وەک نیشانەیەکی باروزروفی مرۆڤ.

•

گیروگرفتی بۆشایی و ڕوو
له قوتابخانه هونەرییه نوێیەکاندا

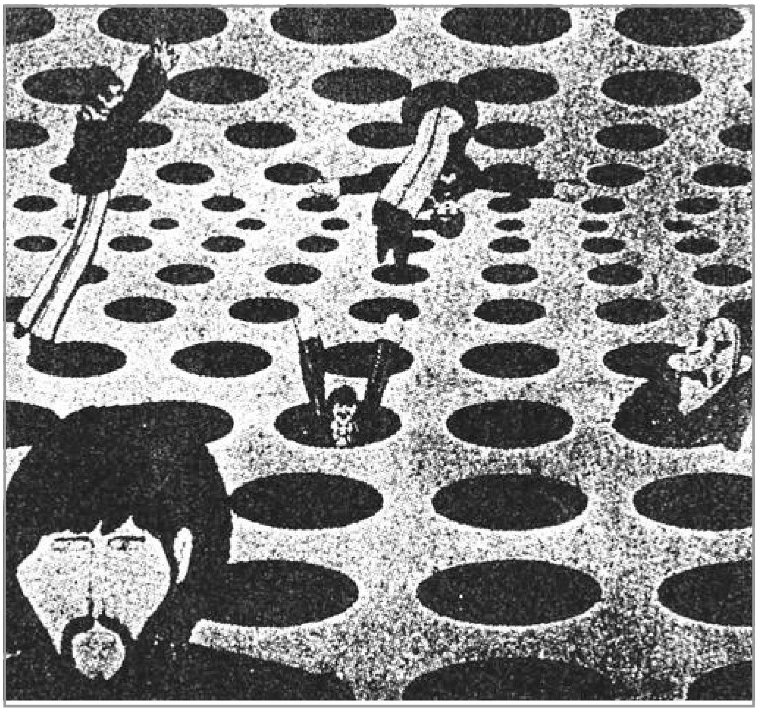

وێنە(148)
بەکارهێنانی بەرەواژی ڕوانگە لە فلیمێکی بزاڤ ئامێزدا

وێنە(149)
دەسکردی هونەرمەند پیکاسۆ

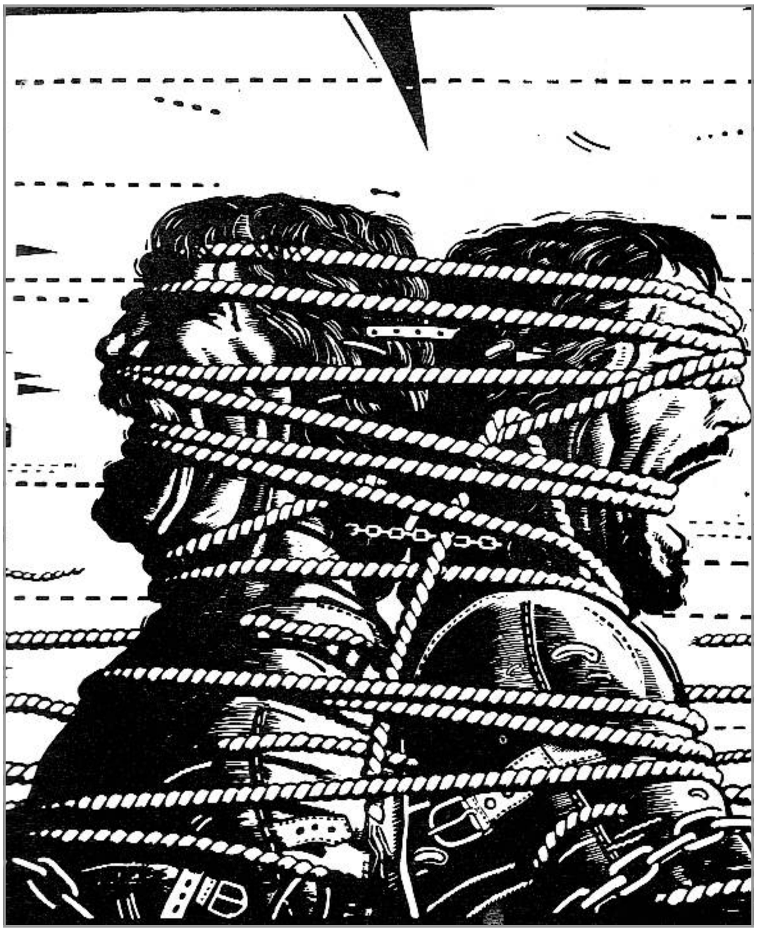

وێنه(150)

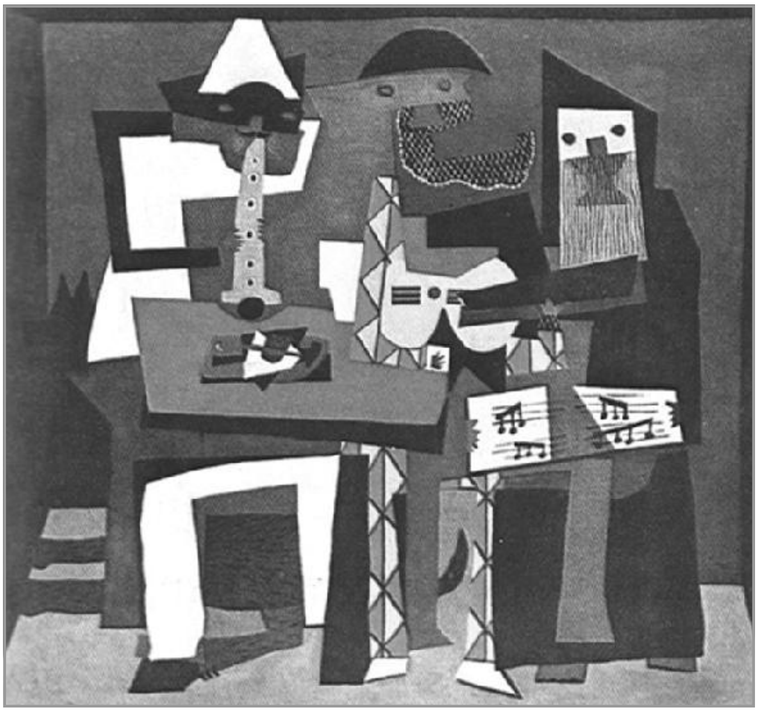

وێنە(151)
هونەرمەند پیکاسۆ

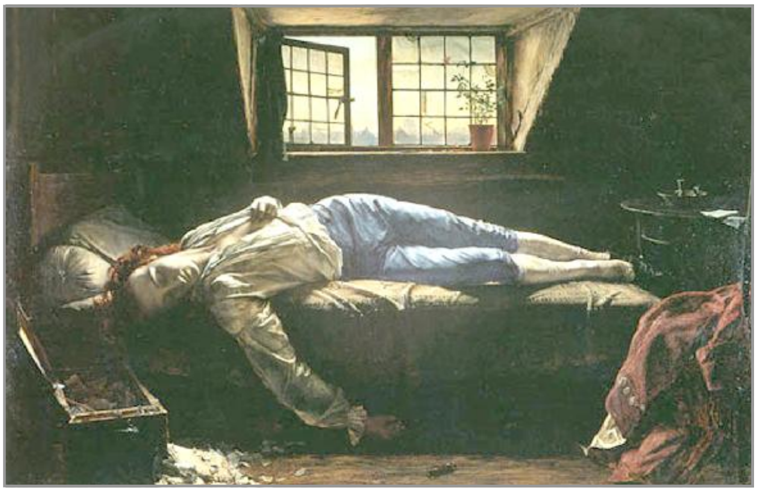

(مردنی کاسرین) هونەرمەند هێنری وێڵس

هونەرمەند جان پول ئیڤس

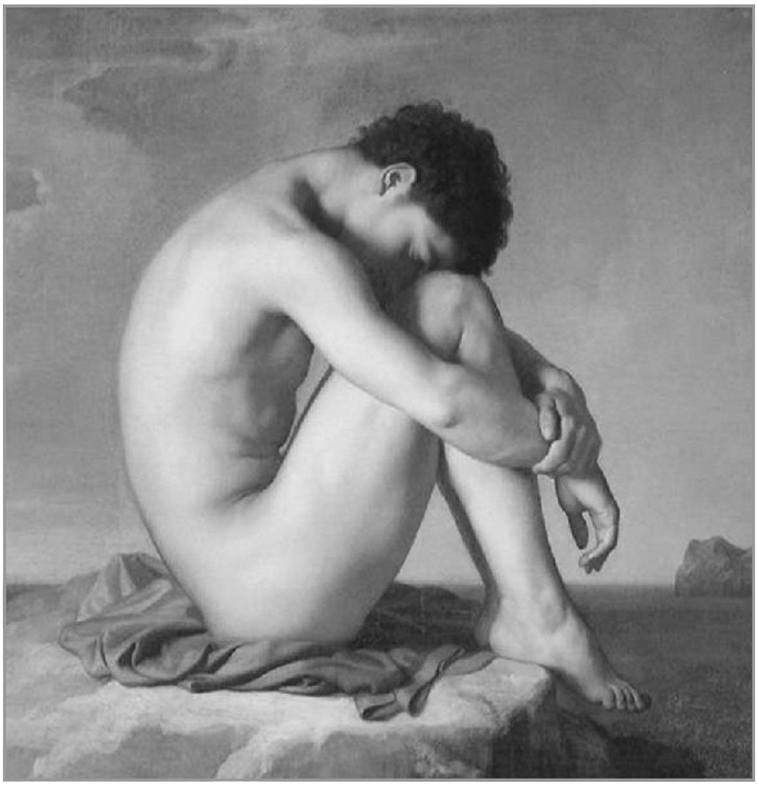

گیروگرفتی بۆشایی و ڕوو
لە قوتابخانە هونەرییە نوێیەکاندا

کە لە ڕێدا لەبەر سینەمای ڕیڤۆلی(*) "دا وەستای، ڕێبوارەکان بەخۆ و بەهاش و هوشیانەوە لە هەموو لایەکەوە دەورەیان دای، داخۆ دەتوانی بە چاوەکانت وێنەی ئەو هێڵانە بکێشی کە پەیوەندی ماڵەکان بە زەوییەوە دیاری دەکەن؟

چەندی تەقەللا بدەی سەرکەوتوو نابی، چونکە ئەو ئۆتۆمبێلانەی لە هاتوچۆ دان و ئەوانەشی کەڕاوەستاون و بەسەر یەکدی کەڵەکە بوون و ڕێگا نادەن، دیسان شەپۆلی خەڵکیش چاوەچاویانە ڕێت لێ بگرن.

* نووسەر باسی یەکێک لە سینەماکانی شاری قاهیرە دەکا. – وەرگێڕ"

بەڵام ئەگەر چاوت بۆ ئاسمان هەڵبڕی، ئەوا بە ئاسانی ڕووبەری شینی سەر ڕۆخی ماڵان دەبینی، تۆ لە شینایی ئاسمان بەدەر کە بەبانی ڕووی ماڵە لە پاڵ یەکدییەکان دەورە دراوە هیچ نابینی، وەک بلێی لەو گۆڕەپانەدا بە تاقی تەنێی، هەست دەکەی حەزت لێیە دەست و قاچت بەسەربەستی بجوولێنەوە، حەزت لێیە بڕۆی و هاوار بکەی و باسکان لێ درێژبکەی و وەکو ئەوەی دەچیتە بەر هەتاویش بچیتە بەر سێبەر... سێبەر و تاوی سەر ڕووی ماڵان.

بزاڤی بێ پسانەوەی ئۆتۆمبێل و دەنگە دەنگ و ئاپۆرەی خەڵکی هەموو تێکەڵاوی یەکتری دەبن و بە قەوارەیەک دەورەت دەدەن و تۆش لێیان ناسڵەمێیتەوە. قەوارەیەک کە پێکهاتووی چەند ڕوویەکی یەکدیگرەو ئاسمان بەرز دەکەنەوە، ئەویش بە شینایی خۆی سێبەرت لێدەکا.

ڕوانینەکان بەم چەشنە جیاواز دەبن ئەگەر چاو بۆ ئاسمان هەڵبڕی، لەوەی چاو بە دەوروپشتی خۆتدا بگێڕی، لەباری دووەمدا بیر لە هەموو شتێکی دەوروپشتی خۆت دەکەیەوە، لەوە دەترسی لەگەڵ خەڵکی بەیەکدا بچی یا خود بەر ئۆتۆمبێلێک بکەوی، تۆ لە پەڵە ڕووناکییەک یا پەڵە سێبەرێک یا هێڵێک کە ڕووکاری جوولانەوە دەنوێنی، یاخود بارستەیەکی کپ کە لەسەر ستوونێکی ڕووناکیدا دەوەستێ زێتر نیت. تۆ لە نێوان بەیەکداچوونی ڕوو و ژاوەژاوی ژیاندا ون دەبیت، بەو ونبوونەشت خۆت لەگەڵ هەرچی دەوروبەرتەوەیە دەبینی دووچاری ململانێ بووی بۆ ئەوەی بوونی خۆت بسەپێنی، هەر لە خودی خۆتەوە هەست بە یەکبوون و یەکدیگری ئەتەمەکە دەکەی و لە نێو

ئەو ململانێیەی زاڵە بەسەر بۆشاییدا هەست ناکەی قەوارەیەکی بە تەنیای چەندی لەباری یەکەمەوەیە، ژیان و ماڵەکانیش لە چەند کۆڵەگەیەک زیاتر نین کە ڕووبەرێکی شین ڕادەگرن، ئەو شینایییەش لەناوەخۆیت دەگرێ، تۆش بەناویدا دێی و دەچی، لە باوەشت دەگرێ و لە باوەشی دەگری.

لێرەشدا مەبەست لە بۆشایی، ئەو ڕووبەرە بۆشە نییە دامەنی کاغەزەکە یا ئەو قوماشەی نیگاری لەسەر دەکێشرێ دەستنیشانی دەکا، دیسان مەبەستیش بۆشایی نییە لە خودی خۆیدا کە بەهۆی مەودای سێیەمەوە دەردەبڕێ و کە نییە!

بەڵام لێرەدا حەز دەکەین لە توانای دانانی سنوورێک بۆ "بێ پایانی بۆشایی"دابنێین، چونکە هەموو شتێک پێویستە سنوورێکی کێشراو و چەسپاوی بۆ دابنرێ، ئینجا بە پێکەوەبەستنی کێشەی بۆشاییەکی دیاریکراو و ئەو هێڵ و ڕووانەی قەبارەی نێو چوارچێوەیەکی دیاریکراو دەنوێنن، دەگەینە ئەوەی لەو پەیوەندییە هاوسەنگانە بگەین کە کاری هونەری پێک دێنن. پێشان ڕێگای ڕەمەکی بۆ دەست خستنی مەودای سێیەم- مەبەست لە قووڵایی نێو وێنەیە- یان بەهۆی چەند هێڵێکی وێک هاتووەوە کە لە پنتێکی لێچوونەوەی سەر هێڵی ئاسۆ پێک دەگەیشتن، لەم لێچوونەوەیەشدا دژواریی ململانێی نێوان سێبەر و ڕووناکی و دەنگ و پلەکانیەوە کەم دەبووەوە.

ڕوانینی ڕەمەکی و ئەکادیمی ئەمەیە، بەڵام ئەگەر هاوچەرخانە بڕوانینە ئیستاتیکا و هونەر، ئەوا بەو لەکاربردن و تێگەیشتنە،

کە زۆر جاران وێنەی پێوە بەند دەبێ قایل نابین، ئەمڕۆ بایەخ بەوە دەدرێ چۆن یەکەیەکی یەکگرتووی کاری هونەری دەست دەخەین، لەگەڵ ئەوەی هونەرمەند شێوەکانی بۆ چەند ڕوو و ڕووبەرێکی دیاریکراو دابەش دەکات. دیسان ڕوانینی نوێ پەیوەندی ناوەخۆی ئەو ڕووبەرانەش بەهەند هەڵدەگرێ تا دەگاتە ئەوەی ئاهەنگێکی دەبێ. بە گوێرەی پێکهاتنی شێوەکاریشەوە ڕوانینی هاوچەرخانە، بایەخدانی لە دۆزینەوەی هاوسەنگییەکی گشتی سنووردار و تەواو یەکگرتوو و سفت و زاڵ بەسەر تابلۆکەدا گیر بووە.

ئەم جۆرە یەکگرتنە پەیدا نابێ ئەگەر بێت و، بەشێکی وێنەکە سەنگ و هێزی لە بەشەکانی تر زیاتر بێت و لە بەشەکانی دیش ڕوونتر بێ. ئەم خەوشەیش بە ئاشکرا لە ڕێڕەوی لاسایی کردنەوەدا لە هونەری وێنەکێشاندا دەبینرێتەوە کە سەدەی شازدەهەم لەسەری ڕۆیشتوون. دەبینین بۆ دەربڕینی قووڵایی نێو وێنە پێویستە شێوەی پێشەوەی هێز و سەنگی تیا بێ و ڕوونیش بێ.

پشت بە ڕوانگەیەکی هێڵئامێز بەستنیش بۆ دۆزینەوەی هاوسەنگی و چەسپاویی تابلۆ، پشت پێ بەستنێکی چرووکە، چونکە لە ڕاستیدا ئەو هاوسەنگییە نەبینراوە، سەبارەت بەوەی پەیوەندی بەو هەڵخەڵەتاندنەوەیە کە یاساکانی بینایی لە بینینی شتاندا پێیەوە بەندە.

بۆ نموونە ئەگەر دوو هێڵمان هەبوو ڕێیەکیان دەنواند و لە

ئاسۆوە پێک دەگەیشتن، لەو بارەدا ئەم دوو هێڵە سێگۆشەیەک پێک دێنن، جا چونکە بنکەی سێگۆشەکە لە خوارەوەیە و لوتکەکەیشی لەسەرەوە، ئەوە گومانی تێدا نییە کە هەستی هاوسەنگ بوونمان دەداتێ. خۆ کە وێنەکەمان وەرگێڕا، ئەوا هیچ هاوسەنگییەک نامێنێ، کەواتە هاوسەنگ بوونەکە، هاوسەنگ بوونێکی نەبینراوە و هەڵخەڵەتانی بینایی و توانای فسیۆلۆژی بینین دەستنیشانی دەکا.

نموونەیەک دێنینەوە ئەو ڕوانینە نوێیە بچەسپێنێ، با ئەو نموونەیە سروشتێکی بێ گیان بێ، (بڕوانە وێنە 151)، کە نیگارکێشێکی کۆبیزم کێشاویەتی، وێنەی ڕووکارێکی سادە و ساکار،ڕوو و ڕووبەرەکانی بە چەشنێکی دیاریکراو و ڕوون تێدا بەش دەبن.

وێنەکە لە یەکەم ڕوانیندا وا دەردەکەوێ پانە و هیچ شوێنەوارێکی مەودای سێیەم یا قووڵاییەکی نێو تابلۆکەی تێدا نییە، لەگەڵ ئەوەشدا سەیر دەکەی هاوسەنگی نەخشەکێشانەکەمان بە دڵ دەبێت، ئەو هاوسەنگییەی بەرەنجامی پەیوەندی هێڵ و ڕووبەر و ڕەنگەکانە بە یەکتریەوە، چونکە هێڵەکانی نێو تابلۆ بە دوایی لێ ناچنەوە. بە گوێرەی ڕوو و پلەی ڕەنگەکانیشەوە هیچ نابینایی و هەڵخەڵەتانێک لە ئارادا نییە باوەکو پلەو ڕەنگەکانیش چەند جارە بینەوە، بۆ ئەوەیە کە جارێکی تر و لە هێزێکی دیکەوە بگەڕێنەوە سەر هاوار و دژواریانەوە، تەواو وەک ئەوەی لە مۆسیقادا ڕوودەدا.

ئەم سەردەمەی ئێمە بەوە دەناسرێتەوە، خێرا بەرەو سادەیی و ڕوونییەوە دەچێ بۆ ئەوەی بگاتە ئەوەی یەکدیگری و توندییەک بە ڕووی تابلۆ بدا، جا ئەگەر هەوڵی بەراییی کۆپیزمەکان لەگەڵ ئەو قۆناخانەی بەدوایاندا هاتن بەراورد کرد.

دەبینین کاری ئێستای کۆپیزمەکان لە دەربڕینی بۆشایی و ڕوودا، لەو هەوڵانە پتر کارمان تێدەکەن. نیگارەکانی ئێستایان لە پەیوەندیدا ساکارن و هەروەها لە چەند ڕووبەرێکی فراوانتر و ڕوونترەوە وێنەکێشراون و دوورن لە ڕوو و فۆرمی بچووک و وردیلە. دیسان ڕەنگیش وای لێهاتووە، پەیوەندی زیاتری بەڕەنگی سادە و ناسراوی وا هەیە کە کارێکی سایکۆلۆژی بەهێزیان هەیە، چونکە ئەو فۆڕمانەی بەو ڕەنگە لەبەرچاوانە کێشراون پێش ئەوەی سەرەدەریان لێ دەربکەین کارمان تێدەکەن.

لەمەشدا نابێ بۆ ئەوە بچین کە قەبارە و ڕووبەری نێو نیگارە هاوچەرخەکان بە چەشنێکی سادە و دژوار تەمومژاوی پان بوونەتەوە.

جا بۆ ئەوەی خوێنەر لە بۆچوونەکانمان بگا: وای دادەنێین سندوقێکی شەش پاڵووی دار لە ئاستی چاو دانراوە، لەوبارەدا نیگارکێش لە چوارگۆشەیەکی بە ڕەنگێک بۆیە کراوەوە بەدەر ناتوانێ دەربڕێ، پاشان بۆ ئەوەی بۆشایی دەرەوەی سندوقەکەشی پێ دەربڕێ. دێ ڕەنگێکی دی لە دەورو پشت دادەنێ. کەواتە کارامەیی و شارەزایی هونەرمەند لە هەڵبژاردنی

جۆر و پلەی ڕەنگی سندوقەکە و پەیوەندی ئەو ڕەنگە بە هەموو ڕەنگەکانی دەوروبەریەوەیە، هەروەها لە پێکهێنانی ساوی هەردوو ڕەنگەکە و کاریگەریان لەسەر بینەردا. جا ساوەکە لووس و لێک بێ یا زبر و گڕنی گڕنی، یەکسان دەبن.

چونکە لە هەردووباراندا هونەرمەند خۆی بۆ ئەوە ماندوو دەکا بەو هەستە بگات کە گەرەکیەتی، لەبەر ئەوەی بەو هەستە دەگاتە ئەوەی ئەو ڕووخانە دیاری بکا کە ڕووی سندوقەکە بەرجەستە دەکەن و ئەو بۆشاییەش دیاری دەکەن کە لە پشت و هەردوو تەنیشتی سندوقەکە دایە.

چەمکی نوێی هونەریش لەوەدا خۆی دەنوێنێ، کە ڕووی بینراو دێتە سەرباری چەند ڕوویەکی بارستە توند، جا لە تێگەیشتنی ڕووبەری سپی پێش نیگارکێشاندا، بەوەی ڕووبەرەکە بۆشاییەکی سنووردارە هونەرمەند بۆی نییە وای لێبکات بەرەو دوایی نەهاتن لێ بچێتەوە، چونکە بۆشایی تابلۆکە دیاریکراوەو و چاوی پێدا دەگەڕێ و بەم سەرو بەوسەر لە جوولانەوەدا دەبێ بۆ دۆزینەوەی پەیوەندی شێوە و ڕوو و هێڵ و ڕەنگەکان بە یەکتریەوە و دۆزینەوەی تەوەری ڕاگیربوون کە ئاهەنگ پێک دێنێ، بەمەش تێگەیشتنمان بەوە بەند دەبێ کە هەرچەندی وێنە بۆشایی دەربڕێت و هەوای لەبەردا بێ چار نییە دەبێ توندی و یەکگرتوویی ئەو ڕووانەی هەبێ کە دوو ڕوویان هەیە.

خۆ ئەگەر لێچوونەوە و دیماهی نەهاتنیش لە قووڵایی تابلۆدا دیترایەوە، وای هەست لەگەڵدا دەکەین کە هەر لە خۆیدا

مەبەستێکە، نەک هۆی دەربڕینی مەودای سێیەم بە چەمکێکی سادە.

ئەم چەشنە خەریکبوونەش بەشێوەو ڕوو، لەو مامەڵانەی هونەرمەند بەهێزترە کە ڕۆژگارانی پێشوو دەقی پێوەگرتبوو.

کە هونەرمەندیش بەم جۆرە وێنە بکێشێ، پێویستە بەتەواوی لە گیانی ئەو سەردەمە بگا کەتێیدا دەژی و لەبارەی پێکهاتەی فسیۆلۆژییەوەش بەهەموو بنەماکانی هونەری نوێوە بزانێ.

ئێمە دووپات و سێ پاتیشی دەکەینەوە، ئەم جۆرە مامەڵەکردنە لە ئەنجامی هەستێکی پێگەییوەوە دێ و مەحاڵە تەنیا بەهۆی حیسابێکی ڕێژەییەوە بە ئەنجامێکی دڵخۆشکەر و هۆشیارییەکی بێ خەوش بگەین.

دەبێ هونەرمەند لەگەڵ بۆشایی و ڕووە کێشراوەکانیدا بژی و ڕێزی تەواوی ڕووبەرەکانی، بێ جیاوازی وەکو یەک بگرێ. جا با ئەو ڕووبەرە لە پێشەوە یا لە دواوەی وێنەدا بێ. هیچ جیاوازییەکیش لە نێوان بۆشایی پاشڤەبڕ-سلبی- و ئەو نیگارە پێشڤەبڕ- ئیجابی-یەی لەسەر دەکێشرێ دا نییە.

کاری هونەری لەسەر کێشەی نێوان، پێشڤەبڕ و پاشڤەبڕ، کاڵ و تۆخ و نێوان ئەو ڕەنگانەی یەکبوون و ئاهەنگی کارە هونەرییەکە پێک دێنن، بنیات دەنرێ.

بۆشایی پاشڤەبڕ و ئەو شێوە پێشڤەبڕانەی ڕووبەڕووی بوونیان دەوەستن، جیاواز نین، چونکە گشتیان وەکو یەک سوورن لەسەر

ئەوەی کە هەوڵی دۆزینەوەی پێشڤەبرێکی خڕگرەوەی کاری هونەری دەدەن. هیچ جیاوازیەکیش لە نێوان ڕووبەرێکی بە بزاڤ و زیندوو یەکێکی دیکەی هێمن و وەستاودا نییە. هەر خۆ تەنگاوکردن و هەڵچوونێکیش بۆ دۆزینەوەی ئاهەنگێکی ئاوازدار لە وێنەدا، دەبێ بەهۆی وێکهاتنەوە و ساردو سڕی تەواوی کارەکە، بۆیە دەبێ زیندوویی ڕوو خۆکار بێت، تاکو کە سەیری کارێکی هونەریمان کرد سەربەست چاوی پێدا بگێڕین و لە پنتێکی ڕاگیربوونەوە بۆ پنتێکی تر، چاومان بەنێو ڕووبەرەکەدا دەگەڕێ و وێنەکە ئابلووقە دەدا و یاسا ئاهەنگیە ئاڵۆزەکانی دیاری دەکا. زۆرجاریش کارێکی هونەری ڕەسەن و تەواو، لە ئەنجامی دەمارگیری و تەکاندان و ئازادی دەستی هونەرمەندەوە دێ بەپێی هەڵچوون و تاوگیریی هونەرمەند لەسەر ڕوودا. ئینجا ئەگەر لە کارێکی هونەریی نوێدا ڕامێنین، ئەو ڕووبەرە بەتاڵە بە ئاسانی دیاری دەکەین کە بۆشایی دەردەبڕێ. دیسان لە گرینگیشدا لەو ڕووبەرە کەمتر نییە کە نیگارێکی کێشراو دیاری دەکا. ئەوە لێک دەکەینەوە کە ئاهەنگی گشتی وێنە بە تەنیا لە گەرمۆکەیی ڕووبەری پێشڤەبرو زیندوویی ئەو ڕووبەرە وەبەر نایێ، بەڵکو لە ئەنجامی کێشەو ململانێی گشت ڕەگەزەکانەوەیە، یەک بەوەکەی دی، جا چ پاشڤەبڕ یا پێشڤەبڕبێ. تێگەیشتنی تازەی شێوەو پەیوەندیی بە بۆشایی تابلۆوە لە چەمکی ئەبستراکت (تجرید)ەوە abstract نزیکمان دەکاتەوە، وشەی(ئەبستراکت)یش لە ڕێبازە هونەریە نوێیەکاندا پتر لە مانایەک بەخۆیەوە هەڵدەگرێ. بەڵام ئێمە ئەم واژەیە دەتوانین لە دوو بەکاربردنی لێک دووردا لێک بدەینەوە.

یەکەم:

ئـەبـسـتـراکـتـی دیـاری نـەکـراو -Non figurative- مـەبـەست لەمەشدا ئەو ڕووتکارانەیە، کە واقیعی سرووشتیی شتان وەک خۆی پیشان نادەنەوە، بەڵکو ئەو پەیوەندییە ڕێژەدارانە پیشان دەدەن کە دەستنیشانی شێوەکان دەکەن، بێ ئەوەی دەقی ڕووەتی دەرەوەی شێوە بپارێزن.

بە واتا ئەم جۆرە کارانە هەموو یاسا بینراوەکان دەنوێنن کە دەبن بەهۆی هاوسەنگبوونی قەبارەکان لە پەیوەندیاندا بە بۆشایی، نموونە، بۆ ئەمەش کاری هونەرمەندە کۆپیسزمە نوێیەکان و هونەرمەندان (فیۆن و خاتو فیرادی سیلفیا و ڕەمسیس یۆنان و مەحمود حلمی)ن.

بەڵام بەکارهێنانی دووەم:

ئەبستراکتی نابابەتییە -Non objective- ئەمەش ئەو کارانە دەگرێتەوە کە دەربڕینی ڕەهای جووڵانەوە و سرەوتن، لە واقیعی ژیانەوە وەردەگرێ، بەبێ هیچ پەیوەندییەکی ڕێژەداری ڕووبەرو هێڵەکان، ئەو ڕەگەزانەی لەوان وێنانەدا کێشراون لە چەند هێڵێک و ڕەنگرێژیی و چەند تیزماڵێکی ڕەنگیی پان ناچنە دەرەوە، لە شێوەشدا چەند ڕووبەرێکی سادە و ساکارن، وەکو کاری هونەرمەندان - مۆندریان و پۆل کلێ.

ئەم تەرزە دابەشکردن و پێناسانەش بۆ پۆلینی کارە هونەرییەکان دادەنرێ، تا بتوانین ڕێڕەوی هونەری نوێ دیاری بکەین و چاوەدێری پەرەسەندنی بین، لە داکەلانی لە ریالیزمەوە بۆ ئێکسپرێژێنیزم [30]. و...تاد... وەکو هەوڵێک بۆ گەیشتن

بەهۆیەکی قوولتری دەربڕین، لە خۆبەستنەوە بە وەسفێکی خەبەری تا سەربەستییەکی خڕگرەوەتر. ئەم سەربەستییەش لە گۆڕانی ئەو پەیوەندییە شێوەکارییە ڕووتانە پێکهات، بێ ئەوەی خۆی بە هەیکەلی بینراوی شێوە ببەستێتەوە.

بەڵام ئایا هونەرمەندێک دەتوانێ هەروا بەو ئاسانییە لە ڕیالیزمەوە بەلای ئێکسپرێژێنیزم ئینجا ئەبستراکتەوە دابکەلێ، ئایا دەکرێ بە هەموو هەڵچوون و لاساییکردنەوەیەکی ڕووت بڵێین هونەر؟

هونەرمەند کە لاسایی بکاتەوە یا هەڵبچێ، ڕاستییەکەی لە خۆی زیاتر کەس هەڵناخەڵەتێنێ، مەسەلەکە زۆر لەوەش ئاڵۆزترە.

پێویستە هونەرمەند بە حەقیقەتی ئەو کارەی بزانێ کە ئەنجامی دەدا وەکو مافی ئەوەشی هەیە لە زمانی ڕاستەقینەی شێوە بگا و هەروەها لە گیانی ڕاستەقینەی چەمکی ئەو سەردەمەی تێیدا دەژی و ڕادەی پەرەسەندنی تەکنەلۆژی کە بەسەریدا زاڵە، ئەمەش بێ ئەوەی بڕوای بە مرۆڤایەتی و شاعیریەتی سۆزەکان، یاخود شتە خاوە سرووشتییەکانەوە لەق ببێ.

بەمەش یەکەمین هەنگاوی دەخاتە سەر ڕێی مەبەست بۆ گۆڕانی ڕوانینەکانی، واتە بە تێگەیشتنی کێشەی ڕوو و پەیوەندی بە بۆشاییەکی دیاریکراو، دروستی دەکا. ئیتر لەوەدا نەماوە شێوەکانی هونەرمەند ڕوانینەکانی بۆ ڕوو دیاری بکەن، بەوەی چەند ڕووبەرێکن بۆ بەرجەستەکردنی ئەو بابەتانەی لە بۆشاییدا لێ دەچنەوە بەکاریان بێنێ.

•

ڕەگەزی دەستخەڵەتدان و لێڵیی لەکاری هونەریدا

وێنە(152) قەڵەمکێشێکی هونەرمەندی سەنگتراش جیا کۆمێتی.

L. Perrault

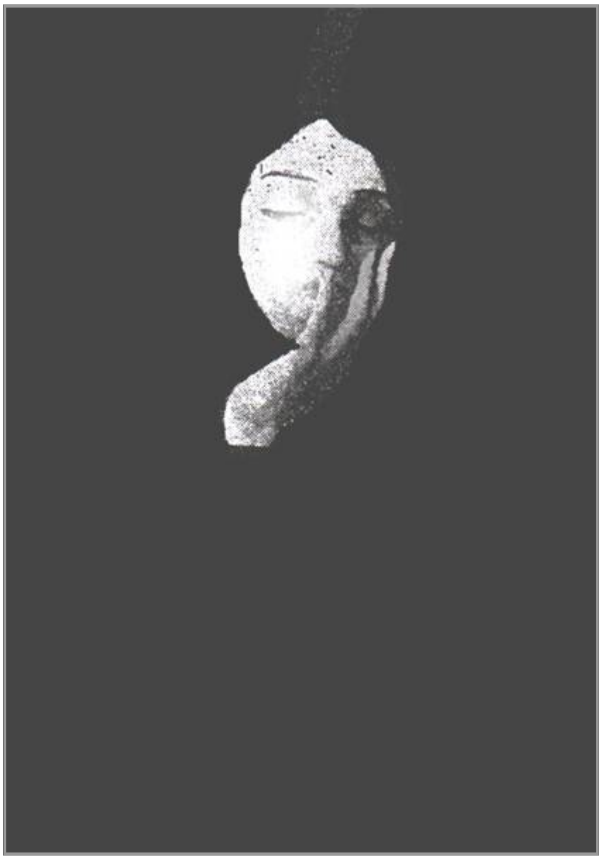

وێنە(153) لە کارەکانی هونەرمەند کیسلنج

ڕەگەزی دەستخەڵەتدان و لێڵیی
لەکاری هونەریدا

کە مرۆڤ کتێبێک یا گۆڤارێک بەدەستەوە دەگرێ، یەکسەر ئەم دیو و ئەو دیوی پێ دەکا، بە دوای وێنەیەک کە دێرە نووسراوەکانی دەنەخشێنێ، بەوپەڕی تاسە و ئارەزووەوە تەماشای دەکا. چونکە ئێستاش ئەم چەشنە وێنانە خوێنەری عادەتی بەلای خۆیاندا ڕادەکێشن، لەگەڵ ئەوەی لەو وێنانەن هەواڵ و مانایەکی وەسفئامێز لێک دەدەنەوە و سەنگ و قووڵییەکی هونەریان نییە.

لە هەمان کاتیشدا زۆر جاران سەیر دەکەی هەر ئەو کەسە عادەتیانە دڵیان لەو کتێبانە دەگوشرێ کە بە تابلۆی هونەرمەندە مەزنەکانەوە نەخشێنراون.

ئێمە ناتوانین ئەو تەرزە وێنانە، وەک چەشنێک لە جۆرەکانی هونەری شێوەکاری، لە خانەی هونەر دابنێین.

جیاوازی نێوان ئەو وێنانە و جۆرەکانی هونەری ڕاستەقینەش دەگەڕێتەوە سەر ئەوەی، ئەم جۆرە وێنانە ڕەگەزی ڕێکخراویان نییە کە پەیوەندی ڕەگەز و بەشەکانی کارەکە پێکەوە دەستنیشان دەکا. مەگەر دەسکردی هونەرمەندێکی بەناوبانگ بێ، چونکە وەک وتمان وێنەی کەسێ یا هی شتێ لەو نیگارانەی بۆ ڕوونکردنەوە دەکێشرێن، لەوەی زیاتر وەسفی شتێک یا هەواڵێک ڕادەگەیەنن، هیچ ناگەیەنن، واتە بە شێوەیەکی گشتی، تەباییەکیان لە پەیوەندییە شێوەکارییەکاندا نییە. بۆیە ئامانج و ئیشی نیگارکێشی کە کتێب و گۆڤاران دەنەخشێنێ، ئەوەیە، وا بکا نیگارەکەی ڕوون بێت و چەندی پێی بکرێ لە سرووشت نزیک ببێتەوە. بۆ وێنە، پیاوێکی دانیشتووی سەر کورسییەک لە وێنەی هەواڵێکدا لەوە زیاترمان پێ نالێ کە پیاوەکە دانیشتووە و هیچی تر. چەندی لەکاری هونەرییە، بەهای پیاوی دانیشتووی سەرکورسی لە پەیوەندییە شێوەکارییەکاندایە بە گوێرەی تەواوی تابلۆکە.

هونەرمەندان لەگەڵ ئەو ئەزموون و شارەزاییەشیاندا، وێنەکانیان تەواویش دەکەن بێ ئەوەی پلانێکی بۆ دابنێن و بە چەشنێکی دیاریکراو بە شوێنە جوانەکانی بزانن کە دەری دەخەن.

هەندێ جار کە هونەرمەند ڕەنگێکی نوێ یا ڕووبەرێک دەخاتە سەر وێنە، تەماشا دەکەی پێکهاتەی وێنەکە دەگۆڕێ بۆ ئەوەی

ئەو ڕەگەزە یا ئەو ڕەنگ و ڕووبەرە نوێیە بتوانێ لەگەڵ ڕەگەزەکانی دی کە کارە هونەرییەکە پێکدێنن یەک بگرن و تێکەڵ ببن جا هەرچەندی ئەو لێ زیادکردن و گۆڕانە کەم بێ هەمیشە دەبێ بەهۆیەک بۆ دووبارەکردنەوەی پێکهاتنی سیستەمی ئەو یاسایانەی کاری هونەری دروست دەکەن، بۆیە تەواو لەگەڵ باری پێشووی وێنەکەدا جیاواز دەبێ.

چەند شتێکی ورد و کەمیش کارێکی هونەریی مەزن دیاری دەکەن.

کەسایەتی هونەرمەندیش چەندی مەزنتربێ و بناسرێتەوە، هەندە کارەکانی لێڵ و تەمومژاوی دەبن و بەشەکانی ئاشکرا نابن و سیفەتەکانیشی بە ئاسانی دەرناکەون، کە هەر ئەمەشە ڕەنج بە مێشکی کەسێکی عادەتی دەدا و ماندووی دەکا، بەبێ ئەوەی پێی بزانێ. بۆیە دەبینین بێ ئەوەی هەستی پێ بکا، خوو دەداتە نیگاری سەنعەتکارە شارەزا و شێوێنەرە ساختەچییەکان، چونکە ئەوان کەمترن لەوەی بیخەنە بەردەم دۆش دامانێک، کابرای عادەتی دڵی بە کارێکی شێوێنەر دەکرێتەوە کە شێوازی هونەرمەندێکی بە توانای بۆ دەکێشێتەوە، هەروەها بریقەی ڕەنگ و ساوی سەر ڕووی، بێ گرفت و دەمارگرژی و ژان بۆ دەکێشێتەوە.. واتە تەنیا لایەنە شیرینەکەی بۆ دەکێشێ و لایەنە تاڵەکەی وەلا دەنێ.

لەو چەند دێرەی پێشوودا باسی چۆنیەتی جیاوازی کاری هونەری و ئەو وێنانەی گۆڤار و کتێبان دەڕازێننەوە-مان کرد. زۆر

جاریش نیگارکێشە گرگن و بەکرێگیراوە شارەزاکان دەیکێشن، یا هەندێ هونەرمەند بۆ کاسبی... کە لە کاری ڕاستەقینەی هونەریانەوە بەدوورە. ئەم وێنانەش پێیان دەڵێن illustration.

ئێستا دەبینین کە کاری هونەری چۆن لەگەڵ ئەو جۆرە نیگارانەی بەمەبەستی ڕوونکردنەوە دەکێشرێن جیایە، کە پێشی دەڵێن Diagram.

دایەگرامیش ئەو نیگارانەن بۆ ڕوونکردنەوەی ئیشێک دەکێشرێن و لەگەڵ کاری هونەریشدا دێنەوە و پێچەوانەی ئەو نیگارانەشن کە چاپکراوان، دەڕازێننەوە. ئیشی ئەوەیە، پنتەکانی ڕاگیربوون لەکاری هونەری و ڕووکارەکانی جوولانەوە و پلەی سێبەر و ڕووناهی و جیاوازیان و..تاد لێک دەداتەوە.

هەرلەمەشدا دەبینین کاری هونەری چۆن دەبێ بە نیگارێک و ئەو بنەمایانە دەچەسپێنێ کە لە ڕەگەزە جیاجیایەکانی شێوەدا ئەم کارەی لەسەر بنیات نراوە، تا هەر ڕەگەزێک لە ڕەگەزەکانی فۆڕمەکەدا بە ڕوونی و چەسپاوی دەردەکەوێ.

ئەم چەشنە نیگارانە پێیان دەگوترێ Diagram تەنیا ئەو بنەمایانە دەردەخا کە لەو دیوی ئەتەمی تابلۆوە شاردراونەتەوە و چوونەتە باڵییەوە، یاخود بە فۆڕم و قەبارە و کەسەکانەوە داپۆشراوە.

ئایا دەکرێ بەو وێنانە بڵێین کاری هونەری؟ ئەم جۆرە وێنانە هەموو بنەماکانی کاری هونەری بەخۆیان دێڵنەوە و بگرە لێشی

تێدەپەڕن، ئەمەش دیارترین ئادگاری جوانی و تەواوین تێیدا. ئەو کارەی لەوانەیە ڕەگەزەکانی تێ نەگەین، یا لە یەکەمین ساتدا ڕوون نەبێتەوە.

ئا ئەمەیە کاری ئەو نیگارانەی پێی دەڵێن Diagram، لەگەڵ ئەوەشدا بەهیچ شێوەیەک ناتوانین بەو نیگارانە بڵێین کاری هونەری، یاوەکو بە ڕوونکاریش لە کاری هونەری جیا دەکرێنەوە، بەڵام ڕەگەزی ڕوونکاری کۆڵەگەیەکی ئەوەندە قایم نییە لە دروستکردنی کارێکدا، چونکە لێکدانەوە و ڕێنمایی کردن ئیشی کاری هونەری نییە.

دیسان ڕوونکردنەوەی شتێک جیایە لەگەڵ ئەوەی مەبەستمان لە زەین ڕوونی بێت، چونکە زۆر جاران لەگەڵ ڕوون بینینیشدا لە نهێنی کاری هونەری ناگەین، هونەرمەندیش وێنەکەی لەسەر ئەو ڕەگەزانە بنیات دەنێ کە گرنگییان لەوەدایە دەستخەڵەتت دەدەن و لێڵ و نادیارن. ئەوەی ڕاستیش بێ ئەوەیە ململانێی دوور و بەردرێژی هونەرمەند لەگەڵ تابلۆدا، دەیگەیەنێتە ئەوەی کارەکەی بە وێنەی خودی ژیان، لەیەک کاتدا ساکار و لێڵ بێت.

هونەرمەند چۆن ئەمە دەکا و بۆچی دەیکا و چی دەکا تا ئەوەی دەست بکەوێ؟

با هەوڵ بدەین نەختێک بیربکەینەوە، با لە کارێک ڕابمێنین، گریمان کارێکی هونەری (جاکسۆن پۆلۆکمان) لە پێشە، سەیر دەکەین کێڵگەیەکی ئاڵۆزی لەو داوداوانەی شێوەی نادیار دەهۆننەوەی بۆ دروست کردووین و چین چین، بە چڕی کەوتوونەتە

سەر یەک، وەک ئەوەی ئەو پنتانە دەیانەوێ لە سەرەنجامێکی لێڵ و نادیاری ئەوتۆمان باوێن، کە نە دەتوانین لێکی بدەینەوە و نە دەشتوانین لێی ببینەوە!.

چەند هێڵێکن دەست خەڵەتت دەدەن و لێت دەسەنگرێنەوە و ناتوانی بە چاوەکانت بەدوویاندا بچی.

جا ئەگەر ئەوەی لە پێشمانە کە دەم و چاوێکی (ڕامبرانت)[31]ی هونەرمەندە، دەبینین ئەوەی کە شێوەکە دیاری دەکەن ئاگاداریی تەواوی هونەرمەندە لە نواندنی هێڵی دەرەوەدا. کەچی لەگەڵ ئەو ئاگاداریەشدا هێڵی دەرەوە (-ئاوت لاین- out line) بە تەواوی ڕوون و دیار نییە، چونکە چەند بەشێکی لەگەڵ بۆشایی دەوروپشتی وێنەکەدا چوونەتە باڵ یەک، ئەو بەشە لە باڵ یەکانەش ون ناکەین و وەکو کەموکوڕییەکی بنیات نانی هونەریش هەستی پێ ناکەین، بە پێچەوانەوە کە پێمان زانی وا هەست دەکەین پێویستییەکی بنیاتنەری کارەکەیە.

گەلێ جار بەشێک لەو هێڵە ون دەکەین کە دەم و چاو دیاری دەکا، بۆیە دەبینین لایەکی دەم وچاو لەتاریکیدا نقوم دەبێ، بەبێ ئەوەی دیماهییەکی دەستنیشان بکەین، یاخود لە نێو ڕووناکیدا ون دەبێ، هەمدیس بێ ئەوەی دیماهی دەم و چاوەکە لە سەرەتای بۆشاییدا دیاری بکرێ. جاری واهەیە شانی پیاوەکە یا شەپقەکەی یا پۆپیتەکەی، بە ونبوونی بەشێکی ئەوانە کابرای وێنەکێشراو بە بۆشایی دەوروپشتی دەبەستێتەوە. بینەری تامەزرۆش سەعاتەها لە پێش وێنەدا دەوەستێ بێ ئەوەی بەهیچ

جۆرێک ئەو بەشە نادیار و ون بووانە بناسێ و دەرکیان پێ بکا.

خۆ ئەگەر لە نیگارکێشان و یەکالاکردنەوەش بزانێ ئەوا یەکسەر فێڵەکە دەدۆزێتەوە، دەگاتە ئەوەی مەحاڵە لای دەم و چاو یاخود کەللە تەواو بکرێ، چونکە دەبێ بەهۆی ئەوەی کەموکورییەک لە پێکهاتنی سەرەکە دەردەخا و دەیشێوێنێ. بەڵام (ڕامبرانت) بە فلّچە وەشاندنێکی زیرەکانە ئەو بەشەی لەگەڵ ئەوەی تەنیشتی خستۆتە باڵ یەک و شێوەکەی بۆ بە بۆشایی بەستووینەتەوە و بەسەر گشت ناتەواوییەکدا زاڵ بووە. جیهانێکی لە سێبەر و ڕووناهی پێ داوین، جیهانێک کە سەرسامان دەکا و وامان لێدەکا چەندین سەعات لەبەردەمیدا بمێنینەوە.

لەهەر کارێکی مەزن ڕابمێنی، چەشنە فێڵێکی مەزن دەدۆزیەوە، بڕوام پێ ناکەی و دەڵێی ئەم قسەیەم زیادەڕۆییە. ئەمەش ناکرێ ببێ بە ڕاستییەکی چەسپاو یا دەستوورێک دەقەبەری هەموو هونەر و هونەرمەندێکی بکەین.

دەشێ کارەکانی ئەم دواییەی هونەرمەندی هۆڵەندی (مۆندریان)م بۆ بێنیەوە، ئەو کارانەی لەچەند ڕووبەرێکی لاکێشەیی بەدەر نین کە هونەرمەند بەهۆی چەند هێڵێک، بەپانی و بەدرێژی دابەشی کردوونەتە سەر چەند چوارگۆشە و لاکێشەیەک، پێم دەڵێی ئەم وێنەی وەکو نیگارێکی ئەندازەییە. ئەمەش هەرگیز وانییە، چونکە تەنانەت ئەستوورایی تاقە هێڵێکیش لەم وێنانەدا، بەشەکانی یەکسان نین، هیچیشیان بەوەکەی تر ناچێ، لای هەر چوارگۆشەیەک یا لاکێشەیەک لەم وێنەدا بپیوی، لە

فیلێکی نەبینراو هەڵدەنگوی، چونکە هیچ لایەک لەگەڵ لایەکانی تر نایێتەوە.

ئایا (جۆزێف ئالبرێس)ی هونەرمەند کە کارەکانی لە چوار گۆشەی نێو چوارگۆشەیەکی دی یا لاکێشەیەک بەدەر نییە، داخۆ بۆمان هەیە، یا دەکرێ بڵێین ئەم وێنانە نیگاری ئەندازەیین یاخود بۆ ڕوونکردنەوە دروست کراون؟

سەیری ڕۆخی چوارگۆشە سادەکانی و گۆشەکانی بکە، هیچیان نابینی (90 پلە) بێت- ئیدی بەرهەست بوون و نهێنی و فێڵی بەهۆی ئەم جۆرە لادانە سادانەوەیە، کە بە ئاستەمیش لە (لا)ی چوارگۆشەکانیدا نابینرێ.

لەکارەکانی (ڕۆنکۆ)شدا زەین دەدەینێ هێڵێکی پچڕ پچڕ و خوراو، ڕوو و شێوەکانی دیاری دەکا، ئەم سنووره پچڕپچڕ و خورانەش خۆ حەشار دەدەن و بە دزییەوە دەست خەڵەتت دەدەن، تا ئەوەی چاوت لە گرتن و پێگەیشتنیاندا ماندوو دەبن، توانای ئەوەت نابێ ڕووبەرەکانی لە یەکتری جیابکەیەوە. چونکە -ڕوو-ەکان بۆ ئەوە لە بەرچاوی بینەردا دەردەکەون کە لێی ڕابووەستێ، پاشان زۆری پێ ناچێ ون دەبن و لێ دەچنەوە و وات لێدەکەن نەتوانی دیاریان بکەی و بیانگری.

بەم جۆرە دەبینین کە بەرهەستیی و نهێنی هونەرمەند و هێزی دەرەوەی، بە زۆری لەسەر توانای خۆیەوە دەوەستێ کە تاڕادەیەک لێڵ بێ و دەست خەڵەتت بدا و هەڵتبخەڵەتێنێ.

ئەوەی لێرەشدا پێی دەڵێن نهێنی هونەرمەند و بەرهەستیی.. ڕاستییەکەی لە ئەنجامی ژان و کۆششی دڵسۆزانەیەتی لە بەرابەر نادیاریی واقیعی ژیاندا.

هەر بەو جۆرە دەبینین بەهای ژیان هێشتا نادیار و سەرسوڕهێنەرەو، سنووردار و ڕوونیش نییە.

ئەم دەستخەڵەتدانەش لە ڕەنگدانەوەی حەپەسانی هونەرمەند و ناتەوانایی و دوودڵیی نێو ناخییەوە پتر نییە. ئەو دوودڵییەی لە خۆیدا بنەمایەکی سووتانیەتی.

•

پەیوەندیی هونەرمەند

وێنە(154)
بەیەک گەیشتنی چەند دەستێک - فۆتۆگراف

وێنە(155)
هونەرمەند جێن هێزی فراگۆنراد

وێنە(156)
هونەرمەند – فرنان لێچێ

وێنە(157)
چەند چەترێک

پەیوەندیی هونەرمەند

سپێدەیە، تۆ لەسەر ڕێدا چاوەڕوانی، لەسەر شۆستەدا وەستاوی، دەستت لە شوورەی ئاسنینی سارد گرتووە، ئۆتۆمبێلەکان بەرەو ئەو سەری شەقامی (سلێمان پاشا)(*)

وەک ئەوەی ئەژدیهایەکی شێتی تێدا بێ، تەکان دەخۆن و ماندوو نابن. چاویان تێدەبڕی بە درێژایی شەقامەکە، کە بە ڕووناهی بێتێنی سپێدە شۆردراوەتەوە، کۆتەڵی- تەلعەت حەرب- قیت بووەتەوە، دەڵێی ها ئێستا بنکەکەی بە تیشکی بەتاوو زێڕین دەتوێتەوە. پشتیشی ساختمانی -التحریر-ە بەسەر کۆتەڵەکەدا لار بووەتەوەو هەناسەی لەبەر بڕیوە.

* شەقامێکە لە شەقامەکانی شاری- قاهیرە-ی پایتەختی میسر - وەرگێڕ

تۆ ئەوە دەزانی کە شەقامی (سلێمان پاشا) لە ڕاست کۆتەڵی تەلعەت حەربدا دوایی نایە و دەڕوا لێی ڕەت دەبێ، ساختمانی -التحریر- یش بەهۆی مەیدانی -التحریر-ـەوە لەوسەری شەقام دابڕاوە.کەواتە چی وای لێکردی ساختمانەکە بە پەنجەرە ڕیزکراوەکانییەوە ببینی نزیک بووەتەوە و بەسەر کۆتەڵەکەدا لاربووەتەوە و بێنی تەنگ کردووە؟ ئایا یاساکانی بینین و مەودای سێیەم ئەمەی لا دروست کردووی؟ چونکە هەر ماوەیەک بەپێی کەمبوونەوەی قەبارەکان وێک دێنەوەو لێک دەکێشرێنەوە تا لە ئاسۆدا لێ دەچنەوە.

ئەویان لە مێشکت دوور دەخەیەوە، چونکە ڕەنگدانەوەی ڕووناکی و پەیژەیی شتەکان لە لێلاییدا چەندی دوور بێتەوە لەگەڵ دەرنەکەوتنی - شتە وردەکان- بەسە بۆ ئەوەی وات لێ بکەن درێژی ماوەکان و شوێنی ئەو شتانەی تیایەتی بە تەواوی ببینی. کەواتە چی وای لێ کردی دیمەنەکەی پشتت بەو چەشنە ببینی؟ بێگومان شتێک هەبووە وای لێکردبی شەقامەکە بەم وێنەیە بەرجەستە بکەی.

ئایا لە تەنگ و چەڵەمەیەکی دەروونیدا دەژی؟ هەوڵ دەدەی بە بیر خۆتی بهێنییەوە داخۆ پێشتر ئەمەت لە کوێ دیوە. کۆتەڵێکی ڕۆشنکراوە.. عاردی ڕاکشاو و ساختمانێکی زەبەللاحیش بە پەنجەرەی ڕیزکراوەوە بەسەر کۆتەڵەکەدا لار بووەتەوە.

بیرکردنەوە ماندووت دەکا، تا لە دواییدا بەبیرت دێتەوە کە

هەوەڵێن وێنەکانی (دی کیرکۆ)[32]یە ئەوانەی ڕوانینی میتافیزیکی دەنوێنن، ئەو وێنانەی کۆتەڵی ڕۆشنکراوی تیا دەبینین، ساختمانی زلی وێنەی زیندانانی بەسەردا لار دەبێتەوە. هەر بەمجۆرە، هەمیشە کە هونەرمەند سەیری شتێکی پێش خۆی دەکا، خۆی وا دێتە بەرچاو کە لە هەمان کاتیشدا پابەندی شتێکی تریشە. یاخود کارێکی هونەری کە بەهۆی یادکردنەوە هەستی پێدەکا، ئەوەی کە هەستیشی پێ دەکا بەهۆی باری دەڕوونییەوەیەتی. لە ئەنجامدا داهێنانی هونەری لەسەر تێکەڵاوکردنی ئەو شتەی دەیبینێ و ئەوەی کە پەیوەندی پێوە هەیە دەوەستێ، چونکە هونەرمەند مامەڵە لەگەڵ شتێک دەکا، کە لە مێشکیدا پابەندی شتێکی دیکەیە، ئیتر تێکەڵیان دەکا ئەو دەمە هەڵسەنگاندنی ئێمەش بۆ ئەو کارە هونەرییە لەسەر ڕادە و جۆری، بەرهەستییەتی هونەرمەند لە تێکەڵاوکردنیان دەوەستێ کە چی لێرە و لەوێ وەرگرتووە. بەڵام هیچ زەرەرێکی تێدا نییە ئەگەر بگەڕێینەوە و لە پەیوەندیی هونەرمەند بە واقیع و بەشتانەوە بدوێین.

گۆڤارە بیانییەکان ئەوەمان پێ ڕادەگەیێنن، هونەرمەندێکی ئەبستراکتی- بەناوبانگ پاشگەز دەبێتەوە و دەگەڕێتەوە سەر کێشانی وێنەی بابەتیی دیاریکراوو بە واقیعی بینراوە وە بەستراو. ئەمە بێجگە لەوانەی هەر لەبنەڕەتدا مەسەلەی پەیوەندیان بە ڕێبازی - ئەبستراکتیش-ەوە لە خۆیان دوورخستۆتەوە. ئەمانە مەسەلەی دوورکەوتنەوەی هونەرمەندیان لە جیهانی بینراودا ڕەت کردۆتەوە. ئەمە لەبەرچی وا دەبێ؟

یەکێکمان وەڵام دەداتەوە: چونکە هەندێ هونەرمەند گرنگی لەوەدا دەبینن کە شتان چۆن دەبینن وای بەرجەستە بکەن، لەگەڵ ئەوەی وەکو خۆشی نایکێشنەوە هەست دەکەن پێویستیان بە دابونەریت و واقیعەوە هەیە.. یا دەڵێت: ئەوانی دی خۆیان ئاوەها دۆزیوەتەوە، لە ڕێی ئەوەی هونەرمەندێکی پێش خۆیان چووەتە دڵەوە بە قەوارەیەکی هونەری گەیشتوون.

ئێمە چەند هونەرمەندمان دیوە وێنەی گوڵەبەڕۆژەی کێشاوە، دوای ئەوەی وێنەی ئەو گوڵەبەڕۆژانەی بەدەستکردی (ڤان کۆخ)(33) چووەتە دڵەوە.

با ئەم جۆرە وەڵامانە تارادەیەکیش ڕاست بن، بەڵام ڕاستیش نییە کە بەو ئاسانییە لەم مەسەلەیە بدوێین. چونکە گرنگی بابەت لە هونەردا، لە بۆچوونی ئێمە فراوانترە، ئێمە لە ژیانماندا پابەندین و بە زۆر شت کار لێکراوین، وەکو خۆر و شەو و درەخت و گوڵ و بەروبووم و خاک و ڕووبار.. هەموو ئەمانە کارمان لێدەکەن و بۆ ئەوە دەست دەدەن ببن بەبابەتی هونەرمەند، بینەریش بەدەوری خۆی لەگەڵ ئەم شتانەدا دەژی، بۆیە ئەمە ماددەیەکە هونەرمەند دەتوانێ هەست و بیری خۆی پێ ڕابگەیەنێ، لەبەر ئەوەی ئاسانیش نییە خەڵکی هەموویان لەسەر تاقە شیکردنەوەیەک بۆ شتە وێنە کێشراوەکە بگەنەوە یەک، یا بەو مەبەستە بگەن کە هونەرمەند گەرەکی بووە. بۆیە ئەوەی چێژی لێ وەردەگرێ، هەمیشە بەو لایەدا دێتەوە کە بابەتە بینراوەکە لە بەینی هەردوولادا قبووڵ بکا، چونکە دەتوانێ خۆی پێ قایل بکا بەوەی لە هونەرمەندەکە گەیشتووە، ئای کە ئەو

نێوەڕاست وەرگرتنەش چەندی شەرمەزار دەکا.

دەگونجێ شتەکە هێمایەک بێ، لەوانەیە وەکو چەمکێک بێ بۆ کارەکەی و هەروەها بۆ پەیوەندیشی بە ئێمەوە.

لەوانەشە وانەبێ و بە تەرزی جیاواز لە خەیاڵماندا بژی کە تاقیکردنەوەکانی ناوەوەمان و هەلومەرجی جیاواز و بەهۆی بێ هاوتایی و بەرکەماڵیی بەگوێرەی ئێمەوە دیاری بکرێ.

شتەکە بە جۆرێک لە بیرماندا دەژی کە خۆزگەی بۆ دەخوازین، ئەمەش وێنەیەکە بەهۆی خۆشویستن و ڕق لێبوونەوەمان دەستنیشان دەکرێ.

ئێمەلەگەڵ ئەوەشدا بەدەگمەن سێوێک دەبینین تەواو سووربێ، کەچی ڕەسین و شیرینی سێو بە ڕەنگی سوور بەستراوەتەوە، بەم جۆرە چەمکی ڕەنگی سێو بە گوێرەی خەڵک هەمیشە سوورە. بەڵام ئێمە (ماتیس)"34" یشمان دی کە بەهۆی پلەکانی ڕەنگی شینەوە وێنەی سێوێک دەکێشێ، ماتیس وێنەی سێوی بە ڕەنگی شین کێشا، لەگەڵ ئەوەی بینەر سوورە لەسەر ئەوەی کە سێو سوورە. بەمەش (ماتیس) بەبێ هاوتاییەکی دیکەی بەستەوە ئەویش ئەوەیە کە لە توانادایە پەیوەندییەک هەبێت بێجگە لەو پەیوەندییە..ئەو فێڵەی (ماتیس) لێرەدا هێنای لەسەر ئەوە وەستاوە، توانی بەو پەڕی باوەڕ بەخۆبوون و هێز و گرنگییەوە وێنەی بکێشێ و زۆری نەمێنێ بمانگەیەنێتە ئەوەی بڕوا بەوە بێنین (سێوی شین) یش هەیە، یا هەرچی نەبێ بڵێین تو خوا باشتر نەبوو، یا چی تێدایە ئەگەر سێو شین بێ؟

کەواتە (ماتیس) بینەری بەوە قایل کرد سێو شینە، یا وای لێکرد لەبیری بچێتەوە کەڕەنگی ڕەنگێکی ئاسایی نییە.

ئەم گۆڕانەش کەوا دەردەکەوێ سادە و ساکارە، بەڵام هونەرێکی مەزنی دروست کردووە، هەر ئەوەشە هەموو بنەما شێوەکارییەکانی لەسەر بنیات نراوە و وای لێکردووین سێو بە ڕەنگی شینیش قبووڵ بکەین.

یاسای شێوەکاریی دیکەش هەن کە لەوێنەکەدا هێناویەتی و بوونی سێوی شین دەچەسپێنن. ماتیس ئەمەی بۆیە پێکرا، چونکە دەستی بەسەر پیشەی نیگارکێشان و ڕەنگکردندا دەشکێ، تا ئەوەی زۆری نەما چەمکی بینەر لە بارەی سێوەوە بگۆڕێ و بە ڕەنگی شینی پەیوەند بکا کە خۆشیی ژیانی تێدایە.

بەڵام داخۆ چی وای لێکرد وێنەی سێوەکە بەڕەنگی شین بکێشێ، داخۆ ئەو ڕوانینە ئاخنراوەی نێو هۆشی ناوەوەی چی بێ بتوانێ ئەو سەرکەوتنە بەدەست بێنێ؟ڕەنگە شینەکەی لە کوێ هێنا؟ کێ دەزانێ؟ لەوانەیە کە منداڵ بووە دایکی یا پووری کراسێکی گوڵ گوڵیی شینیان هەبووبێ، ئیتر لەناکاو پەرش و بڵاویی سێوی سەر مێزەکە کراسەکەی بیر خستبێتەوە، ئەویش لە ڕێگای ڕەنگی شینەوە دەتوانێ کارە هونەرییەکەی بنیات بنێ.

ئەو ڕەگەزانەش کە فۆرم پێک دێنن، هەر یەکێکی بایەخی خۆی هەیە، بەڵام نیگارکێش بە تێکەڵاوکردنیان و بەوەش کە بە هەستی ناسکی دەیخاتە سەر، هێزێکی کاریگەری دەبێ تاکو گیان بەبەر ئەو کارە هونەرییەدا دێنێ، نموونەی ئەمەش وێنەی

ڕووبەری زەوییە کە هونەرمەند (پۆڵ ناش) کێشاویەتی و وەک شکارتە گەنمی درویێنە کراو و درەختی ڕیزکراو دەیانبینین و بە ئاسانیش ئەوە لێک دەکەینەوە کە هونەرمەند بە جەمسەرە تیژەکانیانەوە سنووری بۆ داناون و چەمکێکی وای پێ داون کە لەمانا و چەمکی ساکاری کێڵگە و ڕووەکەوە ڕەت دەکەن و وێنەکەی وا لێکرد، بەجۆرێک ئێمەی خستە قاوخێکی میتافیزیکی هێمائامێزەوە کە ئەمەش لەو هەوڵە زیاتر نەبوو بە دوای پەیوەندییە ستاتیکییەکان، ئەوەی هونەرمەند لە کێڵگەدا هەڵیئێنجابوون و بەو ڕەگەزانەش فۆرم پێک دێنن، کە لە هێڵ و سێبەر و ڕووناهییەوە بەدی هێنان.

ئەوەی چێژ لە کاری هونەری وەردەگرێ، کە ڕاستەوخۆ لەبەرامبەر کارێکی هونەریدا دەوەستێ، نە بیر لە وردەکارییەکانی دەکاتەوە و نە بەو گەرمییەش بە پیریەوە دەچێ. ئەو هێزەی قایلی دەکا تەنیا کارە هونەرییەکەی بەرابەری و ڕادەی کارتێکردنیەتی.

ئەگەر بچینە سەر هونەرێکی دی، وەکو هونەری وشە، لەوانەیە بتوانین ڕوانینەکە ڕوون بکەینەوە، کە لە ڕادە و چۆنیەتی پەیوەندیی هونەرمەند بەبابەتێکەوە دەدوێ کە لەهۆشی ناوەوەیدا دای کردووە و گرنگی ئەمەش بۆ هونەرمەند لە داهێنانی کارە هونەرییەکەیدا یەکسان دەبێ ئەگەر بابەتەکە شتێکی هەست پێکراومان لە سرووشتدا بۆ بەرجەستە بکا، یا ڕووداوێک بووە و هونەرمەندی ورووژاندووە و جۆشی داوە، یا کاری هونەرمەندێکی دیکەی بەدڵ بووە، ئەمانە بە ئاشکرا لە هەموو کارێکی هونەری مەزندا دەبینین.

پێش ئەوەی بەڵگەی ئەو مەبەستەش بە چەند دێرە شیعرێکی (T.S Eliot)ی شاعیر لە قەسیدەکەی (پیاوە بۆشەکان) دا بێنینەوە، ئێمە ناتوانین تیوری شاعیر وەلابنێین کە پێی گوتوە Objective correlative پەیوەندی بابەتی ئالوگۆڕاکراو- مەبەستیشی لە پەیوەندی هونەرمەند بەشتێکی ترەوەیە کە لەکاتی داهێناندا لەگەڵی دابووە و لێی جیانەبووتەوە.
دێرە شیعرەکانی ئێلیێتی شاعیریش ئەمانەن:

Here we go round the prickly pear.
Prickly pear, prickly pear.
Here we go round the pricklye pear
At five 'oclock in the morning.

لە هەندێ چاپدا سەیر دەکەین ئەو دێرانە بە تیپی لار لە چاپ دراون بەوەی لە قەسیدەکەدا جیاوازن(*) "
چونکە زۆری نەماوە بێ بەو گۆرانییە میللییە ئینگلیسیەی منداڵی ئنیگلیس نییە وێردی سەر زمانی نەبێ. گۆرانییەکەش دەڵێ:

Here we go round the mulbery bush.
The mulbery bush, mulbery bush.
Here we round the mulbery bush.
So early in the morning.

* بۆ نموونە بڕوانە- selected poems چاپی نیویۆرک قەسیدەی The Hollow Men لاپەڕە 79 "وەرگێڕ"

ئەمە دزی نییە، چونکە هەر ئینگلیسێک ئەم گۆرانییە دەزانێ. خواستنیش نییە، چونکە لەگەڵ ئەوەشدا وشەکان زۆر لێک نزیکن و یەک ئاهەنگیان هەیە، دیسان لە نەغمەشدا پێک دەچن.. بەڵام لەمانادا تەواو جیاوازن. ت-س- ئیلییەت، وێنەیەکی میتافیزیکی بەو ئاهەنگە سادە و مانا ساکارەوە داوە کە لە ژان و ماندوویەتی مرۆڤەوە دەدوێ چونکە prickly pear جۆرە هەنجیرێکی دڕکاوییە (*)" لە بیابانە وشک و چۆلەوارەکانیشدا نەبێ نییە، بەڵام mulbery bush دەرختۆکەی ئینگلیسین و لە باخچەی هەمووماڵێکی ئینگلیسدا دەڕوێن.

بەم جۆرە قاڵبی -کۆ- کە لە گۆرانییە میللییەکەی منداڵاندا هەستی پێ دەکەین دەربارەی درەختۆکەکە بوو، بەوەی ئەو هەستەمان وەبەر بێنێ کە هەموو مرۆڤایەتی لە بیابانێکی وشکدا دەسووڕێتەوە، بە دەوری درەختێکی دڕکاویی- وشک دەخولێتەوە کە نە (بەر)ی هەیە، نە سوود.. هەموو مرۆڤایەتی لە سەعات پێنجی بەیانیدا بەبێ ئامانج دەخولێتەوە! لەکاتێکدا دەبێ خەڵکی لەو وەختەدا نووستبن. کەواتە ئیلییەت، توانی شتێکی سادە بگرێ و بەسەرەقەڵەمێکی سادەشەوە، شتێکی قووڵ و کارێکی مەزن دابهێنێ، تەنانەت کارەکە لە موجیزە نزیک بووەتەوە! ئا ئەمەیە پەیوەندی بابەتی، ئەمەشە کە ئێمە دەمانەوێ.

هەموو کارێکی هونەری نوێ و مەزن سەرچاوەیەکی هەیە،

---

* لە کوردیدا پێی دەڵێن (سەرکەتەشی) یان (شەکرۆکە) - وەرگێڕ

ئەگەرنا هونەرمەند لە کوێی دێنێ؟ هەر دەبێ شتێکی هەستپێکراوی لە دەستدا بێ ئینجا سەرلەنوێ بێ پێکی بێنێتەوە.

ئەوەتانێ پیکاسۆو هونەرمەندی دیکەی وەک ڤان کوخ و دێلا کرواو[35] یشمان دی کە کاری هونەرمەندەکانی پێش خۆیانیان دیوە و جارێکی تر بەپێی شێوە و ڕوانینی خۆیان دایدەڕێژنەوە، ئەمەش نە لە کارەکەی پێشوو و نە لەو کارەی کە هونەرمەند دایڕشتووە کەمتر نییە.

هەمیشە سەرم لەو مەسەلانە سوڕ دەمێنێ کە تایبەتن بەو تاقیکردنەوانەی بەسەر بینەردا دێن کاتێ دەڕوانێتە وێنەیەک.

من خۆم بەو سیفەتەی نیگارکێشم، ناکرێ هەستی خۆم بەرامبەر کارێکی هونەری لەگەڵ هی کەسێ دەست لە هونەر نادا، بەڵام کە تێیەوەڕادەمێنێ، چێژی لێ وەردەگرێ، بە یەک چاو تەماشا بکەم.

جا ئەگەر ئەو کارە هونەرییەی بابەتێکی بەخۆوە گرتووە، هەروا ماوەیەکی زۆر لە ڕێگای وەسفی ئەو بابەتەوە گفتوگۆی لەسەرکرا، باشە دەربارەی ئەو وێنانە چۆن کە وا دەردەکەون پەیوەندییان بە هیچ شتێک نییە؟ باشە ئەدی ئەبستراکت چۆن؟ ئایا ئەو جۆرە وێنانە پەیوەندییان بە واقیع و بە ژیانەوە هەیە؟

لە وەڵامدا دەڵێین بەڵێ: چونکە یاساکانی ئاهەنگ و هاوسەنگ بوون و ململانێی نێوان تەبایی و ناکۆکەکان لە یاساکانی ژیان و

پەیوەندیی نێوان مادده و بوونەوەر وەرگیراوە و لەسەریاندا بنیات نراوە.

دیسان وێنەی ئەبستراکت هەرچەندی نوقمی عەنتیکەیی و لێڵی بێ، کەم تا زۆر پەیوەندی بەژیان هەر هەیە، یا بە وێنەیەکی دیکەی ئەبستراکتی، یا خودی بابەتەکەوە هەیە. مەحاڵیشە ئێمە سەیری وێنەیەکی ئەبستراکتی بکەین، بێ ئەوەی بە شتێکی هاوشێوەی ببەستینەوە.

ئیتر بینەر بیرەوەریەکانی دەخاتە کارو هەموو پەیوەندییە وێک چووەکانیشی لە پێشدا کۆ دەکاتەوە کە لە ژیاندا هەستی پێکردووە یا لەمەوپێش لە وێنەیەکدا بینیویەتی بۆ ئەوەی ئاسانتر تێی بگا. ئەو وەختە ڕەگەزە تاکانەکە و شتە نوێیە زیادکراوەکە دەدۆزێتەوە کە وێنەکە وەبەری هێناوە، جا وەک کارێکی هونەری یا ئەوەیە قبوڵی دەکا، یاخود ڕەتی دەکاتەوە.

جیاوازیی بنچینەیی نێوان وێنەیەکی ئەبستراکتی و وێنەیەک کە بابەتێکی بینراوی بەخۆوە گرتووە ئەوەیە، وێنەی بینراو ئەو تاقیکردنەوە بینراوانەی بینەر دیویەتی لەلایدا نوێ دەکاتەوە، ئەو تاقیکردنەوانەی پەیوەندییان بەهونەرەوە نییە. بەڵام وێنەی ئەبستراکتی تەنیا ئەو تاقیکردنەوەیە لەلای بینەر نوێ دەکاتەوە کە لەگەڵ هەستی هونەری دایە بەبێ ئەوەی لێکیشی بکاتەوە، یا لە بەرەو ڕووبوونی ئەو تاقیکردنەوە هونەرییەی بەردەمی دووری بخاتەوە، ڕاگیری دەکا.

ئینجا یا ئەوەیە قبوڵی دەکا، یاخود ڕەتی دەکاتەوە. ئەمەش ڕێی

ئەوە ناگرێ بڵێین ئەو وێنەیەی بابەتێکی بینراوی تێدایە لە پیاوێکی بازاڕیی نزیکترە تا لە وێنەیەکی ئەبستراکتی، لەگەڵ ئەوەشدا هەندێ جار بە چەند تاقیکردنەوەیەکی بەرهەستی وای دەبەستێتەوە کە پێیدا ڕۆیشتووە، بە چەند مانایەکی ئەدەبی و چەند هێمایەک. بەشتی وا کە پەیوەندیی نە بە هونەر و نە بەکارە هونەرییەکەی بەردەمییەوە هەیە، ترسناکیەتی وێنەکەش لێرەدایە کە بابەتێکی بینراوی بەخۆوە گرتووە. بێ ئەوەی بەهایەکی شێوەکاریی ساغی هەبێ. وەک چۆن ترسناکیەتی وێنەیەکی ئەبستراکتیش لەوە دایە کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی هونەرمەندی بە واقیع و بە ژیانی تێدا نەبێ.

•

هونەر پێویستییەکی مرۆڤایەتییە

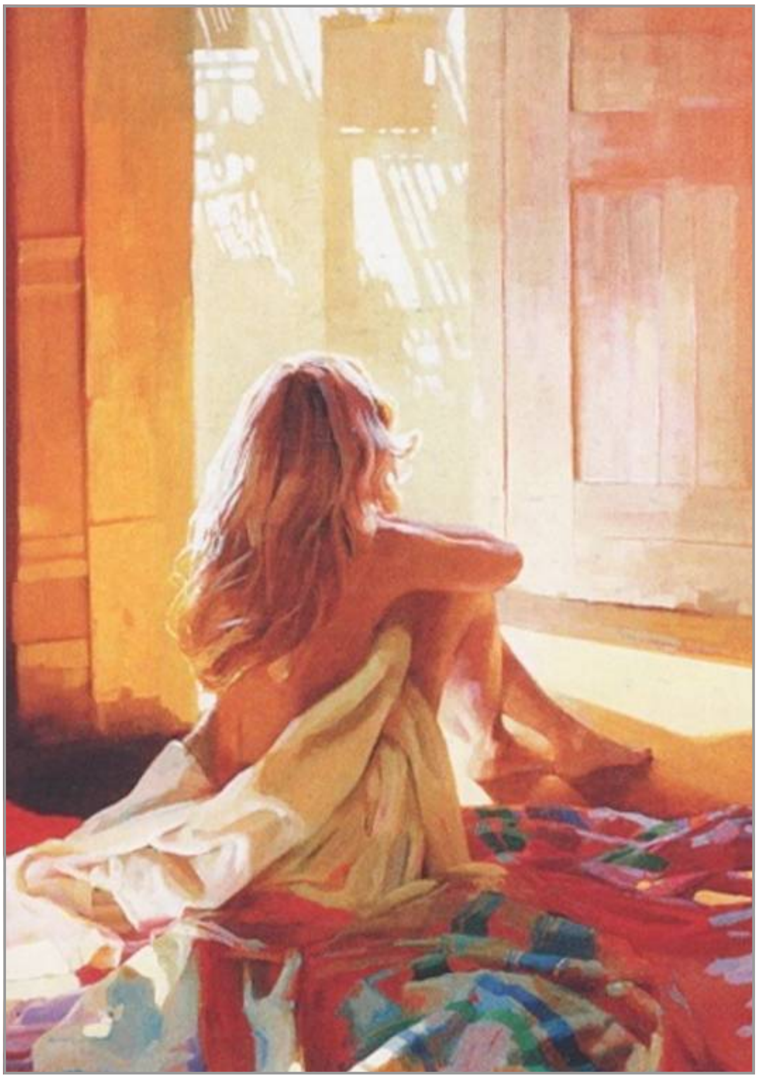

وێنە(158)

وێنە(159)

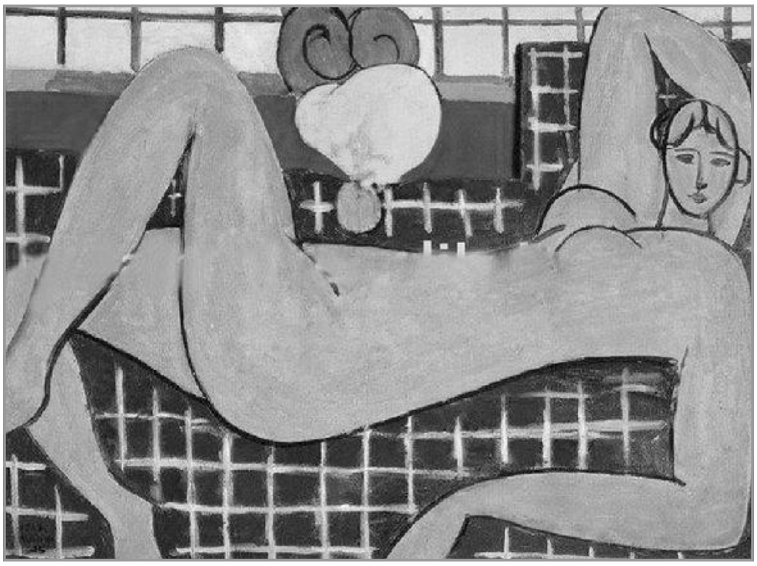

وێنە (160)

دەسکردێکی هونەرمەند ... ماتیس

وێنە(161)
هیپییەکانیش نارەزاییان بەرامبەر بە شەڕی ڤێتنام دەربڕی

وێنە(162)

هونەرمەندی کۆری لی کیو هاک

هونەر پێویستییەکی مرۆڤایەتییە

مایەوە سەر ئەوەی لەو شتانە بدوێین کە هەمیشە پەیوەندییان بەو پرسیارەوە هەیە لە پێشانگاکاندا بەبەر گوێمان دەکەوێ:

ئەم وێنەیە مانای چییە؟ سوودی چییە؟ پەیوەندیی بە کۆمەڵەوە چییە؟

مەسەلەکە بە سووربوونی بینەر و هونەرمەند لەسەر(کەتەلۆک) توندتربوو.

سەیر دەکەین بینەر لەگەڵ یەکەمین هەنگاو لەهۆڵی پیشانداندا، هەوڵی دەست خستنی کەتەلۆک دەدا، وەک ئەوەی کەتەلۆک میکرۆسکۆبێک بێ پێیەوە دەتوانێ نهێنی و تەڵەسمەکانی کارە پیشاندراوەکان بکاتەوە.

زۆرجار ئەو چاپکراوانە بێ سوود دەبن و لەلایەنی تۆمارکردنەوە بەدەر هیچ کارێکیان نابێ، بەڵام بینەر سوورە لەسەر کەتەلۆک کە لە وێنەیەکەوە بۆ ئەوەی تر پەنای بۆ دەبا..

لە ڕاستیش کەتەلۆک لە کۆمەڵە ناوێک زیاتر نییە کە جێگای گاڵتەجاڕیشە.. بۆ نموونە (قژ ڕەشەکە) و (سرووشتێکی کپ لەسەر کراسێکی شیندا) و..تاد.

بەمەش ڕوانینی خۆی دیاری کردووە و مانای وەسفی و ئەدەبیشی بە پێی ئەو ناوە بۆ داڕشتووە. وەک کەسێ گوێ بۆ پارچە مۆسیقایەک ڕابدێرێ و لەوەدا سەر نەکەوێ کە وا لە ئاوازەکە بکا، بگاتە ناخییەوە.

بەبیری دێتەوە کە ناوی پارچە مۆسیقایەکە شۆڕشی ژیانە، ئیتر وای بە خەیاڵدا دێ مۆسیقاکە مستی بە ڕووی ژیان و بە ڕووی (با)دا کردووتەوە، ئیدی مۆسیقاکە بەپێی خەیاڵەکانی بەناخی دا شۆڕ دەبێتەوە و زۆر نابا پارچە مۆسیقاکە پڕ دەبێ لە مانا ئەمەش هەڵەیە. چونکە بەدڵبوونی کارێکی هونەری پێویستە بەبێ هیچ کارتێکەرێک بێ، چوون هەر وەک ئەو زمانەی مۆسیقازان مامەڵەی لەگەڵ دەکا. زمانی دەنگ و چۆنیەتی جیاوازی و وێکچوونی پلەکانیەتی، هەر وایش ئەو زمانەی نیگارکێش مامەڵەی لەگەڵدایە. زمانی شێوەکەیە. کە بەرەنجامی جیاوازی و وێکچوونی هێڵ و ڕەنگ و ڕووبەرەکانە.

بەڵام لەبارەی سوودی کارەکە و پەیوەندیی بە کۆمەڵەوە:

ئەم پرسیارە لەم ساڵانەی دواییدا مەترسییەکی زۆری هێناوەتە

گۆڕێ، چونکە زۆر لە هونەرمەندان وەک تەرزە پروپاگەندەیەک بۆ خۆیان یا بۆ نزیک بوونەوەیان لە دەسەڵاتدارانەوە بەرهەمە هونەریەکانیان بە دروشمی سیاسی بۆش دەبەستنەوە کە هیچ پەیوەندییەکی بەکاری هونەرییەوە نییە، جا لەگەڵ ئەو کارە دروستکراوەشدا، بۆمان نییە بایەخی ئەوەش وەلا بنێین. هونەری ڕەسەن بەشێوەیەکی گشتی یارمەتی مرۆڤ دەدا لە بەرەو پێشچوونی بۆ دابینکردنی ئەوەی پێی دەگوترێ عەدالەتی کۆمەڵایەتی.

لێمگەڕێ هەوڵی ئەوە بدەم، ئەوەی لێک بدەمەوە، ئەوەی کە دەتوانم ناوی لێ بنێم بەهەڵەداچوون لە تێگەیشتنی پرسیاری، "وێنە چ پەیوەندییەکی بەکۆمەڵەوە هەیە"دا. واتە باسی ئەو ڕوانینە بەهەڵەداچووانەی ئەم کێشەیە بکەم.

ئەمن کە بۆ پیشانگایەک دەچم، ئەوهای چاو لێناکەم، دەچم لە کۆبوونەوەیەکی سیاسی، یا لە کۆڕێکی دەربارەی گیروگرفتەکانی کۆمەڵ ئامادە دەبم، لەو باوەڕەش دانیم کەسێ هەبێ پێش ئەوەی بچێت وێنەکان ببینێ ئەم جۆرە پێشبینیانە بکا. کەواتە ئەم پێک بەستنەوە ڕاستەوخۆیە بۆچی؟ بەتایبەتیش کەسێ نییە بتوانێ بڵێ، بە درێژایی ئەو چەند سەدەیە وێنەیەک یا پەیکەرێک هۆی ڕاستەوخۆ و لەباربووبن و دەسەڵاتدارانی ناچار کردووە بۆ ئەمیریکردنی زەوی، یا پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتی پتر بۆ تاقەکەسی ناو کۆمەڵ.

ئەوەی لەبارەی گرنگی هونەرەوە بە گوێرەی کۆمەڵ مەبەستمان بێ، بەم ڕێگایە ڕاستەوخۆیە نایەتە دی، بەڵکو دوای

تێگەیشتنێکی قووڵی زمانی شێوەوە دێ کە کارە هونەرییەکەی لەسەر دادەمەزرێ.

ئینجا پاش ئەوەی کارەکە قبووڵ دەکەین و تێیەوەڕادەمێنین وازی لێ دێنین، لەکاتێکدا زۆر شتی تێگەیشتین کەلەوەوبەر نەماندەزانی. واتە بینینی ئەو کارە شتێکی خستە سەر دەستکەوتەکانمان لەبارەی بەها ڕاست و جوانەکان.

ئەو ڕەنگ و بۆشاییانەی دڵمان پێیان دەکرێتەوە، کاتێ هونەرمەند دێ بۆمانی لەسەر ڕووبەرێکی بەتاڵ دادەنێ، تێگەیشتنمان بۆ تەواوکاری و یەکێتی بەرزی و نزمییەکانی ژیان زێتر دەبێ، بە واتایەکی دی و بە ئاستێکی قووڵتری بیرکردنەوە، مەبەستم لەوەیە کە ئێمە دوای بەجێهێشتنی وێنەکە ڕێبازی هونەرمەند خۆیان بۆ بینینی جیهان لەبیری خۆمان هەڵگرتووە کە بە شێوازی خۆی (بۆ نموونە لەکێشانی وێنەی درەختێکدا دەری بڕیوە)، چونکە شێوە و هێڵ و بۆشایی و ڕووبەرە پڕکراوەکان و ڕووناهیی و سێبەر، ئەمانە هەمووی هۆی ئەوەن هونەرمەند بە ڕێگای تایبەتی خۆی، لە بارەی ڕوانینی بۆ جیهان و تێگەیشتنی ژیان دا دەریان دەبڕێ.

ئێستا دەگەینە پرسیارێکی دی، ئەویش ئەوەیە ئێمە بۆچی بایەخ بە ڕێباز و ڕوانینی تایبەتی هونەرمەند دەدەین لە سەیرکردنی شتەکاندا؟

ئەگەر ئەو ڕوانینە بە گوێرەی ئێمە، ئێمەی نیگارکێش بایەخی هەبێ، باشە ئەدی بۆچی مایەی شادی هەموانیشە؟ ئایا لەبەر

ئەوەیە ترسی نەزۆکیمان لەلا کەم دەکاتەوە کە لە ناخماندا هەستی پێدەکەین، یان چلۆنایەتی ڕوانینەکانمان بە ڕێگایەکی تایبەتی پتر بە ژیانمان دەبەستێتەوە؟

سەنگتراشی ڕۆمانی هەستی بێ هاوتایی و جوانی و ویقاری لەشی مرۆڤی لا پتر کردین کە ئێمە لە ژیانی ئاسایی ڕۆژانەماندا هەستی پێناکەین. (ڕامبرانت)یش لە ململانێی درامی سێبەر و ڕووناهی نێو وێنەکانی هەستی ئازایەتی ئەدەبیمان وەبەر دێنێ.

(ماتیس) یش بە ڕەنگ و هێڵی دیارییەوە پەرە بە بایەخە هەستییەکانمان دەدا.

هەموو ئەو نموونانە بۆچوونی تاقەکەسن و لەوە تەسکترە حەقیقەتی تەواوی هونەری تێدابێ، دیسان تاقە کارێک - تاڕادەیەک دەتوانێ هەستی جیاجیای چەند کەسێک پەرە پێ بدا.

ئەوەی لێرەدا گرنگ بێ ئەوەیە، هەر کارێکی ڕاستگۆ و سەرکەوتوو، کاتێ سەیری دەکەین ڕوانینی نوێمان تیا نوێ دەکاتەوە. ئارەزووی ژیانمان لا نوێ دەکاتەوە، ئینجا مەرجیش نییە ئەو کارە شاباش بۆ گەشبینی لێ بدا، چونکە هونەری ڕەسەن بەشێوەیەکی گشتی ئەو ئارەزووەمان لەلادا نوێ دەکاتەوە بەکاری پڕ لە کارەساتی کەسێکی تراژیدیشەوە.

بابەتەکەش ئەو ئارەزووەمان ناداتێ، بەڵام چۆنییەتی چارەسەرکردنەکە خۆی، ئەتەمی کارە هونەرییەکە، ڕێبازی هونەرمەند لە بینینی بابەتەکەیدا.

بۆ نموونە ڕوانینی (گۆیا) دەربارەی قەسابخانە ئادەمییەکان ئەوەمان پێ دەڵێ کە پێویستە ژیانی چاکتر و لەبارتر و شەریفتر بژین کە ئەم قەسابخانانەی تێدا نەبێ.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو کۆمەڵە تابلۆیەی قەسابخانەی ئادەمی دەردەبڕن، بەهیچ جۆرێک هەستی نائومێدی و خۆبەدەستەوەدانمان بۆ هیچ زۆردارێ ناداتێ، بەڵام داخۆ هەموو کارێکی هونەری گوڕی ژیانمان پێ دەدا؟

بەشێوەیەکی گشتیش دەتوانین کاری هونەری لە دوو جۆرە بیرکردنەوەدا ببینین، لەگەڵ ئەوەی (وەک وتیشمان) هونەر بە گشتی وامان لێدەکا هەست بەژیان بکەین، کاری وا هەیە هەستی زاڵبوونمان بەسەر واقیع دەداتێ لەگەڵ ئەوەی هەرچییەکی دیکەشمان پێ دەدا، وەکو کارەکانی (بیرۆدی فرانشیسکا) "36" و (مۆنتانیا)"37" و (پۆسان) "38" و (دیگا) "39".

کاری ئەو هونەرمەندانە بە چەشنێکی تەواو وامان لێدەکەن هەست بە چەمکی مرۆڤ و پەیوەندیی بە جوولانەوە بکەین.

بەرهەمی دیکەش هەیە ڕێگایەکی دیاریکراوی بینینمان بۆ بەرجەستە دەکەن، وەکو کارە تەعبیرییەکانی گۆیا کە چەمکی هونەری تیا دەبێ بە دەربڕینی یاخیبوونی مرۆڤایەتی بەسەر هەلومەرجی دەوروبەریەوە.. بەرهەمەکە لە چوارچێوەیەکی تەعبیری بێ خلّتدا دەردەکەوێ و وا لە سەنعەتسازییەکە دەکا لە پلەی دووەمدا بێ. لەوانەیە بەدرێژایی ڕۆژگار هونەرمەندی تریش بەشداری لەمەدا بکەن، وەکو (ئالگریکۆ)"40" و (ڕامبرانت) و

هی تر.. کە هەریەکێکیش کەسایەتی و شێوازی خۆیان هەیە.

ئێمە دەتوانین زۆر لەو هونەرمەندانە دەستنیشان بکەین کە بەرهەمەکانیان سووربوونی مرۆڤی لەسەر ئەوە تێدایە کە لە هەلومەرجی دەوروپشتی بەهێزترە، بەڵکو لەخودی ڕووداوەکانیش بەهێزترە، لەوانەش هونەرمەندان (تیتیان) و (دێلاکروا) و (ڤان کوخ).

ئەم دابەشکردنە لەوانەیە لە پێناسە باوەکە نزیک بێتەوە کە کارەکان دابەش دەکاتە سەر کلاسیک و ڕۆمانتیک، بەڵام خڕگرەوە و فراوانترە، چونکە پابەندی قۆناخێکی مێژوویی دیاریکراو نییە، ئێمە نابێ بە وێنەی ڕۆمانتیکیەکی وەک دێلاکرواو شۆبان بڕوانینە ئالگریکۆ.

دەشێ یەکێ بڵێ لە لێکدانەوەی ڕوانینی خۆتدا لەبارەی ئەوەی هونەر هەستی ژیان و هیوامان لا دەخولقێنێ.. زیاد ڕۆیشتبی ئەمەش لە بیرو ئیستاتیکادا شتێکی تازە نییە.

بەڵام ئایا هەستی ئێمەش لە بەرابەر نیگارێکی (بیللینی)"41" دا هەمان ئەو هەستەیە کە دۆکی فەرمانڕەوای ڤینیسیا کاتێ بۆ یەکەمین جار ئەو نیگارەی بینی وهەستی پێکرد؟ نەخێر.. سادەترین نموونەش ئەمە بە ڕێگایەکی هەستپێکراوەوە دەچەسپێنێ ئەوەیە. لێدانی پارچە مۆسیقایەک لە چەرخێکەوە بۆ چەرخێکی تر دەگۆڕێ، بۆ نموونە چۆنیەتی لێدانی کۆنشۆرتۆی کەمانی بتهۆڤن لەلایەن (هۆبرمان)ـەوە جیایە لەگەڵ لێدانی (داڤید ئۆستراخ) دا.

دۆکیش کە سەیری وێنەکەی بیللینی کرد پابەندی نەریت و باوەڕی سەردەم و چینەکەی خۆی بوو و پشتی بە بیروباوەڕ و ئایدیالیزم و شارستانییەتی سەدەی شازدەم دابوو.

بەڵام ئێمە بە هەموو دەمارگرژیی و ململانێی ژیانمان لەم سەدەیەدا دەڕوانینە وێنەی دۆک، بە ڕێگایەکی دیالێکتیکی دیکە، ڕوانینی ئێمە بۆ وێنەکە جیاوازە و لەسەر چەشنی ئەو ململانێیە دەوەستێ کە بەرەنگاری بووینەتەوە. هەروەها لەسەر چینی کۆمەڵایەتیشمانەوە. چونکە هەمیشە لەگەڵ هەر هونەرێکی ڕەسەندا شتێ هەیە ڕوانین و بڕوامان بە ژیان نوێ دەکاتەوە و پێویستییە دەروونییەکانمان دابین دەکا.

هەموو هونەرێک گیانی ئەو سەردەمە و پێویستییەکانی بەخۆوە دەگرێ تێیدا لەدایک دەبێ، ئەمەش ڕاستییەکە و حەفت و هەشتی لەسەر ناکرێ. بەڵام هەرچەندی هونەر پەرە بسێنێ بەهای پێکهاتنی چەسپاوەو ناگۆڕێ، ئەوەی دەگۆڕێ تەنیا دیوی دەرەوەیەتی، تاکو لەگەڵ کات و زروفدا هاوکوف بێ چونکە پێویستییە ماددی و دەروونییەکانی مرۆڤ و ئەنگیزەکانی چەسپاون.

هێشتا ئاهەنگی گشتیی گەردوون و ژیان وەک هەزاران ساڵ لەمەوبەرە، ئێستاش نیگاری پیاوەکەی پێشین کە بەسەر دیواری ئەشکەوتانەوەیە دەمانجولێنێ، لەگەڵ ئەوەی لە ڕواڵەتدا بەرهەمە هونەرییەکانمان جیاوازییەکی تەواویان لەنێواندا هەیە، ئایا (پۆسان) کە وێنەکانی لە سەدەی حەڤدەمدا کۆشکی نەجیبزادەکانی فەرەنسای ڕازاندووەتەوە، دەیزانی وێنەکانی

هیوای ژیان بە نیگارکێشێکی فەڕەنسایی دیکە دەدەن لە سەدەی بیستەمدا، کە (فیرنان لیچێ) [42]ی مەزنە؟

لیچێ ئەوەی ئاشکرا کرد و وتی: کە پێکهێنراوەکانی پۆسان بڕوای بەچینی چەوساوە پتەوترکرد بەهۆی ئەوەی (فیرنان لیچێ) بەرهەمەکانی پۆسانی لەڕێی بڕوای ئەوەوە بەچینی چەوساوەدا دی، ئەمەش ئەوە دەچەسپێنێ کە هونەری پاشڤەبڕ-سلبی- و پێشڤەبڕ- ئیجابی- نییە."

هەروەها هونەرێ نییە هێزی نزم بچەسپێنێ و هی تریش هێزی هەڵچوو. مەسەلەی هونەر مەسەلەی مرۆڤایەتییە و پەرەسەندنیشی پەرسەندنی کۆمەڵە.

ئا ئەم چەرخەی ئێمە کە بە ململانێی ملیۆنەهاوە دەناسرێتەوە، ئێمە لەم چەرخەدا تەنیا دەتوانین نهێنیە زۆر و زەبەندەکانی هونەری تیا بدۆزینەوە، بەمجۆرە ئیتر شی دەکەینەوە و دەیپاڵێوین و بە ڕوانینێکی زانستیانەی نوێ و ساغەوە لێکی دەدەینەوە.

ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ ئێمە مەبەستمان لەوەیە سرووشتی هونەر دەگۆڕێ، یاخود ڕەگەزەکانی فۆرم Form بە بەریانەوەیە نوێ بینەوە.

●

هونەرمەند نەبیە سەفەدی

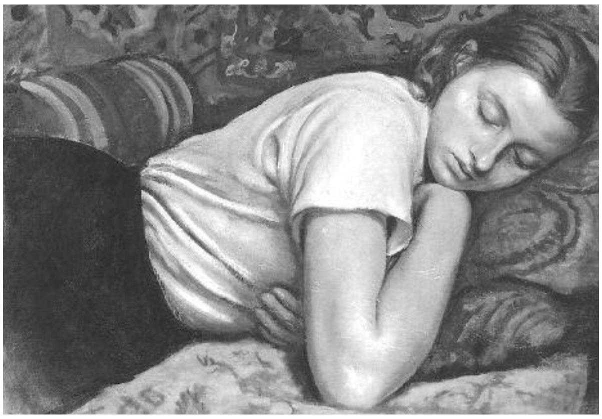

هونەرمەند زینادیا سیری بریباکۆڤا

دیماهی

له تاریکترین ساتدا مرۆڤ هەست بە هونەر دەکا..
وەک ئەوەی خۆشەویستێک دەستی بگوشێ..
وێنەی شاباش بۆ ژیان لێدان دژ بە هێزە لەناوبەرەکان..
بۆیە هەرچەندی هونەرمەند وا پیشان بدا لە ڕووداوەکانی دەوروبەریەوە بەدوورە، ئەمەی وەک هەڵوێست وەرگرتنێکی بێ لایەن لێ وەرناگیرێ.
هونەرمەند کە ڕووداوەکان ڕەت دەکاتەوە لەو ئاژەڵە دەکا ژیانی بۆ خۆراکێکی ژاراوی دەوێ..
لە ڕەتکردنەوەشیدا هونەرمەند دەیەوێ مانا فراوان و جاویدانەکەی مرۆڤایەتی بچەسپێنێ..
ئەمەش هەڵوێستێکە لەپێناوی ژیان خۆیدا..

پەراوێز

(1) کلێ - klee-
پۆل کلێ- هونەرمەندێکی ئەڵمانییە، بەڵام لە سویسرا لە دایک بووە. یەکێکە لە پێشەنگەکانی ڕێبازی ئەبستراکت، هونەری کلێ هونەرێکی نوێیەو دەشێ بڵێین چاوی پێ ڕانەهاتووە. سەبارەت بەوەیشەوە لە یەکەم نیگادا حیسابێکی بۆ ناکەین، تەنانەت لەوانەیە بە قەڵەمکێشی منالێکی بزانین، بەڵام کە بە وردی لە کارەکانی خورد دەبینەوە دونیایەکی شاراوەی لە پاڵدا دەبینین.
کلێ دوژمنێکی سەرسەختی نازییەکان بوو، هەر لەبەر ئەوەش ئەڵمانیای بەجێهێشت.

(2) کاندنسکی - kandinsky
ڤاسیلی کاندنسکی، پێشەوای ڕێبازی ئەبستراکت، لە مۆسکۆ لە دایک بووە، تەمەنی منداڵیی لە ڕۆما و فلۆرەنسای وڵاتی ئیتاڵیادا بەسەر بردووە، پاشان گەڕاوەتەوە مۆسکۆ و چووەتە بەر خوێندنی یاساو ئابووری سیاسی.
کاندنسکی دەیویست هونەری خۆی لە مۆسیقاوە نزیک بکاتەوە بەوەی لە لاساییکردنەوەی سرووشت و حەقیقەتە مادییەکان دوورکەوتەوە، بەمەش پێی وابوو لە دەربڕینی حەقیقەتەکانی دەروون و ناخەوە نزیک دەبێتەوە.

(3) هاربرت ڕید

ڕەخنەگرێکی هونەریی بەناوبانگی ئینگلیسە، لە 1893دا لە شاری یۆرکشایری ئینگلستان هاتووەتە دونیاوە، منداڵییەکی گۆشەگیر و دووڕپەرێزی بەسەر بردووە.
ڕید هەوەڵ جار بە شیعر دەستی پێکرد، تەنانەت کۆمەڵە شیعرێکیشی لە وەختی سەربازیدا بڵاوکردەوە، پاشان لە شاری لیدز سەودای هونەری کەوتە سەر، لەوێ گۆڤاری (هونەر و پەیام)ی دەردەکرد و سەرەتای نووسینەکانیشی هەر لە ڕێی ئەو گۆڤارەدا بڵاوبوونەوە. ساڵی 1971 کۆچی دوایی کردووە. ئەو دەمە سەرنووسەری گۆڤاری (ئیستاتیکا و ڕەخنەی هونەری) بوو.

(4)مۆندریان mondrian

پیت مۆندریان mondrian یەکێکە لەو سێ هونەرمەندە بەناوودەنگەی هۆڵەندا- ڕامبرانت و ڤان کوخ و مۆندریان- ساڵی 1872 لە شاری ئامرسفورت لە دایک بووە: مۆندریان-یش بە پێشەنگێکی دیکەی -ڕێبازی ئەبستراکت- دەژمێردرێ و پێشەنگی (ئەبستراکتی ئەندازەیی)شە. ئەم ڕێبازەش زیاتر بایەخ بە دەربڕینی ئەندازەیی دەدات و لە هێڵی چەماوە دوور دەکەوێتەوە.
بەرای ئەو تابلۆی هونەری بۆشاییەکی پان و لووسە و ئەو هێڵ و فۆرم و ڕەنگانەی بەسەریدا دەڕۆن پێکهاتەیەکن لەگەڵ هۆشدا تێکەڵ دەبن.

(5) بارۆک

شێوازێکی هونەری بووە لە ئەورووپا لە نێوان ساڵانی (1600-1750) زاراوەکەش- بارۆک- لەلاتینییەوە هاتووە کە (دژ بە چەشە، یا غەریب) دەگەیەنێ و تەنیا شیعر و فەلسەفە و مۆسیقای نەگرتبووەوە، بەڵکو لە هەموو کارێکی ئەو چەرخەدا خۆی نواندبوو و بۆیە ئەو چەرخە بە -بارۆک- ناونرابوو.
دیارترین سیفەتی ئەو چەرخەش ئەوەبوو کە ئایین بە دونیا بەسترابووەوە.

(6) ڕۆکۆکۆ rococo

شێوازێکی هونەریی بوو لە نێوان ساڵانی (1730-1780) بەسەر هونەری ئەورووپادا سەپا بوو.
وشەی (ڕۆکۆکۆ)ش لە زمانی فەرەنسییەوە وەرگیراوە، وەکو شێوازیش بەوە دەناسرێتەوە کە شێوازێکی زەخرەفە ئامێز بوو لە هونەردا.

(7) پلیخانۆڤ plekhanov

جیۆرجی ڤالنتینۆڤیچ پلیخانۆڤ- ڕووناکبیر و شۆڕشگێڕێکی ڕووسە، دامەزرێنەری بزووتنەوەی دیموکراتی سۆشیالیستییە لە ڕووسیادا، بەشداری زۆریشی لە پەرە پێ سەندنی تیۆری زانستی کردووە.

دوابەدوای سالی 1903بوو بە لایەنگیری مەنشەفیەکان، بەلام لەگەل ئەوەشدا تا دوا ژیانی دلسۆزی چینی کرێکار بوو و لە مەسەلە ڕاستەکان لای نەدا.

(8) لاڤرۆڤ lavrorich

نەک (لۆفافر) وەک لە کتێبەکەدا هاتووە کە زیاتریش لەوە دەچێ هەلەی چاپ بێ.

ناوی تەواوی (پیتەر لاڤرۆڤیچ لاڤرۆڤ)ـەو بنیاتنەری قوتابخانەی خود- زات-ی ڕووسییە لە زانستی سۆسیۆلۆژیادا.

لاڤرۆڤ لەبارەی فەلسەفە و سۆسیۆلۆژیادا نووسیویەتی

بڕواشی بە تیۆری سۆشیالیزم هەبوو لە ولاتە سەرمایەدارەکانی ئەورووپا و گومانی لەوە هەبوو کە لە ڕووسیادا سەربگرێ.

(9) ئیزنیشتاین

دەرهێنەرێکی سینەمایی بەتوانای ڕووسە و لە دەرهێنەرە بەناوبانگەکانی دونیایە و زیاتریش بە فلیمەکەی (زرێپۆشی پۆتمکین) ناوبانگی دەرکردووە.

(10) جاکسۆن پۆلۆک

هونەرمەندێکی ئەمەریکاییە، سالی 1912 لەدایک بووە. ئەوەی پۆلۆک لە هونەرمەندانی دی جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە پۆلۆک ڕەسمی بە فلچە نەدەکرد، بەلکو لە دووڕا بۆیەی دەڕشتە سەر تابلۆ یان قوماش بێ ئەوەی دەستی بداتێ، یا فلچەی بگەیەنێتێ، لەوانەیە هەبن ئەم ڕێگەیان گرتبێتەبەر، بەلام هیچیان وەکو پۆلۆک تێیدا سەرنەکەوتوون، ئەم هونەرمەندە لە سالی 1956 بەڕووداوێکی ئۆتۆمبێل کۆچی دوایی کرد.

(11) ئیمامی غەزالی

مەبەست لە ئەبوحامیدی کوڕی محەمەدی کوڕی محەمەدی کوڕی ئەحمەدی غەزالییە کە فەیلەسوفێکی ناسراوی موسلمانە.

(12) ئێنیشتاین Einthoven

زانای بەناوبانگ ئەلبێرت ئێنیشتاین- فیزیکزانێکی ئەمەریکاییە- ساڵی 1860 لە ئەڵمانیا لەدایک بووە.
لە ساڵی 1916 دا - تیۆری نیسبی- تایبەتی و گشتی داناوە.
لە ساڵی 1921 پاداشتی نۆبڵی وەرگرتووە.

(13) هیراکلیتس (Heraclitus)

فەیلەسووفێکی ماتریالییە و لە دیالاکتیکخوازەکانی گریکە، لە دەوروبەری ساڵی 544ی پ. ز لە دایک بووە، تا دەوروبەری 483ی پ. ز ژیاوە.
هیراکلیتس لەو باوەڕەدا بوو کە ئاگر یەکەمین ماددەی سرووشتە، چونکە لە هەموو ماددان زیاتر توانای گۆڕان و جوولانەوەی هەیە. پێی وابوو هەموو دونیا لە ئاگر پەیدا بووە.

(14) ئاندرێ جید

ڕۆماننووس و ڕۆشنبیرێکی فەڕەنسییە، لە ڕۆمانە بەناوبانگەکانی- ئەشکەوتەکانی ڤاتیکان.

(15) چارلس ڕۆبرت داروین

زیندەوەرزانێکی بەناوبانگی ئینگلیسە، ساڵی 1809 لەدایک بووە.
داروین بنیاتنەری تیۆری پەرەسەندنی مێژوویی دونیای ئۆرگانە، نووسراوەکەی (نەژادی چەشنەکان) بەناوبانگترین لێکۆڵینەوەیەتی.

(16) ژان باتیست لامارک

زانا و سرووشتناسێکی فەڕەنسییە، لە ساڵی (1774)دا لەدایک بووە.
لامارک یەکەمین تیۆری خڕگرەوەی پەرەسەندنی ڕووەو باڵای دونیای زیندەوەرانی دانا، کە داروین لە تیۆرەکەی خۆیدا سوودی لێ وەرگرت.

(17) بێرگسۆن - bergson

فەیلەسووفێکی ئایدیالیزمی فەڕەنسییە، نوێنەری ڕێبازی- زەین ڕوونیە، لە 1859 دا هاتووەتە دنیاوە.

بێرگسۆن باوەکو هیچ کتێبێکی تایبەتی لەبارەی جوانی یا هونەر نەنووسیوە، بەڵام کارێکی دیاری کردۆتە سەر هونەر و ئیستاتیکا، تەنانەت (هاربرت رید)یش شوێن پێی ئەوی هەڵگرتووە.
بێرگسۆن لای وایە کە دوو بۆچوونی جیاواز بۆ شتان هەیە، بۆچوونێک ئەوەیە کە پێویستە بە دەوری شتەکاندا بخولێینەوە و بۆچوونێکیش وا پێویست دەکا بچینە ناو ناخیانەوە.

(18) چارلز ساندرز پێرس
فەیلەسووفێکی ئەمەریکاییە و دامەزرێنەری رێبازی (براگماتییە).

(19) ئەبستراکت Abstract
ئەبستراکت کە وەک رێبازێکی هونەری سەری هەڵداوە، رێبازێک نییە لەم دوادواییانە هاتبێتە گۆڕێ بەڵکو دەگەڕێتەوە ساڵی 1910 ئەو دەمەی هونەرمەندی رووسی-کاندنسکی یەکەمین کاری خۆی پیشاندا، بەدوای ئەویش هونەرمەندان مالڤیچ و مۆندریان. کاندنسکی بەدوای جووڵانەوەیەکی سەر بەسۆز و دراما ئامێزدا دەگەڕا..
ئەوەی راستییە باڵە چەپڕەوەکەی کیوبیزم و سریالییەکان بەشدارییان لەدەرکەوتنی ئەم رێبازەدا کرد، لەوانەش هەوڵی هونەرمەندان پیکاسۆ و مارک و پۆل کلێ.

(20) ئایندەخوازی Futurism
رێبازێکی هونەرییە و لە نێوان ساڵانی 1909 و 1911 دا لە ئیتاڵیادا سەری هەڵدا. دامەزرێنەر و ئاگرخۆشکەری ئەم رێبازەش شاعیری ئیتاڵی فلیپ تۆماس مارێنتی بوو.
ئایندەخوازەکان بە بۆچوونەکانیان کە لە بەیاننامەکەشیاندا بەچاکی دەردەکەوێ، ویستیان نەمرییەک بە دینامیکایەتی پیشەسازی بدەن و داوای ئەوەیان دەکرد کە دەبێ کاری هونەری و ئەدەبی گیانی سەردەم دەرببڕێ.
ئەم رێبازەش زێتر لەنێو لاوەکاندا پەرەی سەند و لەبرەو دابوو، بەوەی لاوەکان بە بزاڤ و لەگوڕ و بەجۆشترن.
لەوانەی بانگی ئەم رێبازەشیان لە رووسیادادا، مایکۆفسکی شاعیر بوو.

(21) کۆبیزم Cobism
قوتابخانەیەکی هونەرییە، لە فەرەنسادا لەسەردەستی هونەرمەندان جۆرج براک (1881-1972) و پاپلۆ پیکاسۆ (1881-1973)دا دامەزرا.

ئەم قوتابخانەیە بە چەند قۆناخێکدا تێپەڕی، لەو قۆناخانەش دەتوانین دوو قۆناخی سەرەکی دەستنیشان بکەین:
یەکەمیان: قۆناخی شیکردنەوە کە بریتی بوو لە گەڕاندنەوەی شێوە بۆ قەبارە بنەڕەتییەکانی، دووەمیشیان: قۆناخی ئاوێتەکردن یان پێکهێنان، لەم قۆناخەدا بە پێچەوانەی قۆناخی یەکەم جارێکی تر گەڕانەوە سەر واقیعی شتەکان، ئەوەی لەم ڕێبازەدا دەرکەوتووە ئەوەیە کە کۆبیزمەکان ئەوەندەی بایەخیان بە بیناکاری ئەندازەیی دەدا، ئەوەندەیان بایەخ بە ڕەنگ و جوانکاری دیکە نەدەدا.

(22) ژان ئارب - Jean arp (1887-1966)

شاعیر و سەنگتراش و نیگارکێشێکی فەرەنسییە و یەکێکە لە دامەزرێنەرانی ڕێبازی دادیزم.

(23) هێنری مۆر Moore

سەنگتراشێکی -نحات- هاوچەرخی ئینگلیسە. مۆر توانی بەشێوازی خۆی لەسەنگتراشیدا تەنگ و چەڵەمە و کێشەکانی ئەم چەرخە هونەرمەندانە دەربڕێ.
لەگەڵ ئەو مۆرکە کارەساتاویانەی هونەرەکەشی هەر لەبەرچاو خۆش دێت.

(24) جیۆتۆ (1266-1337) Giotto

هونەرمەندێکی ئیتاڵییە، بەرلەوەی خۆی بۆ هونەر تەرخان بکا شوان بوو، بەڵام دوای ئەوە چیمابۆی هونەرمەند دەیبینێ، دەیباتە لای خۆی.. تا لە پاشان ئەو هونەرمەندەی لێ دەرچوو کە وای لێ بێ لەباتی مامۆستاکەی و لەسەر داوای ئەویشەوە وێنەی نێو کلیسان بکێشێ.
جیۆتۆ بایەخێکی زۆری بە هونەری کاشیکاری داوە، ئەم هونەرمەندە زیاتر بە فریسکۆکانیەوە ناوبانگی دەرکردووە کە بەداخەوە گەلێکیان لەبەر بەهەند هەڵنەگرتنی بۆیەیان بەسەرەوە نەماوە و یا کاڵ بوونەتەوە.

(25) فرئانجیلکۆ FraAnjelico

جیدۆ جیۆڤانی داڤیزۆل کە بە فرئانجیلکۆ FraAnjelico ناسراوە. هونەرمەندێکی ئیتالی سەدەی پازدەمە. سەرەتا پیاوێکی ئایینی بوو، تەنانەت دەیویست وەکو مەسیح بژی. فرئانجیلکۆ لە کێشانی وێنەی دارو دەوەن و گوڵاندا تاکو بڵێی وەستا بوو.

(26) جیۆڤانی چیمۆبوا Cimabue (1240٠-1302)
یەکێکە لە هونەرمەندە ناودارەکانی سەدەی پازدەم، ئەوەی ڕاستیشە زۆر کەس گومانی لە بوونی ئەم هونەرمەندە هەبوو، تا ئەوەی مێژوونووس و ڕەخنەگر- جۆرج ڤاساری- کتێبەکەی (ژیانی نیگارکێشە بەناوبانگەکان)ی بڵاوکردەوە.

(27) فرانچیسکۆ گۆیا
هونەرمەندێکی ئیسپانییە، ساڵی 1746 لە هەرێمی (ساراگوزا) هاتووەتە دونیاوە، لەسەردەستی -جۆزێی لۆزان- دا خوێندوویەتی کە لۆزانیش خۆی نیگارکێشێکی ئەکادیمی بوو.
لەنیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەم وەکو هونەرمەندێکی لێهاتوو و بە توانا ناسرا، یەکەمین کەسیش بایەخی بە گۆیا داو دەری خست (بۆدلێر)ی شاعیری بەناوبانگی فەڕەنسی بوو. تابلۆی شەهیدەکانی مایس یەکێکە لە کارە بەناوبانگەکانی.

(28) ڕۆسکین (1819-1900):
سیسیۆلۆژیست و ڕەخنەگرێکی هونەریی ئینگلیسە، بەوە دەناسرێ کە داکۆکیەکی زۆری لەو جووڵانەوەیە کرد کە پێی دەگوترێ پێش ڕۆفائیل Pre Raphaeglsme.

(29) ئاندرێ مالرۆ
جۆرج ئاندرێ مالرۆ، شاعیر و ڕۆماننووس و ڕۆشنبیری فەڕەنسی، ساڵی 1901 لە گەڕەکی مونمارتەری پاریس لەدایک بووە. لە ڕۆمانە بەناوبانگەکانی (داگیرکەران)، شایانی باسە ماوەیەک وەزیری ڕۆشنبیری وڵاتەکەی بووە.

(30) ئیکسپرێشنیزم Expressionnisme
ڕێباز و قوتابخانەیەکی هونەرییە لە ئەڵمانیا و لەدەوروبەری ساڵی 1910 دا سەری هەڵدا و ئێکسپرێشنیزم (دەربڕینخوازی) یش ڕێگایەکە خرۆشانێکی لە ڕادەبەدەری هونەرمەندی پێوەیە، دیسان ئەوەی ئەم ڕێبازە لە ڕێبازە هونەرییەکانی دی جیا دەکاتەوە، ئەوەیە کە ئێسکپرێشنیزم زیاتر پشت بەخود - زاتەوە دەبەستێ، هەربۆیەش شێوازێکی یەکگرتووی نییە، بەڵکو ئەو هونەرمەندانەی سەربەو ڕێبازەن هەر یەکەو ڕێڕەوی خۆی هەیە کە لەگەڵ سۆز و خرۆشان وبیرکردنەوەی خۆیدا دەگونجێ.

(31) رامبرانت Rembrant

هونەرمەندێکی بلیمەتی هۆڵەندییە- ساڵی 1606 لەشاری لایدن هاتۆتە دونیاوە، رامبرانت لەسەرەتادا کارەکانی لە ژێر کاریگەری کاراڤاجیۆدا بوو، بەڵام لە پاشاندا پەرەی بە شێوازی خۆی دا.

ئەم هونەرمەندە بایەخێکی زۆری بە تاکەکەس دەدا، پاڵەوانی تابلۆکانیشی هەمیشە لە نێو کۆمەڵانی خەڵکی سادەوە هەڵدەبژاردن، بەرهەمەکانیشی چەندی روون و ئاشکران ئەوەندەش قووڵن.

(32) جۆرجیۆ دی کیرکۆ

نیگارکێشێکی ئیتاڵییە و لە یۆنان لەدایک بووە، باوکی خەڵکی سکلیا بووە، بۆ خوێندنی ئەندازە نێردراوەتە شاری ئەسینا، بەڵام کیرکۆ لەسەر رێ و شوێنی باوکی ناڕوا وخوو دەداتە نیگارکێشان.

بەم جۆرە دەچێتە ئەڵمانیا و فەرەنساش، لەو کاتەدا کە مشتومڕێکی گەرم دەربارەی رێبازە هونەرییەکان لە گۆڕێ بووە.

(ئاپۆلینێر)ی شاعیری فەرەنسایی یەکێک بووە لەوانەی کارەکانی ئەم هونەرمەندەیان پەسەند کردووە و بەهونەرمەندێکی داهێنەریان لەقەڵەم داوە.

(33) ڤانست ڤان کوخ - Vangogh

بلیمەتێکی دیکەی هوڵەندایە، ساڵی 1843 لەشاری کروت زاندرت هاتووەتە دونیاوە، ماوەیەک بازرگانی تابلۆ، ماوەیەکیش واعیزی ئایینی بووە، بەڵام لەمانە لەهیچیاندا سەرنەکەوت بەتایبەتیش لەهی دووەمیان.

ڤان کوخ لە رێگای هونەرەوە، ئێش و ژان و ژیانی تاڵی مرۆڤی دەردەخست، تا ساڵی (1890)یش ئەو ساڵەی خۆی تێدا کوشت هەر دڵسۆزی ئەو بەها و نرخە ئینسانییانە بوو کە خۆی بڕوای پێی بوو.

(34) هێنری ماتیس matisse

هونەرمەندێکی فەرەنسابیە، ساڵی 1869 لەدایک بووە.

ماتیس لە ژێر کاریگەری (سیزان)دا بوو، گەلێک شێوازیشی لە نیگارکێشاندا تاقی کردەوە، تا ئەوەی لە دواییدا لەسەر رێبازی (فۆڤیزم Fauvism) سەقامی گرت.

(35) ئۆجین دێلاکروا Delacroix
هونەرمەندێکی ناسراوی فەڕەنساییە و بە ڕەمزی ڕۆمانتیسیزم لەقەڵەم دەدرێ. ئەم هونەرمەندە لە ژیانیدا دووچاری گەلێک نەخۆشی و سەرئێشان بوو و کەبوو بەهۆی ئەوەی گۆشەگیر بێ، لەکارە بەناوبانگەکانی-سردنانبال- و ئازادی پێشەوای گەل دەکا.

(36) پیرۆدیلا فرانچسکا (1416-1492)
نیگارکێشێکی ئیتاڵییە- لەکارە بەناوبانگەکانی فریسکۆی زەخرەفەیی کلێسای (سان فرانسوا)یە.

(37) ئاندریا مانتنیا
نیگارکێشێکی سەرەتای سەردەمی ڕێنیسانسە. لە شاری پادۆڤای باکوری ئیتاڵیادا گەورە بووە، زۆربەی کارەکانیشی سرووشتی باکوور ڕەنگ دەدەنەوە. هونەری مانتنیا لە قاوخێکی مێژوویی و ئەفسانەییدا خۆیان دەنوێنن.

(38) پۆسان Poussin
فەڕەنساییە، بەڵام نزیکەی هەموو تەمەنی لە ئیتاڵیادا بەسەر بردووە. هونەری پۆسان بە سۆزێکی لەڕادەبەدەر و شێوازێکی ورد دەناسرێتەوە، تەنانەت هەندێ لەکارەکانی وێنەی کۆلاژێک دێنە بەرچاو.

(39) دیگا (1834-1917)
هێلیر جێرمان ئیدگاردیگا، هونەرمەندێکی فەڕەنساییە و لە شاری پاریس لەدایک بووە.
سەیر لەوەدایە ئەم هونەرمەندە چێژی لە ژیانی پڕ ژان و دەردەسەری خۆی وەردەگرت. هەر لە منداڵییەوەش پێشبینی ئەوەی کرد کە زۆر ناژی، بەڵام بە پێچەوانەوە پێشبینیەکەی ڕاست دەرنەچوو تەمەنی لە (80 ساڵ) تێپەڕی. نووسەری بەناوبانگ گی دو موپاسان دەڵێت: دیگا وێنەی ژیانی بە چەشنێک کێشا کە من دەمویست وێنەی بکێشم.

(40) ئێلگریکۆ - Elgrco
تمیتۆ کۆبۆلی کە بە ئیلگریکۆ ناوبانگی دەرکردووە خەڵکی (دورگەی کریت)ی وڵاتی گریکە. چووەتە ئیسپانیا، لەکاتێکدا کە بووژانەوەی مەسیحیایەتی کارێکی زۆری کردە سەر سەرهەڵدانی هونەری ئیسپانی، هەر لەو کاتەشدا ئیلگریکۆ تابلۆ بەناوبانگەکەی (مەسیح جامبازەکان لەپەرستگادا دەردەکا)ی دروست کرد.

(41) جیۆڤانی بێللینی (1435-1516).
هونەرمەندێکی ئیتاڵی مەزنی (چەرخی ڕێنیسانس)ـە، مامۆستایەکی مەزن بووە، گەلێک هونەرمەندی پێگەیاندووون.

(42) ڤیرنان لێچێ
جووتیارێکی نۆرماندی بوو، لە ساڵی 1881 دا لە دایک بووە. لێچێ بێ ئەوەی توێشویەکی ڕۆشنبیری وای پێ بێ هاتە سەر ڕێگای سەختی هونەر، بەڵام بە زەین ڕوونی وعیشقێکی لە ڕادەبەدەرەوە ڕێگای گرتە بەر.
ئەم هونەرمەندە لە پێشەوەی ئەو هونەرمەندانەیە کە ئامێر و دروستکراوە پیشەسازییەکانی هێنایە نێو هونەرەوە.

- وەرگێڕ-
1984

●

تێبینی: لە نووسینی ئەم پەراوێزانەی سەرەوەدا،سەیری ئەم سەرچاوانەش کراوە
وەرگێڕ

* الفن عبر التاريخ- عفيف بهنسي- **چاپخانەی** الجمهورية- دمشق.
* الموسوعة الفلسفية- م. روزنتال و - يودين- دار الطليعة- بيروت.
* حاضر الفن ـ هاربرت ريد- دارالحرية- بغداد.
* قصة الفن الحديث- سارة نيوماير- تعريب رمسيس يونان.

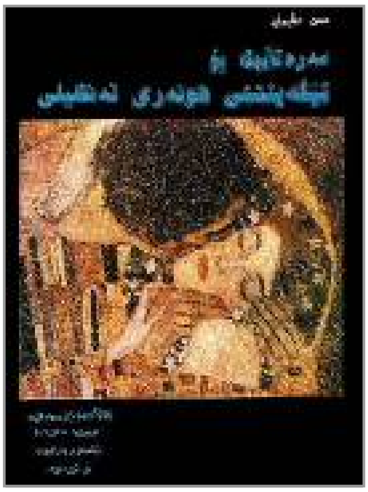

ڕووبەری بەرگی یەکەمی چاپی یەکەم 1986

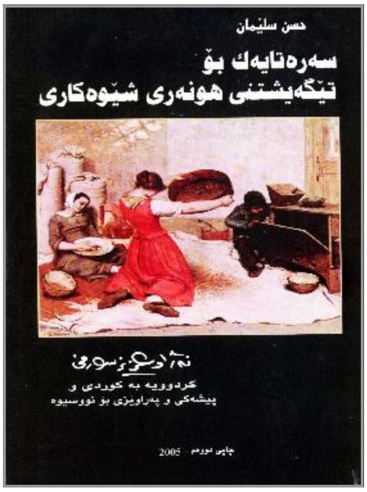

ڕووبەری بەرگی یەکەمی چاپی دووەم 2005

هونەرمەند لیوناردۆ داڤنیشی

هونەرمەند مایکل ئەنجیلۆ

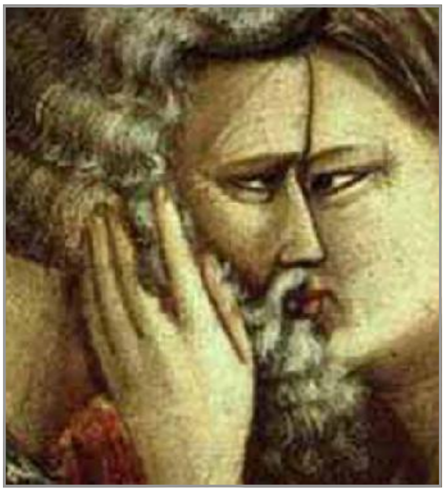

هونەرمەند جیۆتۆ

هونەرمەند جیۆرجیۆ دیکیریکۆ

هونەرمەند پۆسان

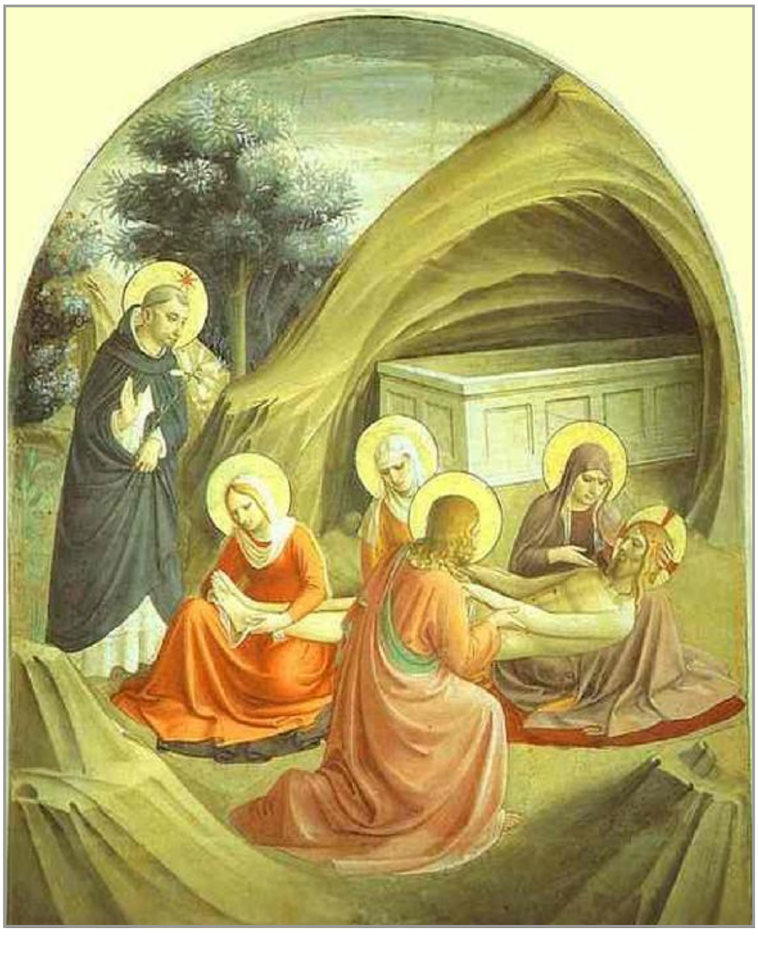

هونەرمەند فرا ئەنجلیکۆ

هونەرمەند تیتیان

هونەرمەند ئەندرێ مانتێنا

هونەرمەند ڕافاییل

هونەرمەند ساندرۆ بۆچیپیلی

هونەرمەند یۆژین دوبڵاس

هونەرمەند ڕامبرانت

هونەرمەند ئۆژین دێلا کروا

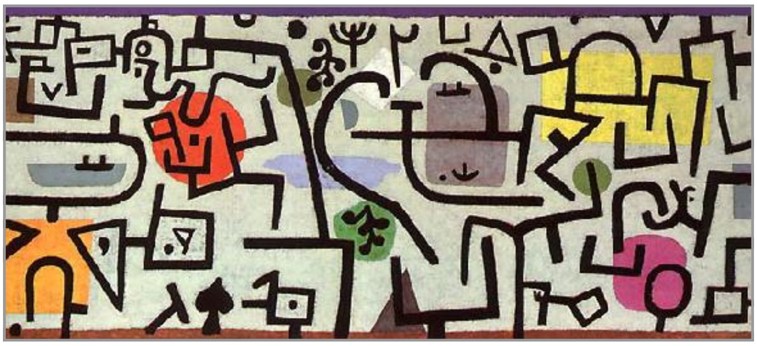

هونەرمەند پۆڵ کلێ

هونەرمەند پابلۆ پیکاسۆ

هونەرمەندی سەنگتراش هێنری مۆر

هونەرمەند پۆڵ ناش

هونەرمەند ئەلکسەندەر جۆن وایت

هونەرمەند مۆنێ

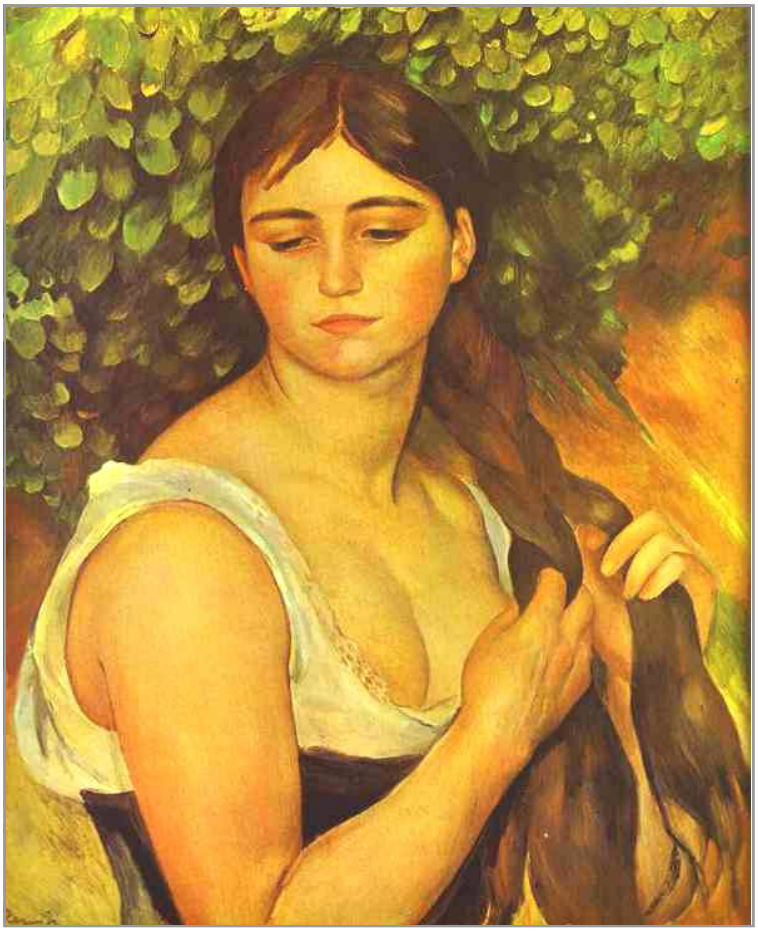

هونەرمەند رێنوار

هونەرمەند فریدریک لۆرد لیتۆن

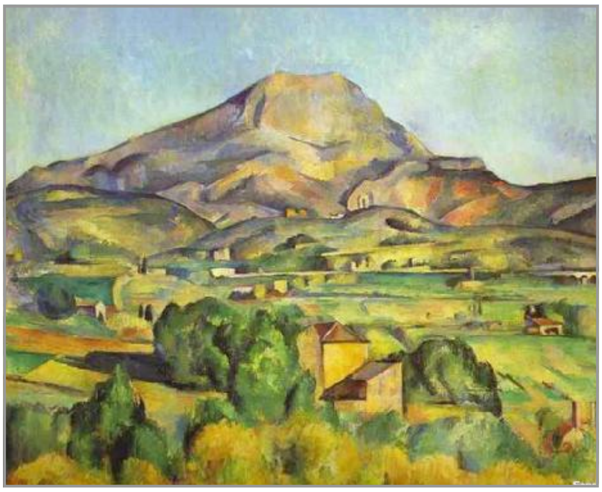

هونەرمەند پۆڵ سیزان

هونەرمەند ڤان کوخ

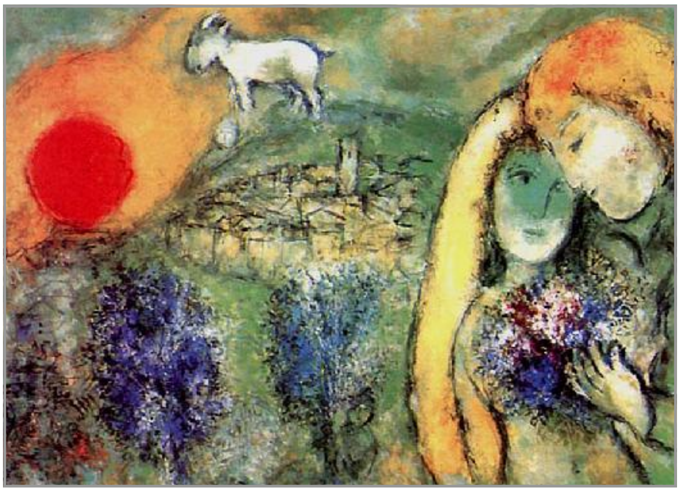

هونەرمەند مارک شاگال

هونەرمەند ڤالنتین کامێرۆن

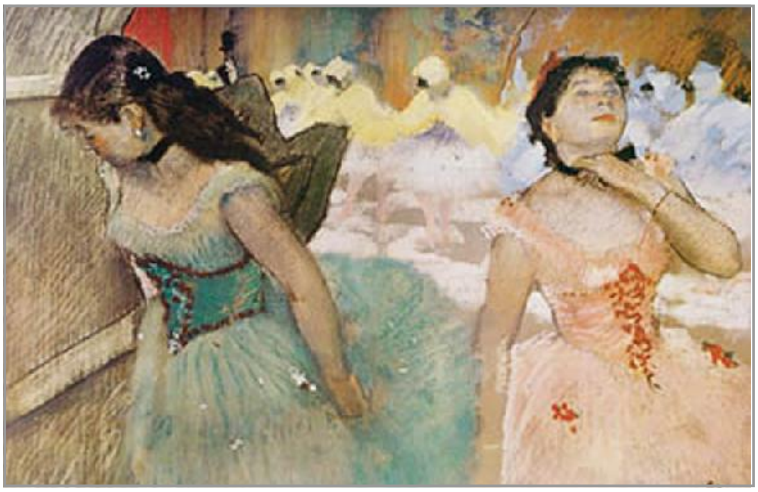

هونەرمەند ئێدوارد دیگا

هونەرمەند سۆفی ئەندرسن

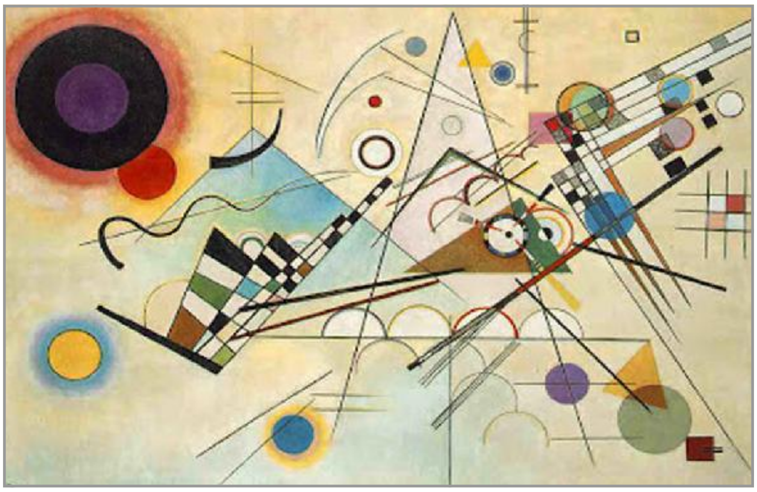

هونەرمەند ڤاسیلی کاندنسکی

هونەرمەند ئێدوارد کۆرتس

هونەرمەند جۆن ولیام گۆدوێر

هونەرمەند کامیل بیسارۆ

هونەرمەند جیم وارن

هونەرمەند ئێدوارد بۆرنێ

هونەرمەند جۆن ولیەم وۆتەرهاوس

هونەرمەند پۆڵ رۆبنس

هونەرمەند جاکسون پۆلۆک

هونەرمەند جۆرج براک

هونەرمەند خوان میرۆ

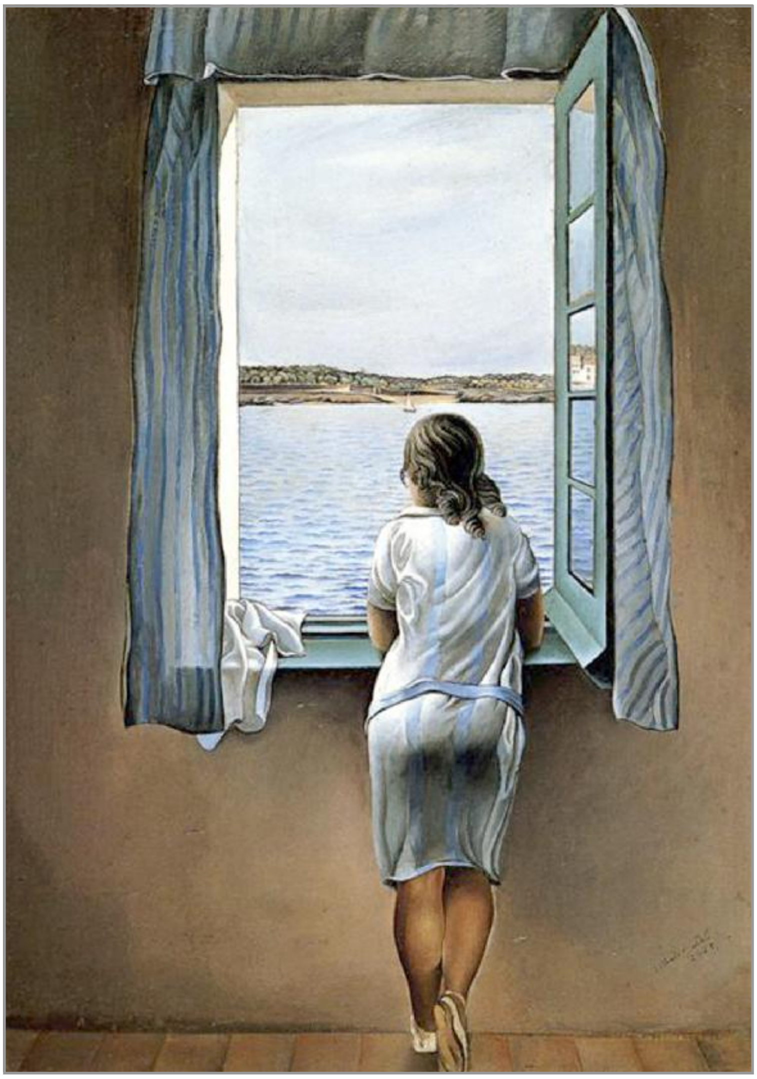

هونەرمەند سلڤادۆر دالی

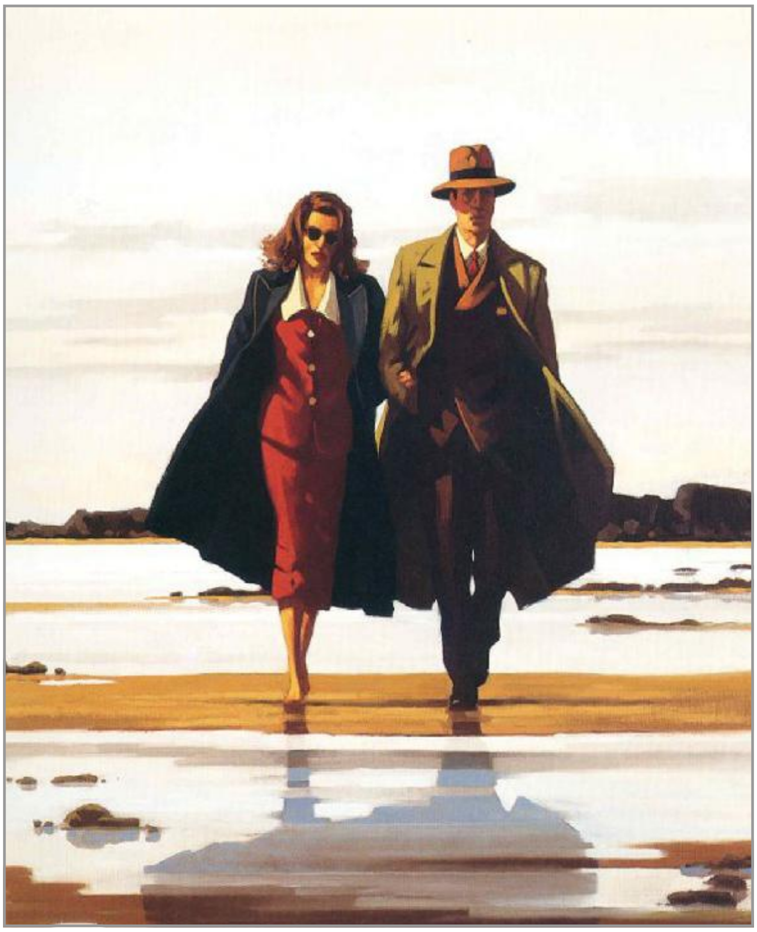

هونەرمەند جاک ڤێتریانۆ

هونەرمەند ڤلادمیر بۆرۆڤیکوڤسکی

هونەرمەند کارا ڤاچیۆ

هونەرمەند ئۆگست ڕیدڵ

هونەرمەند دێلفین ئینجولراس

هونەرمەند ئیڤا گۆنزالیس

هونەرمەند ئیدوارد مۆنخ

هونەرمەند گۆیا

هونەرمەند جان لۆرینزۆ بێرنینی

هونەرمەند ئەمیدۆ مۆدلیانی

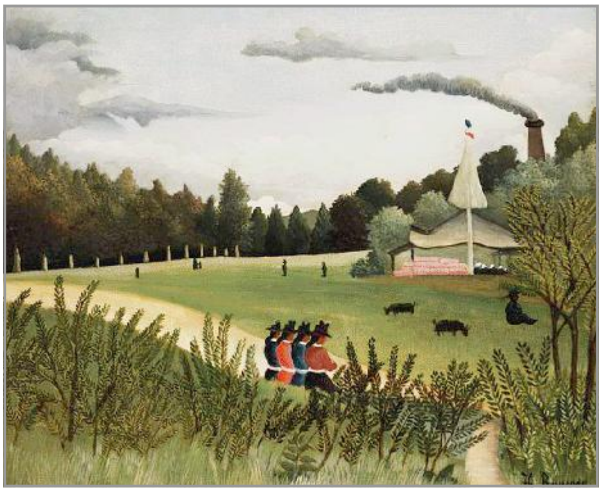

هونەرمەند هینری ڕۆسۆ

هونەرمەند لویس ڤێجی لیبرۆن

هونەرمەند ڤالنتین سیرۆڤ

هونەرمەند کازمیر مالیفیچ

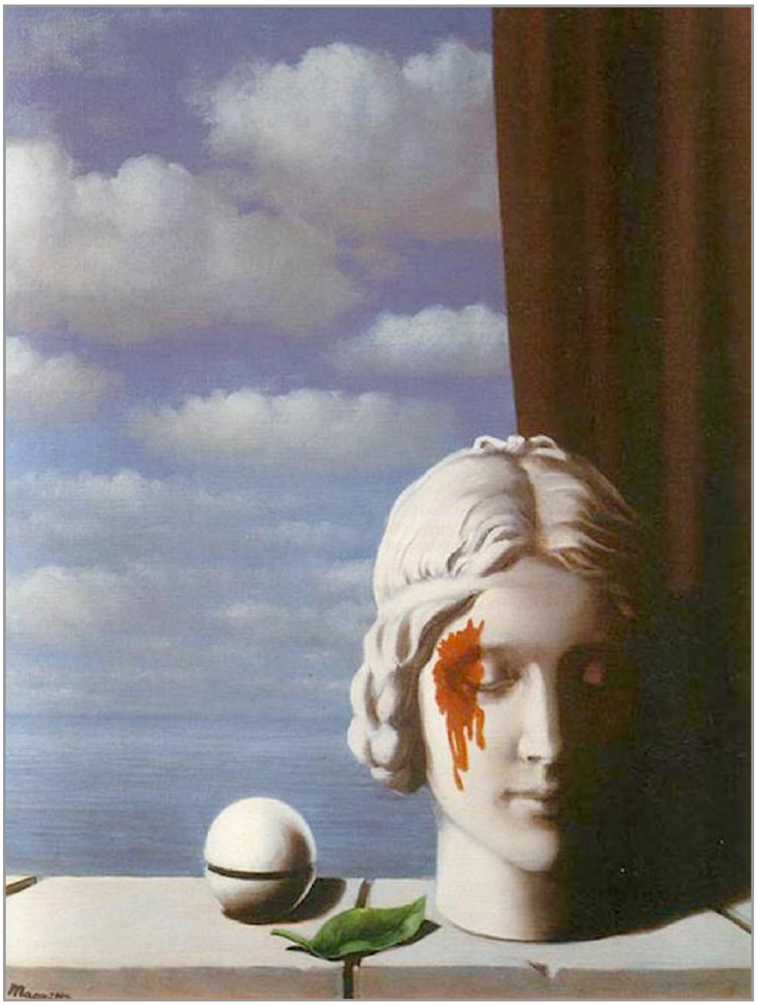

هونەرمەند ڕینێی مارگرێت

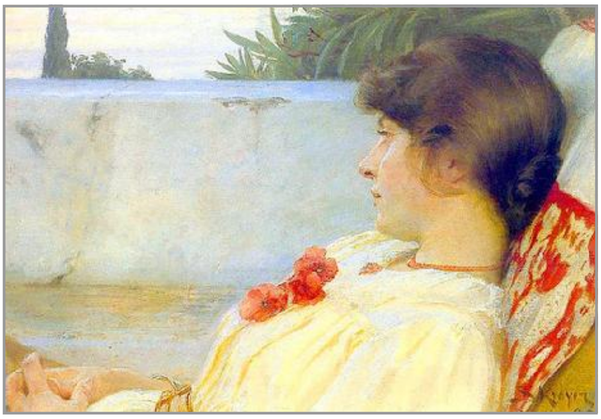

هونەرمەند میریا کرۆوەر

هونەرمەند ئەلفرێدۆ ڕۆدرگیز

هونەرمەند فرانس هالس

هونەرمەند ڕۆبرت بینی

هونەرمەند لیۆنیت ئافریۆڤ

هونەرمەند فریدریک سانلس بۆرنەر

هونەرمەند ئۆگست ڕۆدان

هونەرمەند فریدریک لیگتۆن

هونەرمەند گۆستاف کلیمت

هەوڵە چاپکراوەکانی

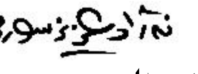

1) لەبواری لێکۆڵینەوەی ڕۆژنامەنووسیدا

* ڕۆژنامەگەریی کوردی و ڕۆژنامەنووسی کورد
چاپی 1984، بەناوی خوازراوی (پاکزاد محمد کریم) ، چاپکردن و بڵاوکردنەوەی یەکێتی ڕۆژنامەنووسانی کوردستان(لە شاخ) چاپی دووەم بەناوی سەریح، هەولێر چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین 1991.

* پرۆژەیەک بۆ دەرکردنی ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانە بەکوردی.
لێکۆڵینەوە ـ گۆڤاری(ڕۆشنبیری نوێ) بەغدا، پایزی 1986.

* هەڵەی چاپ، ئەمڕۆ و ئاسۆی دوا ڕۆژ.
لێکۆڵینەوە ـ بە دووبەش، ڕۆژنامەی (هاوکاری) بەغدا 1988.

* وێنەو کاریکاتۆرو تایپۆگرافیاو بەکارهێنانیان لە ڕۆژنامەگەریی کوردیدا.
لێکۆڵینەوە ـ بەسێ بەش، گۆڤاری (کاروان ژمارە 85 و 86 و87)ی 1990.

* برایەتی: یەکەمین ڕۆژنامەی ڕۆژانە لە مێژووی ڕۆژنامەگەریی کوردیدا.
لێکۆڵینەوەو بیبلۆگرافیا ـ چاپی یەکەم گۆڤاری(یەکگرتن) کە لە هەندەران دەردەچوو، چاپی دووەم چاپخانەی خەبات 1991. چاپی سێیەم چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەولێر 1997.

* ئاژانسی دەنگوباسی کوردستان(ئاداک ـ ADAK)
پرۆژەی دامەزراندن و بەڕێوەبردن لێکۆڵینەوە ـ ڕۆژنامەی (برایەتی) بەسێزدە ئەڵقە 1993، چاپی یەکەم بە کتێب هەولێر 1993، چاپی دووەم بە کتێب چاپخانەی خەبات دهۆک 1997، چاپی سێیەم هەولێر 2005.

* درەختی بنکۆڵکراو:
پەنجەنماییێکی ڕۆژنامەنووسییانە بۆ باری ڕووناکبیری و کلتووری کوردی ـ چاپی یەکەم کوردستان 1995، چاپی دووەم سوید 1996، چاپی سێیەم ـ هەولێر 2006.

* ئازادی لە بەهاری تەمەنیدا، وتار لە بارەی ڕۆژنامەنووسییەوە، چاپی یەکەم ـ هەولێر ـ کوردستان 2005.

* ڕۆژنامەگەریی کوردی ـ چەند سەرەقەڵەمێک لە بارەی تەکنیک و هونەرەکانی چاپی یەکەم ـ کوردستان 1999، چاپی دووەم 2006.

* شار لە هەڵبوون و کوژانەوەیدا ـ وتاری ڕۆژنامەنووسیی چاپی یەکەم 2005.

2)شیعر
* ئەو شەوانەی خەون نایێ: چاپخانەی (النعمان)نەجەف-1977.
* تاڤگەی مەند. چاپخانەی (شفیق) بەغدا-1987
* چەند کۆتەڵێکی جەنازەیی: چاپی ئیتالیا 1994، چاپی کوردستان 1995
* هەندێ لەو شوێن پێیانەی بە سەر شەختەدا مابوونەوە، چاپی یەکەم ـ کوردستان 2005.
* بەو ڕێیانەدا تێپەریم لەو کانییانەم خواردەوە، چاپی یەکەم 2010.
* تاڤگەی مەندو ئەوانی تر ـ کۆی شیعرەکان پێکەوە، چاپی یەکەم ـ کوردستان 2005.
3)لەبواری وەرگێڕاندا
* نووستوی بەر باران:
شیعر-لە فارسییەوە، چاپخانەی (علاء)بەغدا 1980، چاپی دووەم بە زیادکراوییەوە ـ هەولێر ـ کوردستان 2005.
* ڕێگاوبان، پێنج چیرۆکی درێژو شانۆنامەیەک لە نیکۆلای خایتۆڤەرە.
چاپی یەکەم ـ چاپخانەی (الحوادث) بەغدا 1983، چاپی دووەم ـ هەولێر ـ دەزگای موکریانی 2005.
* سەرتاییەک بۆ تێگەیشتنی هونەری شێوەکاری.
چاپی یەکەم ـ چاپخانەی(حسام) بەغدا 1986، چاپی دووەم ـ هەولێر ـ دەزگای موکریانی 2005.
چاپی سێیەم ـ هەولێر ـ دەزگای موکریانی 2015.
* چەند نامەیەک بۆ تارانتابابو: شیعری نازم حیکمەت، وەرگێڕان لە عەرەبییەوە.
چاپی یەکەم ـ چاپخانەی (الزمان)بەغدا 1990، چاپی دووەم ـ سوید ـ کتێبخانەی ئەرزان.
چاپی سێیەم ـ هەولێر ـ کوردستان 2005.
* دایکی کورد ـ دانییێل میتران وەرگێڕان لە عەرەبییەوە، چاپی یەکەم 1996، چاپی دووەم 2011.
4) پیشانگاکانی کۆلاژ ـ ناوەڕۆکی 5 پیشانگا
* پایزی چاوەکان
کۆلاژ لە تاراوگەی شیعردا چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری ـ هەولێر 1998.
* چاوەکان... هەمیشە چاوەکان... کلاوڕۆژنەیەک لە شەختەدا،
چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری 1999.
* دیسان چاوەکان.
* شرفە ـ بە زمانی عەرەبی، چاپی یەکەم ـ چاپخانەی خەبات دهۆک 1998، چاپی دووەم بە کوردی بە ناوی گەمە شاراوەکانی با، بە وەرگێڕانی نەجات حەمید ئەحمەد و پێداچوونەوەی نووسەر 2008.
* ساوی شتان لە فۆتۆگرافدا، چاپی یەکەم 2008 (نووسین).
* شوانی بۆشایی ـ شیعری وەرگێڕدراو، چاپی یەکەم ـ کوردستان 2010.
* بێجگە لە دەیان شیعری وەرگێڕدراو و نووسینی دیکە لەکات و شوێنی جیاجیادا بەکوردی و عەرەبی.